



โครงการวิจัยการดำเนินแก้ไขปัญหาคความยากจน ตามแนวพระราชดำริ  
เรื่อง การพึ่งตนเอง ในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊กตุ อำเภอกัฟทัน  
จังหวัดอุทัยธานี

ไชยรัตน์ ปรานีและคณะ

คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

2551

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์)

## บทคัดย่อ

โครงการวิจัยการดำเนินแก้ไขปัญหาค่าความยากจนตามแนวพระราชดำริเรื่องการพึ่งตนเองในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดสุพรรณบุรี ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาค่าความยากจน โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนในรูปแบบของการวิจัยโดยชุมชนที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้ (1) เพื่อพัฒนาศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน (2) เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาค่าความยากจน และวิธีแก้ปัญหาค่าความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดสุพรรณบุรี (3) เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาค่าความยากจนโดยใช้กระบวนการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ และ (4) เพื่อสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ การวิจัยครั้งนี้ มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผลการวิจัย พบว่า

การสร้างศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชนนั้น จะต้องอาศัยระยะเวลา และเงื่อนไขด้วยคุณธรรม ความอดทน ความเพียรพยายาม แต่เงื่อนไขความรู้เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันในชุมชนเอง ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากล เพื่อแก้ปัญหาค่าความยากจน นอกจากองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาค่าความยากจนแล้ว องค์ความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการ การวางแผนดำเนินการ ซึ่งเป็นองค์ความรู้สำคัญที่ทีมวิจัยและชุมชนต้องมีความรู้ความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ อย่างถ่องแท้ จึงจะสามารถดำเนินการแก้ปัญหาค่าความยากจนให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และพัฒนาไปพร้อม ๆ กับการแก้ปัญหาค่าความยากจนของตนเอง / ชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นแนวทางในการดำเนินการควบคู่ไปกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาบริบทของชุมชน พบว่า สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึง กล่าวคือ ชาวบ้านส่วนใหญ่มีเชื้อสายเป็นคนไทย นับถือศาสนาพุทธ อาศัยอยู่กันเป็นกลุ่มเครือญาติ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และมีสถาบันศาสนาค่อนข้างจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ความขัดแย้งที่รุนแรงหรือปัญหาสังคมต่าง ๆ ไม่ค่อยปรากฏ คนในชุมชนยังมีการยึดเหนี่ยวกันทางสังคมค่อนข้างสูง ขนบธรรมเนียมประเพณีรวมทั้งความเชื่อต่าง ๆ ของคนในชุมชน ล้วนยึดโยงกับความเชื่อทางศาสนาและการประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตาม ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งลี้ลับต่าง ๆ ยังคงมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในทุกพื้นที่ ในส่วนของวิธีแก้ปัญหาค่าความยากจน คณะผู้วิจัยได้ร่วมกำหนดวิธีแก้ปัญหาค่าความยากจน

สำหรับผลการดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืน ในตำบลลูกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี โดยยึดกรอบแนวคิด เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ พบว่า จากการจัดทำบัญชีครัวเรือนของทีมวิจัยในชุมชน ทำให้ชาวบ้าน รู้ปัญหาของตนเอง ว่าส่วนใหญ่รายจ่ายมักเสียไปในเรื่องใด และสามารถจะลดในส่วนใดเท่าที่จะทำได้บ้าง สำหรับวิธีการแก้ปัญหาโดยการลดรายจ่ายดังกล่าว ได้มีกิจกรรมเกิดขึ้นหลายกิจกรรม อาทิเช่น โครงการผู้เฒ่าเข้าบ้าน การเลี้ยงเป็ดหลุม การเพาะเห็ดโอ่ง การเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก และการผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวก็ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ วิชิตัด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเอง

ในส่วนของผลการสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิด เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ พบว่า กระบวนการวิจัยดังกล่าวได้ทำให้ทีมวิจัยชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจ รู้จักปัญหาที่ตนเองกำลังเผชิญอยู่ และประเมินศักยภาพของตนเองได้ รวมถึงเข้าใจเกี่ยวกับการดำรงชีวิตของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ในสถานการณ์แวดล้อมที่กำลังเกิดขึ้น ทั้งด้านสภาพแวดล้อมของชุมชนและสภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนได้สร้างกระบวนการคิด การเรียนรู้ ให้กับทีมวิจัยชุมชนได้พัฒนาตนเองให้มีความรู้รอบรอบ เป็นคนมีเหตุมีผล เป็นคนรู้จักพอประมาณ ขยัน ซื่อสัตย์ อดทน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งก็คือวิถีแห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่จะสามารถแก้ไขปัญหาคความยากจนได้อย่างยั่งยืน และปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนในการดำรงชีวิตให้อยู่บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง

## Abstract

This research project poverty solving along with to follow His's majesty approach that focus "self-reliance" in Tambon Talookdoo, Thap Than district , Uthaithani which poverty area and main objective to solve poverty with building learning process for research community and relation approach His's majesty. There is sub-objectives are the following: (1) to developed potential and learning process of team research and community. (2) to study context community for solve the poverty and resolution along with sufficiency economy approach in this area (3) to operate and solve the poverty area by focus His's majesty approach as research process base (4) and to summarize and evaluation of research process which to follow His's majesty approach that focus "sufficiency economy". And has participation action research and finding:

In building potential and learning process of research of community depends on the time , morality condition , to tolerance, and diligence. However; condition of knowledge depends on internal learning exchange process (inter-person in community) and integration between local Wisdom and international Wisdom to solve the problem. Not only wisdom about resolution, but also the wisdom in realm of management and planning which is important knowledge for team research and community has to understand precisely to solve their problem. That improve process continue and development in the resolution by using research process accompanied with the philosophy of "sufficiency economy."

From to study context community we found social and cultural condition in community are relevant, and mostly people are Thai, and respect Buddhism , extended family , agricultures ,and the highly influent are important. Custom and also beliefs in community are mostly relation to religion thinking and agriculture. Nevertheless, beliefs in upper-nature, theology, and ghost still be influence to people's life in every area.

In resolution part, research team has formulated resolution which hold the idea to reduce family's expenditure and has accepted His's majesty approach that focus "sufficiency economy" as framework research , and 2 approach resolutions emerge:

1. Making family account for society knowing.

2. To reduce expenditure in 2 dimensions are the following:

2.1 Reducing career's expenditure to farmer by encourage eco-agriculture. and Nature agriculture to reduce chemistry using and

2.2 reducing in daily expenditure:

With the research performance to solve the poverty in Tampon Talookdoo which His's majesty approach that focus "sufficiency economy" , found that from building family account by community research team making people know their problem. The problem they found are expenditure realm, and which past do they reduce. From the resolution means, several activities emerge such as Outbound refrigerator (organic vegetables) ,Natural duck farming , Jar mushroom Natural fish farming , Cookware. Many that activities makes learning process, and the way of thinking to develop themselves.

In conclusion remark and performance, we found that research process makes researcher team knowledge understanding, knowing their problem assess their capability, understand their way of life family and community in the emerge circumstance both condition and economic, social and cultural condition, and makes the way of thinking, learning to researcher team to develop themselves knowledge, Thoroughness, reasonable, sufficiency, toleration, sincerity, and helpfulness. That is the way of learning to develop their life along with sufficiency economy philosophy which can help to solve the poverty and change paradigm in life accord with sufficiency economy.

## กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ซึ่งคณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี เนื่องจากได้รับความร่วมมือที่ดีจาก คุณ สุรชาติ ตั้งวรชัย นายกเทศมนตรีตำบลตุ๊กคู่ และคุณ สถาพร สมจิตต์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 ตำบลตุ๊กคู่ รวมทั้งทีมวิจัยชุมชนตำบลตุ๊กคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี ที่ได้ร่วมกันดำเนินการวิจัยให้ประสบผลสำเร็จไปได้ด้วยดี ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงตลอดจนขอขอบคุณ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ที่ได้ให้ความร่วมมือ ทำให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี

สุดท้ายคุณูปการใด ๆ ที่จะบังเกิดขึ้นจากงานวิจัยฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาพระคุณบิดา มารดา และครูอาจารย์ทุกท่าน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสืบไป

ไชยรัตน์ ปราณิ

มิถุนายน 2551

## สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ	ก
Abstract	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญแผนภาพ	ญ
สารบัญภาพประกอบ	ฎ
<b>บทที่ 1 บทนำ</b>	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	5
ขอบเขตการวิจัย	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
<b>บทที่ 2 เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง</b>	
แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง	8
ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง	8
ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	10
การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้	11
แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้	14
ความหมายของกระบวนการเรียนรู้	14
ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้	15
ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน	17
วิธีการเรียนรู้ของชุมชน	19
รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชน	19
การเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน	22

## สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
การจัดกระบวนการเรียนรู้	23
แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคความยากจน	25
ความหมายของความยากจน	25
สาเหตุของความยากจน	26
การแก้ไขปัญหาคความยากจน	27
แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน	32
กระบวนการที่สนวิจัยเพื่อท้องถิ่น	32
แนวคิดเกี่ยวกับวิธีวิทยาทางการวิจัย	33
แนวคิดเรื่องการพัฒนาท้องถิ่นแบบยั่งยืน	33
หลักการ แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อท้องถิ่น	36
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	47
กรอบแนวคิดในการวิจัย	54
<b>บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย</b>	<b>55</b>
<b>บทที่ 4 ผลการวิจัย</b>	
ผลการพัฒนาศักยภาพ และกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน	61
ผลการศึกษาริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน และวิธีแก้ปัญหา	75
ความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊กคู อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี	
ผลการดำเนินการแก้ไขปัญหาคความยากจนโดยใช้กระบวนการวิจัยที่ยึดกรอบ	143
แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ	
ผลการสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจ พอเพียงตามแนวพระราชดำริ	170

## สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
<b>บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ</b>	
สรุปผลการวิจัย	172
อภิปรายผล	174
ข้อเสนอแนะ	194
<b>บรรณานุกรม</b>	195
<b>ภาคผนวก</b>	
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล	202
ภาคผนวก ข รายชื่อทีมวิจัยชุมชน	208
ภาคผนวก ค รายชื่อคณะผู้วิจัย	210

## สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงการคำนวณผลผลิตไข่เป็ดที่ได้ และรายได้ที่ได้จากการขายไข่เป็ด	160
ตารางที่ 2 แสดงผลจำนวนผลผลิตจากการเพาะเห็ด โอ่ง	162
ตารางที่ 3 แสดงผลการคำนวณการผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน	168
ตารางที่ 4 แสดงการจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย	185

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์  
Nakhon Sawan Rajabhat University

## สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพประกอบที่ 1 แสดงภาพคณะผู้วิจัยพาชาวบ้านไปศึกษาดูงาน ณ ศูนย์เรียนรู้สถาบัน พื้นฟูภูมิปัญญาไท จังหวัดบุรีรัมย์ ของพ่อคำเตื่อง ภาษี	62
ภาพประกอบที่ 2 แสดงภาพพ่อคำเตื่อง ภาษี ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ บรรยายให้ความรู้แก่ชาวบ้านที่ไปศึกษาดูงาน	63
ภาพประกอบที่ 3 แสดงภาพพ่อคำเตื่อง ภาษี พาชาวบ้านเดินชมพื้นที่พร้อมฟังคำบรรยาย	63
ภาพประกอบที่ 4 แสดงภาพคณะผู้วิจัยพาชาวบ้านไปศึกษาดูงาน ณ ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนกลุ่มอิตัน้อย จังหวัดบุรีรัมย์	64
ภาพประกอบที่ 5 แสดงภาพพ่อผาย สร้อยสระกลาง ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ บรรยายให้ความรู้แก่ชาวบ้านที่ไปศึกษาดูงาน	64
ภาพประกอบที่ 6 แสดงภาพคณะผู้วิจัยพาชาวบ้านทั้ง 2 พื้นที่ศึกษาดูงาน ณ ชุมพรคานานารีสอร์ท	65
ภาพประกอบที่ 7 แสดงภาพคุณวริศร รักษ์พันธ์ เจ้าของชุมพรคานานารีสอร์ท บรรยายให้ความรู้แก่ชาวบ้านที่ไปศึกษาดูงาน	65
ภาพประกอบที่ 8 แสดงภาพแปลงนาที่ปลูกไว้ใกล้บริเวณที่พัก	66
ภาพประกอบที่ 9 แสดงภาพสถานที่ที่ใช้ผลิตแหมพู สบู่ น้ำล้างจาน ฯลฯ ไว้ในรีสอร์ต	66
ภาพประกอบที่ 10 แสดงภาพโรงสีข้าวในรีสอร์ต	67
ภาพประกอบที่ 11 แสดงภาพข้าวที่สีออกมาแล้วเอาไว้ในรีสอร์ต	67
ภาพประกอบที่ 12 แสดงภาพการทำน้ำมันไบโอดีเซลไว้ใช้กับรถในรีสอร์ต	68
ภาพประกอบที่ 13 แสดงภาพการทำปุ๋ยจากมูลคนไว้ใช้ในรีสอร์ต	68
ภาพประกอบที่ 14 แสดงภาพการเลี้ยงไก่ไว้ในรีสอร์ต	69
ภาพประกอบที่ 15 แสดงภาพการนำถ่านมาผลิตกระแสไฟฟ้าในบางจุดของรีสอร์ต	69
ภาพประกอบที่ 16 แสดงภาพคณะผู้วิจัยพาชาวบ้านทั้ง 2 พื้นที่ศึกษาดูงาน ณ ศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนต้นแบบ บ้านทอนอม อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร	70

## สารบัญภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพประกอบที่ 17 แสดงภาพชาวบ้านทั้ง 2 พื้นที่เดินชมในสวนพร้อมฟังบรรยาย	70
ภาพประกอบที่ 18 แสดงภาพพืชต่าง ๆ ที่ปลูกไว้ในสวน (1)	71
ภาพประกอบที่ 19 แสดงภาพพืชต่าง ๆ ที่ปลูกไว้ในสวน (2)	71
ภาพประกอบที่ 20 แสดงภาพการถ่ายภาพร่วมกับลุงนิตเจ้าของศูนย์ฯ (1)	72
ภาพประกอบที่ 21 แสดงภาพการถ่ายภาพร่วมกับลุงนิตเจ้าของศูนย์ฯ (2)	72
ภาพประกอบที่ 22 แสดงภาพคณะผู้วิจัยพาชาวบ้านไปศึกษาดูงาน ณ ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลทุ่งคา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	73
ภาพประกอบที่ 23 แสดงภาพเจ้าของศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลทุ่งคา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร	73
ภาพประกอบที่ 24 แสดงภาพชาวบ้านเดินชมในสวนพร้อมฟังบรรยาย	74
ภาพประกอบที่ 25 แสดงภาพหมูป่าที่เลี้ยงไว้ในศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง	74
ภาพประกอบที่ 26 แสดงภาพแผนที่ตำบลตลุกคู่	77
ภาพประกอบที่ 27 แสดงภาพชุดดินในตำบลตลุกคู่	79
ภาพประกอบที่ 28 แสดงเส้นทางคมนาคม	80
ภาพประกอบที่ 29 แสดงภาพการประปาส่วนภูมิภาค	81
ภาพประกอบที่ 30 แสดงภาพคลองชลประทาน	81
ภาพประกอบที่ 31 แสดงภาพลำห้วย	82
ภาพประกอบที่ 32 แสดงภาพห้องเรียนในสมัยก่อน	83
ภาพประกอบที่ 33 แสดงภาพโรงเรียนตลุกคู่วิทยาคม	86
ภาพประกอบที่ 34 แสดงภาพที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน	87
ภาพประกอบที่ 35 แสดงภาพสถานีอนามัยตำบลตลุกคู่ (หลังเก่า)	88
ภาพประกอบที่ 36 แสดงภาพสถานีอนามัยตำบลตลุกคู่ (หลังใหม่)	88
ภาพประกอบที่ 37 แสดงภาพสถานีตำรวจภูธรตำบลตลุกคู่	89
ภาพประกอบที่ 38 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 1 บ้านหนองนกยูง	91
ภาพประกอบที่ 39 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 2 บ้านทุ่งสำราญ	93

## สารบัญภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพประกอบที่ 40 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 3 บ้านถนนใหม่	94
ภาพประกอบที่ 41 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 4 บ้านดอนเหียง	95
ภาพประกอบที่ 42 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 5 บ้านเขาปฐวี	97
ภาพประกอบที่ 43 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 6 บ้านถนนใหม่	98
ภาพประกอบที่ 44 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 7 บ้านหนองเพบ	99
ภาพประกอบที่ 45 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 8 บ้านตลุกคู่	101
ภาพประกอบที่ 46 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 9 บ้านหนองคล้า	102
ภาพประกอบที่ 47 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 10 บ้านเกาะกลาง	103
ภาพประกอบที่ 48 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 12 บ้านหนองไผ่	105
ภาพประกอบที่ 49 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 16 บ้านหนองจิกยาว	110
ภาพประกอบที่ 50 แสดงภาพการทำขวัญในประเพณีโกนผมจุก	115
ภาพประกอบที่ 51 แสดงภาพการหอบสำหรับควาหวานในงานประเพณี หอบสำหรับควาหวาน	119
ภาพประกอบที่ 52 แสดงภาพขบวนแห่ในงานประเพณีบุญบั้งไฟ	121
ภาพประกอบที่ 53 แสดงภาพห้องทุ่งนาของชาวบ้านในตำบลตลุกคู่	126
ภาพประกอบที่ 54 แสดงภาพอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการทำนาในสมัยก่อน	127
ภาพประกอบที่ 55 แสดงภาพลูกช้างที่เสียชีวิตขณะที่ยังอยู่ในท้องแม่ ที่ก้านธูปได้สตัฟไว้	128
ภาพประกอบที่ 56 แสดงภาพการทำไร่ข้าวโพด	128
ภาพประกอบที่ 57 แสดงภาพการทำไร่มันสำปะหลัง	129
ภาพประกอบที่ 58 แสดงภาพการทำไร่อ้อย	129
ภาพประกอบที่ 59 แสดงภาพการเลี้ยงวัว	130
ภาพประกอบที่ 60 แสดงภาพการเลี้ยงผึ้ง	131
ภาพประกอบที่ 61 แสดงภาพลักษณะของบ้านในสมัยเก่าที่ยังคงสภาพเดิมไว้	132
ภาพประกอบที่ 62 แสดงภาพพิธีการสวดसानปลาช่อน	135

## สารบัญภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
ภาพประกอบที่ 63 แสดงภาพพิธีการบายศรี	136
ภาพประกอบที่ 64 แสดงภาพหลวงพ่อโหมทำการเจิมรด เพื่อให้เคล็ดคลาดปลอดภัย	138
ภาพประกอบที่ 65 แสดงภาพวัตถุมงคลที่หลวงพ่อโหมปลุกเสก	138
ภาพประกอบที่ 66 แสดงภาพหัวหน้าชุดโครงการบรรยายเกี่ยวกับ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง	141
ภาพประกอบที่ 67 แสดงภาพชาวบ้านตั้งใจฟังบรรยายและจดบันทึก	141
ภาพประกอบที่ 68 แสดงภาพชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาของชุมชน	142
ภาพประกอบที่ 69 แสดงภาพตัวแทนชุมชนนำเสนอปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาของ ชุมชนที่ได้จากการร่วมกันวิเคราะห์	142
ภาพประกอบที่ 70 แสดงภาพคณะผู้วิจัยแจกกระดานบัญชีครัวเรือน	156
ภาพประกอบที่ 71 แสดงภาพกระดานบัญชีครัวเรือนที่ชาวบ้านจดบันทึก	156
ภาพประกอบที่ 72 แสดงภาพพืช ผักสวนครัว ที่ชาวบ้านปลูกไว้ข้างบ้าน (1)	158
ภาพประกอบที่ 73 แสดงภาพพืช ผักสวนครัว ที่ชาวบ้านปลูกไว้ข้างบ้าน (2)	158
ภาพประกอบที่ 74 แสดงภาพทีมวิจัยชุมชนมารับเปิดไปเลี้ยงในครัวเรือนของตน	160
ภาพประกอบที่ 75 แสดงภาพเค้าเปิดหลุมที่ทีมวิจัยชุมชนสร้างขึ้น โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น	161
ภาพประกอบที่ 76 แสดงภาพเปิดที่ทีมวิจัยชุมชนเลี้ยง	161
ภาพประกอบที่ 77 แสดงภาพการเพาะเห็ดนางฟ้าในโอ่งของชาวบ้าน (1)	163
ภาพประกอบที่ 78 แสดงภาพการเพาะเห็ดนางฟ้าในโอ่งของชาวบ้าน (2)	163
ภาพประกอบที่ 79 แสดงภาพการเพาะเห็ดนางฟ้าในโอ่งของชาวบ้าน (3)	164
ภาพประกอบที่ 80 แสดงภาพชาวบ้านช่วยกันทำบ่อพลาสติกเพื่อเลี้ยงปลา	166
ภาพประกอบที่ 81 แสดงภาพชาวบ้านมารับอาหารปลา เพื่อนำไปเลี้ยงปลา	166
ภาพประกอบที่ 82 แสดงภาพปลาคุกที่ทีมวิจัยชุมชนเลี้ยงไว้	167
ภาพประกอบที่ 83 แสดงภาพทีมวิจัยชุมชนช่วยกันทำของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน	169
ภาพประกอบที่ 84 แสดงภาพของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือนที่ชาวบ้านผลิตได้	169

## สารบัญแผนภาพ

แผนภาพ	หน้า
แผนภาพที่ 1 แสดงองค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชน	18
แผนภาพที่ 2 แสดงขั้นตอนการเรียนรู้ร่วมกัน	21
แผนภาพที่ 3 แสดงกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย จังหวัดแม่ฮ่องสอน	23
แผนภาพที่ 4 แสดงกระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	35
แผนภาพที่ 5 แสดงการเคลื่อนตัวของกระบวนการทัศน์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น	39
แผนภาพที่ 6 แสดงจุดมุ่งหมายของการวิจัยตามกระบวนการทัศน์วิจัยเดิม และกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น	40
แผนภาพที่ 7 แสดงวิธีการ/กระบวนการค้นคว้าหาคำตอบของการวิจัยตามกระบวนการทัศน์ วิจัยเดิมและกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น	41
แผนภาพที่ 8 แสดงผลผลิตของงานวิจัยสู่กระบวนการพัฒนาตามกระบวนการทัศน์วิจัยเดิม และกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น	42
แผนภาพที่ 9 แสดงภาพสะท้อนแห่งคุณค่าต่อการพัฒนาท้องถิ่นงานวิจัยตาม กระบวนการทัศน์วิจัยเดิมและกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น	43
แผนภาพที่ 10 แสดงสรุปกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น	44
แผนภาพที่ 11 แสดงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น : เครื่องมือเพื่อการพัฒนา	45
แผนภาพที่ 12 กรอบแนวคิดในการวิจัย	54
แผนภาพที่ 13 แสดงวิธีดำเนินการวิจัย	56
แผนภาพที่ 14 แสดงการวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา โดยประยุกต์ใช้แผนที่ความคิด ของชุมชนตำบลลุดคู่	139
แผนภาพที่ 15 แสดงข้อสรุปเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงอยู่และการปรับตัว ของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลง	180
แผนภาพที่ 16 แสดงแนวคิดทิศทางของ “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน”	183
แผนภาพที่ 17 แสดงการจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย	188
แผนภาพที่ 18 แสดงบทบาทของเศรษฐกิจชุมชนในฐานะโรงงานฝึกภูมิปัญญาทางธุรกิจ	193

# บทที่ 1

## บทนำ

### ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับแต่ปี พ.ศ. 2504 ซึ่งเป็นปีที่ประเทศไทย มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกเป็นต้นมา การพัฒนาตามทิศทางดังกล่าวได้ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะทำให้เกิดช่องว่างระหว่างกลุ่มนายทุนที่เป็นคนร่ำรวยกับกลุ่มคนยากจนเกิดความเหลื่อมล้ำแตกต่างกันไปจนถึงโอกาส และการเข้าถึงทรัพยากร การพัฒนาเศรษฐกิจที่พึ่งพาตลาดต่างประเทศ ส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งเป็นการส่งเสริมเศรษฐกิจการตลาด ทำให้เกิดการทำลายเศรษฐกิจแบบยังชีพ ทำให้เกษตรกรต้องตกอยู่ภายใต้ระบบพึ่งพาตลาด เทคโนโลยี และปัจจัยการผลิตจากต่างชาติ เกิดภาวะหนี้สินสูญเสียดินทำกิน อพยพแรงงานและเกิดภาวะว่างงานในที่สุด ปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งเกิดจากการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง เพื่อสนองความเติบโตทางผลประโยชน์จึงกระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มคนส่วนน้อย ในขณะที่ทรัพยากรต่าง ๆ ถูกใช้ไปอย่างฟุ่มเฟือยไม่ยั่งยืน และไม่เป็นธรรม เกษตรกรจำนวนมากต้องล้มละลาย ชุมชนเกิดภาวะการล่มสลาย มีการอพยพแรงงานเข้าเมืองหลวง เกิดเป็นปัญหาสังคมต่าง ๆ ตามมา เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาการแพร่ระบาดของโรคเอดส์ ปัญหาการถูกละเมิดสิทธิต่าง ๆ มากมายในสังคม เชื่อมโยงส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกันทั่วสังคมไทย โดยเฉพาะปัญหาความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว สถาบันองค์กรชุมชน รวมทั้งสถาบันทางการเมืองในทุกระดับที่ผูกขาดด้วยอำนาจเงินตรา สำหรับผลกระทบที่รุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ของประเทศชาติ คือ ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจของประเทศใน พ.ศ. 2540 ซึ่งทำให้ประเทศของเราต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ทำให้ต้องมีการปรับโครงสร้าง ทางเศรษฐกิจและสังคมตามเงื่อนไขของกองทุนดังกล่าว ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยได้ตกเป็นเมืองขึ้นทางเศรษฐกิจของประเทศมหาอำนาจ(สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน, 2544, หน้า 10 – 11)

การเปลี่ยนผ่านของภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทย ในช่วงปีพ.ศ. 2544 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ รัฐบาลได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการพัฒนาประเทศใหม่ โดยเฉพาะรูปธรรมที่เกิดขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ที่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการวางรากฐานการพัฒนาที่เข้มแข็ง ที่เสริมสร้างความแข็งแกร่งของเศรษฐกิจระดับรากหญ้าและระดับมหภาคควบคู่ไปกับการสร้างความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลก

ซึ่งผลของการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจในระยะสั้น ๆ ของประเทศ พบว่า อัตราการขยายตัวของเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2545 ร้อยละ 5.3 ซึ่งเป็นอัตราที่สูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดในแผนฯ ส่วนความก้าวหน้าของผลการดำเนินงานตามวาระแห่งชาติใน 4 เรื่องนั้นสามารถสรุปได้ดังนี้

1. การแก้ไขปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ การที่รัฐบาลให้ความสำคัญกับการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาความยากจนได้มีส่วนช่วยให้สัดส่วนคนยากจนลดลงอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ. 2545 คนยากจนได้รับโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบ และได้รับบริการภายใต้ระบบคุ้มครองทางสังคมและหลักประกันสุขภาพมากขึ้น รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาชุมชนของตนเอง ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการพึ่งตนเอง และแก้ไขเชิงโครงสร้างเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจของคนกลุ่มต่างๆ ในอนาคต

2. การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การดำเนินงานตามแนวทางของยุทธศาสตร์การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ได้มีส่วนผลักดันให้อันดับขีดความสามารถในการแข่งขันของไทยสูงขึ้น ผลการดำเนินงานที่สำคัญ คือ การดำเนินนโยบายการเงิน การคลัง และมาตรการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ได้สร้างความมั่นคงให้ภาคการเงินและความเชื่อมั่นของภาคธุรกิจ ขณะที่การปรับโครงสร้างการผลิตและการค้าของประเทศที่มุ่งเน้นการสร้างคุณภาพและมูลค่าเพิ่ม การสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม รวมทั้งการสร้างความร่วมมือในเวทีระหว่างประเทศ ได้เอื้ออำนวยต่อการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาคุณภาพผู้ประกอบการและแรงงานไทย การพัฒนาความเข้มแข็งทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งประสิทธิภาพและคุณภาพของบริการ โครงสร้างพื้นฐาน ยังคงเป็นแนวทางการพัฒนาที่จำเป็นต้องเร่งรัดสำหรับการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศในระยะต่อไป

3. การพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทุนทางสังคม โดยเฉพาะการจัดระบบการคุ้มครองทางสังคมได้มีส่วนช่วยให้การยกระดับคุณภาพคนไทยมีทิศทางที่ชัดเจนขึ้น สุขภาพคนไทยมีพัฒนาการที่ดีขึ้น คนไทยร้อยละ 95.7 ได้รับการคุ้มครองด้านประกันสุขภาพ การส่งเสริมให้คนมีงานทำส่งผลให้ปัญหาการว่างงานลดลงเหลืองบประมาณร้อยละ 2.9 และการพัฒนาระบบการคุ้มครองทางสังคมได้ครอบคลุมถึงกลุ่มแรงงานมากขึ้น แต่การปฏิรูปการศึกษายังดำเนินการได้ล่าช้า คุณภาพการศึกษาของคนไทยจึงอยู่ในระดับต่ำ ขณะที่การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาหยาเสพติด ได้มีส่วนช่วยลดความรุนแรงของปัญหา แต่คนไทยก็ยังคงเผชิญกับปัญหาความ

4. การพัฒนาที่ยั่งยืน ในปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อแก้ปัญหาที่สั่งสมมานานให้เบาบางลงไปได้ก่อน โดยส่วนใหญ่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาในเชิงรับมากกว่าเชิงรุก อาทิ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งยังดำเนินการได้ช้ามาก ทำให้ไม่ทันกับความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้น ถึงแม้ชุมชนและภาคีการพัฒนาต่าง ๆ จะตื่นตัวเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรมากขึ้น แต่การดำเนินงานก็ยังมีข้อจำกัด เนื่องจากขาดกลไกเชื่อมโยงระหว่างภาครัฐ ชุมชน และประชาชน ซึ่งจะนำไปสู่ความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร และการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

แม้ว่าการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาจะประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งก็ตามแต่สถานการณ์ความยากจนก็ยังคงปรากฏอยู่ในสังคมไทยซึ่งพิจารณาได้จากสถานการณ์หนี้สินครัวเรือนไทยในช่วง 8 ปี นับจากปี พ.ศ. 2537 ถึงปี พ.ศ. 2545 แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนไทยมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คือเพิ่มจาก 3.1 หมื่นบาทต่อครัวเรือน หรือคิดเป็น 3 เท่าของรายได้ต่อเดือนในปี พ.ศ. 2537 เป็นเกือบ 8.5 หมื่นบาทต่อครัวเรือน คือคิดเป็น 5.5 เท่าของรายได้ต่อเดือนในปี พ.ศ. 2545 การบริหารหนี้ของครัวเรือนยากจนมาก ครัวเรือนยากจนจะไม่สามารถใช้หนี้ได้ภาระหนี้ของคนจนในปัจจุบันค่อนข้างสูง หากอัตราดอกเบี้ยรายเดือนอยู่ที่ 1 % ต่อเดือน และคนจนแบ่งเงินจำนวน 20 % จากรายได้ประจำเดือน มาใช้เพื่อการชำระหนี้ครัวเรือนที่ยากจนจะต้องใช้เวลาในการชำระหนี้ เป็นเวลา 3.6 ปี และครัวเรือนยากจนมากต้องใช้เวลาถึง 6.6 ปี จึงจะชำระหมด (สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2547, หน้า 14) นอกจากนี้จากการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชั้นรายได้ พบว่ามีทิศทางการกระจายรายได้ไปในทิศทางเดียวกัน คือ คนที่มีรายได้ต่ำสุด 20% แรก มีส่วนแบ่งรายได้ต่อรายได้ทั้งประเทศในสัดส่วนต่ำมาก จากอดีตที่เคยมีส่วนแบ่งรายได้ร้อยละ 4.6 ในปี 2531 เหลือร้อยละ 4.2 ในปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันคนที่มีรายได้สูงที่สุด 20% สุดท้าย กลับมีส่วนแบ่งรายได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 54.2 เป็น 56.2 ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน ขณะที่เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกลุ่มคนที่มีรายได้ต่ำสุด 20 % แรกกับคนที่มีรายได้สูงที่สุด 20% จะเพิ่มขึ้นจาก 11.8 เท่าในปี 2531 เป็น 13.7 เท่าในปี 2545 ข้อมูลดังกล่าวแสดงว่าการกระจายรายได้ของประเทศในรอบกว่า 15 ปีที่ผ่านมา มีความเหลื่อมล้ำกันมากและเกือบไม่มีการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ กลุ่มคนรายสุด 20% สุดท้าย มีส่วนแบ่งรายได้รวมกันเกินครึ่งหนึ่งของรายได้ทั้งหมด ในขณะที่คนส่วนใหญ่ร้อยละ 60 ของประเทศมีส่วนแบ่งรายได้เพียง 1 ใน 4 ของรายได้ทั้งหมดเท่านั้น (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2547, หน้า 103 - 104) และจากผลการวิจัย

หลักการและแนวทางเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักทางสังคมวิทยามี 5 ประการ คือ

1. การพึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การจัดวางโครงการ การจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ หรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

2. การพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอสมควร หรืออย่างมีสมดุล

3. การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง ความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และความสามารถในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมเสียไปจนหมดสิ้น หรือไม่ให้เกิดสมดุลธรรมชาติ

4. การพึ่งตนเองได้ทางจิตใจ หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็งเพื่อที่จะสามารถต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้ก้าวหน้า การยึดมั่นปฏิบัติตนตามหลักทางสายกลาง หรือมีขจิมมาปฏิบัติ

5. การพึ่งตนเองได้ทางสังคม หมายถึง การที่คนกลุ่มหนึ่งมีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่นมีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ให้ดำเนินการใด ๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายด้วยตนเอง หรือสามารถหาความช่วยเหลือจากภายนอกเข้ามาช่วย ทำให้ชุมชนช่วยเหลือตนเองได้ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2540 : 19)

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของกลุ่มบุคคลต่างๆ หรือแม้แต่ประเทศชาติให้เกิดความสมดุลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง โดยยึดทางสายกลางมีความพอเพียง พอประมาณ มีเหตุผลและมีระบบภูมิคุ้มกันต่อผลกระทบอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก

การแก้ไขปัญหาความยากจนในอนาคตจึงควรมุ่งเน้นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเพื่อดำรงความพอเพียง เดินทางสายกลาง ดังนั้น คณะผู้วิจัยสนใจที่จะดำเนินการศึกษาวิจัยในการแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการคิด การเรียนรู้ และสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน

### วัตถุประสงค์การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนในรูปแบบของการวิจัยโดยชุมชนที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน
2. เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และวิธีแก้ปัญหาคความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ที่ยากจนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัณฑ์ จังหวัดอุทัยธานี
3. เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้กระบวนการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ
4. เพื่อสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

### ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ชาวบ้านในชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัณฑ์ จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งเป็นทีมวิจัยชุมชน ที่ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง

ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้/วิจัยของชุมชนที่สามารถใช้แก้ไขปัญหาคความยากจนตามแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ขอบเขตด้านระยะเวลา สถานที่

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เริ่มตั้งแต่เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2550 ถึงเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2551 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 1 ปี โดยดำเนินการในตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี

ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจ

### ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

การวิจัยครั้งนี้ จะทำให้ชุมชนมีศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ ในการแก้ไขปัญหาความยากจนและพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยอาศัยบริบทของชุมชนเป็นฐานในการแก้ปัญหาและพัฒนา

### นิยามศัพท์เฉพาะ

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง แนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ฯ ได้ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนให้มีความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

ความยากจน หมายถึง ความขาดสันททางเศรษฐกิจหรือด้านรายได้ และยังครอบคลุมถึงความยากจนเชิงโครงสร้างที่เกิดจากความขาดสันทในหลาย ๆ ด้าน ที่มีผลทำให้ขาดศักยภาพในการดำรงชีวิต ทั้งขาดการศึกษา หรือ ได้รับการศึกษาน้อย การขาดทรัพยากร ขาดที่ดินทำกิน หรือ มีที่ดินทำกินมีขนาดเล็ก การขาดการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม การขาดข้อมูลข่าวสารหรือความรู้ ในการประกอบอาชีพ การมีภาระการพึ่งพาสูง การที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐ ซึ่งนำไปสู่ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง กระบวนการแสวงหาความรู้ของบุคคลในชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนแก้ปัญหา การลงมือปฏิบัติจริง และการสรุป ประเมินผล ซึ่งดำเนินไปอย่างเป็นระบบโดยผ่านกระบวนการวิจัย ซึ่งมีรากฐานอยู่ที่ชุมชน ท้องถิ่น วิถีชีวิต สามารถนำไปพัฒนาชุมชนและพัฒนาให้มีศักยภาพเพื่อการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์  
Nakhon Sawan Rajabhat University

## บทที่ 2

### เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โครงการวิจัย การดำเนินการแก้ไขปัญหาคาความยากจน ตามแนวพระราชดำริ เรื่อง การพึ่งตนเอง ในพื้นที่ยากจนตำบลลูกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี โดยในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
3. แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคาความยากจน
4. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

#### แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ยึดหลักทางสายกลาง ที่ชี้แนะทางการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง มีความพอเพียง และมีความพร้อมที่จะจัดการต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ซึ่งจะต้องอาศัยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน เศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่เพียงการประหยัด แต่เป็นการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อให้สามารถอยู่ได้แม้ในโลกโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันสูง (พระราชดำรัส “เศรษฐกิจพอเพียง” พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2540)

#### 1. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

กรมวิชาการ (2546 : 160) ได้กล่าวถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่าหมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการ ด้วยกันคือ

- 1) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
- 2) จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก
- 3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน

4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม

5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง

6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้นเศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง เช่น เศรษฐกิจของจังหวัดตราด ขณะนี้ไม่กระทบกระเทือนจากพองสบู่แตก ไม่มีคนตกงาน เพราะอยู่บนพื้นฐานของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เอื้อต่ออาชีพการทำสวนผลไม้ ทำการประมง และการท่องเที่ยว

7) มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ขูดขาก เดียวจนเดี้ยวรวยแบบกะทันหันเด็ดขาดงานไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นแบบนี้ประชาชนมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกิน จึงสุขภาพจิตเสีย เครียด เพี้ยน รุนแรง ฆ่าตัวตาย ตัดยา เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี

บุรชัย ศิริมหาสาคร, สัมฤทธิ์ สุภมั่ง และพัชรา กวางทอง (2546 : 149) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดเรื่องการดำเนินชีวิตโดยเน้นหลักการพึ่งตนเองและช่วยตนเองให้มากที่สุด โดยใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ และถ้ามีเหลือก็ให้หอมไว้ และเมื่อตนเองมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้แล้ว ก็ร่วมมือกันพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนให้เข้มแข็ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายชัยมงคลเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต วันที่ 4 ธันวาคม 2540 ความว่า “เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ ให้มีพอเพียงกับตัวเอง” (สุนทร กุลวัฒนารพงศ์. 2544 : 39)

ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็น ที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการ ทุกขั้นตอน (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. 2543 : 6)

สุเมธ ตันติเวชกุล (2541 : 62) เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้า และบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้นๆ โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่างๆที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงหมายถึง แนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ได้ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ ความพอประมาณ

## 2. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งประมวลและกลั่นกรองโดยผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่าง ๆ โดยสามารถจำแนกองค์ประกอบของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็น 5 ส่วน ได้แก่ กรอบแนวคิด คุณลักษณะ คำนิยาม เงื่อนไขและแนวทางปฏิบัติ รวมถึงผลที่คาดว่าจะได้รับจากการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติ ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2543 : 6)

2.1 กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤต เพื่อ ความมั่นคง และ ความยั่งยืน ของการพัฒนา

2.2 เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

2.3 คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

2.3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่นการผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2.3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

2.3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

2.4 เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

2.4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

2.4.2 เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

2.5 แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี

### 3. การนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2549 : 3) ได้กล่าวถึง การนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ มีรายละเอียดคือ

- 1) โดยพื้นฐานก็คือ การพึ่งพาตนเองเป็นหลัก การทำอะไรอย่างเป็นขั้นเป็นตอน รอบคอบ ระมัดระวัง
- 2) พิจารณาถึงความพอดี พอเหมาะ พอควร
- 3) การสร้างสามัคคีให้เกิดขึ้น บนพื้นฐานของความสมดุลในแต่ละสัดส่วนแต่ละระดับ
- 4) ครอบคลุมทั้งทางด้านจิตใจ สังคม เทคโนโลยี ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงเศรษฐกิจ

มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (2548: ออนไลน์) ได้กล่าวว่า การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินั้น แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลทั่วไป และระดับเกษตรกร อธิบายได้ ดังนี้

- 1) เศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลทั่วไป หมายความว่า ความสามารถในการดำรงชีวิตอย่างไม่เดือดร้อน ความเป็นอยู่อย่างพอประมาณตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงใหลไปตามกระแสวัตถุนิยม มีอิสรภาพในการประกอบอาชีพ เดินทางสายกลางทำกิจกรรมที่เหมาะสมกับตนเอง และสามารถพึ่งตนเองได้

2) เศรษฐกิจพอเพียงระดับเกษตรกร หมายถึง เศรษฐกิจเพื่อการเกษตรที่เน้นการพึ่งพาตนเอง เกษตรกรจะใช้ความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการที่ดิน โดยเฉพาะแหล่งน้ำ และกิจกรรมการเกษตรได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และความต้องการของเกษตรกรเอง ด้วยการนำเรื่องทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง คือ ฐานการผลิตความพอเพียงมาใช้ในไร่นาของตนเอง โดยเริ่มจากการผลิต จะต้องทำในลักษณะพึ่งพาอาศัยทรัพยากรในไร่นา และทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ให้มีความหลากหลายของกิจกรรมทางเกษตรในไร่นา มีกิจกรรมเกื้อกูลกัน กิจกรรมเสริมรายได้ ใช้แรงงานในครอบครัวทำงานเต็มเวลาที่ลดต้นทุนการผลิต ตลอดจนการผสมผสานกิจกรรมการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์และการทำประมงในไร่นาให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ความหลากหลายของกิจกรรมการเกษตรในไร่นา ได้แก่ การทำกิจกรรมหลาย ชนิดในพื้นที่เดียวกัน มีตัวอย่าง ดังนี้

- 1) ข้าว : พืชอาหารหลักของคนไทย สำหรับบริโภคในครอบครัว
- 2) สระน้ำ : แหล่งน้ำในไร่นาและเลี้ยงสัตว์น้ำ
- 3) พืชผัก : ใช้บริโภคในครัวเรือน ช่วยลดรายจ่ายประจำวัน
- 4) พืชสมุนไพร : เป็นอาหารและยาพื้นบ้าน
- 5) ไม้ยืนต้นและไม้ใช้สอย : ใช้เป็นไม้ฟืน ทำโรงเรือนและเครื่องจักสาน
- 6) เลี้ยงสัตว์ : แหล่งอาหารโปรตีนและเสริมรายได้
- 7) ไม้ดอกไม้ประดับ : เพื่อความสวยงาม พักผ่อนจิตใจและเสริมรายได้
- 8) ปุ๋ยหมัก : บำรุงดิน รักษาสมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำหรับกิจกรรมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีตัวอย่าง ดังนี้

- 1) การเลี้ยงปลาในนาข้าว
- 2) ผลผลิตจากข้าวเป็นอาหารปลา
- 3) ปลากินแมลงเป็นศัตรูข้าว
- 4) การปลูกผักกับการเลี้ยงไก่
- 5) ไก่กินเศษพืชผัก
- 6) มูลไก่เป็นปุ๋ยสำหรับพืชผัก
- 7) การใช้ทรัพยากรในไร่นา
- 8) มูลสัตว์เป็นปุ๋ยคอก
- 9) เศษหญ้าใบไม้ทำปุ๋ยหมัก
- 10) เศษพืชผักเป็นอาหารปลา
- 11) ฟางข้าวใช้เพาะเห็ด ทำปุ๋ยหมัก คลุมดิน อาหารสัตว์

## 12) เกษตรผสมผสาน

ส่วนการใช้แรงงานในครอบครัวทำกิจกรรม ลดรายจ่าย และเสริมรายได้ ยกตัวอย่าง เช่น

- 1) แปลรูปและถนอมอาหาร เช่น พริกแห้ง มะนาวดอง กล้วยตาก ไข่เค็ม กระเทียมดอง ผักกาด น้ำพริกเครื่องแกง
- 2) จัดสานหัตถกรรม สิ่งประดิษฐ์เครื่องใช้ เช่น ดอกไม้บายาง เครื่องใช้ และเครื่องจักสานจากผักตบชวา ไม้ไผ่ กล้วย

ในการประกอบอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียง สามารถทำได้ ดังนี้

- 1) ทำไร่นาสวนผสมและเกษตรแบบผสมผสาน เพื่อเป็นจุดเริ่มต้น
- 2) ปลูกผักสวนครัวลดรายจ่ายด้านอาหารในครอบครัว
- 3) ใช้ปุ๋ยคอก และทำปุ๋ยหมักใช้ร่วมกับปุ๋ยเคมี เพื่อช่วยลดรายจ่าย และ เพาะเห็ดฟางจากฟางข้าวและเศษวัสดุเหลือใช้ในไร่นา
- 4) ปลูกไม้ผลสวนหลังบ้านและไม้ใช้สอย
- 5) ปลูกพืชสมุนไพร ช่วยส่งเสริมสุขภาพอนามัย
- 6) เลี้ยงปลาในร่องสวน ในนาข้าวและสระน้ำเพื่อเป็นอาหาร โปรตีนและเลี้ยงไก่พื้นเมืองและไก่ไข่ ประมาณ 10 – 15 ตัว เพื่อเป็นอาหารครอบครัว โดยใช้ข้าวเปลือก รำ ปลาขี้ขาวจากการทำนา ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จากพืชไร่เศษพืชผักจากการปลูกผัก
- 7) ทำก๊าซชีวภาพจากมูลสุกร หรือวัว เพื่อใช้เป็นพลังงาน ในครัวเรือน
- 8) ทำสารสกัดชีวภาพ จากเศษพืช ผัก ผลไม้ และพืชสมุนไพรใช้ในไร่นา

ส่วน กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2549 :15) ยังได้กล่าวถึง การทำสมุดบัญชีครัวเรือน หมายถึง สมุดบัญชีสำหรับบันทึกรายรับ – รายจ่ายประจำครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนจะต้องบันทึกรายรับ – รายจ่ายที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน และสรุปผลการรับ – จ่ายของครัวเรือนทุกสิ้นเดือน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ถึงที่มาที่ไปของรายรับ - รายจ่ายในแต่ละช่วงเวลาสามารถวางแผนการใช้เงินในครัวเรือนให้มีความพอดี และมีเงินเหลือเก็บออมไว้ ความสำคัญของการจัดทำสมุดบัญชีครัวเรือน ครัวเรือนจะพึ่งตนเองได้ จะต้องมีการลดรายจ่าย เพื่อให้เกิดการออมอย่างน้อย 1 ส่วนใน 4 ส่วน ของรายจ่ายของครัวเรือนจึงจำเป็นที่ครัวเรือนจะต้องเรียนรู้และจัดทำบัญชีรับ – จ่าย ของครัวเรือน เพื่อเรียนรู้ภาวะหนี้สิน รายได้ รายจ่ายของครัวเรือน สามารถวางแผนควบคุมรายจ่ายของครัวเรือนได้สร้างวินัยการใช้เงินให้แก่ครัวเรือนและสมาชิก ครัวเรือนมีเงินออมไว้ใช้ในอนาคต วิธีบันทึกบัญชีครัวเรือน ทำโดยวิธีง่าย ๆ โดยจดบันทึกทุกครั้งที่ย้าย

## แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้ ในฐานะของเครื่องมือหนึ่งที่ใช้ในการพัฒนามนุษย์ จึงมุ่งหมายว่า บุคคลเมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้แล้ว จะเกิดความรู้ความเข้าใจในต่อชีวิตและโลกได้ใกล้เคียงกับสถานะที่เป็นจริงและความจริงมากที่สุด สามารถนำความรู้ความเข้าใจนั้นไปใช้ เพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเอง รวมถึงการกระทำต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อสังคม ตลอดจนการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพอันดีระหว่างมนุษย์และโลกต่อไป (สิริลักษณ์ ยิมประสาทพร. 2548 : 2)

### 1. ความหมายของกระบวนการเรียนรู้

พรพิไล เลิศวิชา (2541 อ้างใน สิริลักษณ์ ยิมประสาทพร. 2548 : 6) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียวกัน โดยกระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้

เดวิท แมทิวส์ (David Mathews.1996 อ้างใน สิริลักษณ์ ยิมประสาทพร. 2548 : 9) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง สิ่งที่เรียนรู้จากและผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น การเรียนรู้ของชุมชนมีแยกขาดจากสำนักสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของชุมชน” การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็นหนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิตสาธารณะหรือชุมชนที่มีประชาสังคมเข้มแข็ง จึงมิได้เป็นอะไรอื่นนอกจากชุมชนแห่งการเรียนรู้

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2539 : 10 – 14) ให้ความหมายระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นเป็นองค์ประกอบที่สมาชิกในแต่ละชุมชน ต่างก็มีระบบการเรียนรู้ตามสภาพเงื่อนไขที่แตกต่างกัน แม้แต่ระบบการเรียนรู้ในระดับมหภาคของชุมชนหลายชุมชนรวมกันเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันก็ยังมี ความแตกต่าง และความเหมือนในสภาพและเงื่อนไขที่เหมาะสมกับวิถีประชา และความต้องการของสมาชิกในชุมชนและสังคมนั้น

อินโนเทค (INNOTECH อ้างใน อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. 2539 : 10 – 14) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าระบบการเรียนรู้ หมายถึง การจัดองค์ประกอบที่สัมพันธ์ร่วมกันของบุคคล วัสดุ สิ่ง

ชูเกียรติ ลิสุวรรณ (2535 : 9) ให้ความหมายของระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นว่าเป็นระบบการถ่ายทอดความรู้ ค่านิยม ความชำนาญของคนกลุ่มหนึ่งหรือรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกกลุ่มหนึ่งหรืออีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งเป็นระบบที่มีมาแต่เดิมก่อนที่ระบบการศึกษาจากภายนอกจะเข้ามาใน “ท้องถิ่น”

โดยสรุป กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง การแสวงหาความรู้ของบุคคลในชุมชน ตั้งแต่การได้รับข้อมูล จนถึงการลงมือปฏิบัติจริง โดยมีรากฐานอยู่ที่ชุมชน ท้องถิ่น วิถีชีวิต ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นให้มีศักยภาพได้

## 2. ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการที่มีรากฐานจากประสบการณ์และประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิตการเรียนรู้และการปฏิบัติเนื้อหา อีกทั้งกระบวนการเรียนรู้ยังเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่นเพื่อความเหมาะสมของท้องถิ่น และช่วยให้บุคคลในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น การปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้รู้ การอบรมในบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริง ทั้งนี้กระบวนการนั้นได้ถูกปรับเปลี่ยนตามสถานะของสังคมที่เปลี่ยนไป การคมนาคมและการติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้การเดินทางติดต่อกัน ทำงานร่วมกันเป็นไปได้ ขณะเดียวกันเนื้อหาและวิธีการหลายอย่างในกระบวนการเรียนรู้นี้ก็ถูกปรับเช่นเดียวกันซึ่งเกณฑ์ของการปรับ คือ ความต้องการและสถานการณ์ที่เป็นจริงของชาวบ้านในท้องถิ่นแต่ละแห่งเพื่อจุดหมายในการพัฒนาตนเองและพึ่งพากันและกันอย่างมีศักดิ์ศรี (เสรี พงศ์พิศ . อ้างใน พรพิไล เลิศวิชา. 2541 : บทนำ)

ซึ่ง อุดลย์ วัชรวิญญ (2543 : 25 – 26) กล่าวว่า แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชน จึงต้องกระทำทั้งในระดับปัจเจกชน และในระดับกลุ่ม เพื่อปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ให้เกิดประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และเมื่อทำการศึกษาถึงความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่มีต่อการพัฒนาชุมชนและสังคม พบว่ากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีความสำคัญ ดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นหัวใจหรือแกนกลางของกระบวนการสำคัญ 3 กระบวนการที่เกี่ยวข้องกับวิถีชาวบ้านและชุมชน อันทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ กระบวนการดังกล่าว คือ กระบวนการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนากระบวนการพัฒนาวิถีทางสังคม วัฒนธรรม และกระบวนการสร้างสรรค์สถาบันของชุมชน

2) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้จนตลอดชีวิต ที่สามารถพัฒนาศักยภาพของคนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร

3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นหัวใจที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง เนื่องจากเป็นการยกระดับความสามารถในการคิด วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ แสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหา การตัดสินใจเลือกทางเลือกในการแก้ปัญหาและสรุปบทเรียน เพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้น

4) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

5) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นจุดเด่นของการพัฒนาชุมชนที่ประชาชนมีส่วนร่วม และมีบทบาทในการกำหนดแผนงาน โครงการและวิธีการดำเนินงาน ส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มตามธรรมชาติ และสร้างเครือข่ายเกิดเป็นขบวนการประชาชน ซึ่งรวมตัวกันหาทางเลือกและทางออกในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

ส่วน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2539 : 61 - 64) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน มีลักษณะอย่างไร และทำไมจึงสามารถช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาที่ยุ่ยาก สลับซับซ้อนและหลากหลายได้

1) กระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาและข้อเสนอแนวทางแก้ไขแก้ไขปัญหาระหว่างคนในชุมชนด้วยกัน

2) การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง

3) การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง (Problem-oriented) และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ๆ

4) การเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน

นอกจากนี้ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2549. 40-44) ยังได้กล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมการเรียนรู้ในชุมชน มีลักษณะสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงของสังคม คือ

1) กระบวนการเรียนรู้ได้สร้างและพัฒนาความรู้ที่สอดคล้องกับชีวิตจริงอย่าง รอบด้าน มีการบูรณาการทั้งระดับบุคคลและชุมชน สามารถใช้ประโยชน์ในการดำรง “ชีวิต” อย่างครอบคลุม เป็นองค์รวม (ร่างกาย-จิตใจ-สังคม-ธรรมชาติ) กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยยุคชุมชนจึงมีอิทธิพลช่วยพัฒนารากฐานทางจริยธรรมให้แก่สังคมไทยมาอย่างยาวนาน

2) การที่กระบวนการเรียนรู้และความรู้ส่วนใหญ่เกิดและพัฒนาอยู่ภายในระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ระดับต่าง ๆ กระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกพัฒนาความร่วมมือร่วมใจ-ความเอื้ออาทร มากกว่าการแข่งขันแก่งแย่งชิงดี-การทำลายล้างกัน กระบวนการเรียนรู้ในสังคมยุค

3) การเรียนรู้ที่บูรณาการทั้งเนื้อหา แหล่งเรียนรู้ และกระบวนการอย่างหลากหลาย โดยไม่แยกจากวิถีชีวิตจริงของบุคคลและชุมชน มนุษย์แต่ละคนมีความสามารถในการเรียนรู้แตกต่างกัน ซึ่งความหลากหลายในการตอบสนองความเฉพาะดังกล่าว ส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดค่านิยม แบบแผนของวิถีชีวิตบุคคลและชุมชน ไปสู่คนรุ่นต่อไปได้ ทำให้ชุมชนเป็นปึกแผ่น ในขณะที่บุคคลแต่ละคนก็สามารถพัฒนาศักยภาพ ในการดำรงชีวิตการทำมาหากิน การแก้ไขปัญหาของตนเอง

4) ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ในสังคมยุคชุมชนที่มีความหลากหลาย-แตกต่าง มีผลทำให้กระบวนการเรียนรู้พัฒนาสร้างใหม่สิ่งที่ถ่ายทอดไปด้วย กระบวนการเรียนรู้จึงส่งผลให้บุคคลมีความสามารถพัฒนาความรู้ใหม่ไปด้วย ประกอบกับโครงสร้างทางสังคม แบบแนวราบ และความสัมพันธ์เชิงสังคมของชุมชน ก็ยิ่งเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลได้มากขึ้น จนกระทั่งสังคมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยให้ชุมชนแต่ละแห่งดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

5) วัฒนธรรมการเรียนรู้แบบมุขปาฐะ หรือการพูด เล่า เทศน์ มีความสอดคล้องกับเนื้อหาและวิถีชีวิตในยุคชุมชน ซึ่งบุคคลใกล้ชิดกัน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้บุคคล มีการปฏิสัมพันธ์กับโดยตรง ได้คลุกคลีใกล้ชิดโดยใช้การพูดเป็นสื่อ วัฒนธรรมการเรียนรู้แบบนี้จึงส่งเสริมความผูกพันและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

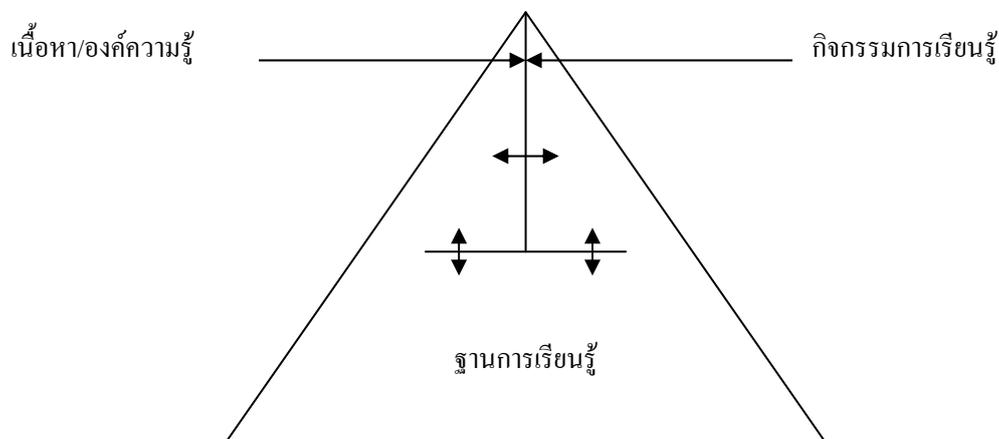
### 3. ปัจจัยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

อดุลย์ วังศรีคุณ (2543 : 57 – 58) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ไว้ ดังนี้ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย

1) ปัจจัยภายในชุมชน ประกอบด้วย 1) สภาพพื้นฐานชุมชน ได้แก่ คุณสมบัติของผู้นำ คุณสมบัติของสมาชิกของชุมชน ทรัพยากรของชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นต้น 2) กระบวนการทางสังคมในชุมชน ได้แก่ ความสามัคคีของสมาชิกชุมชน ความสัมพันธ์แนวราบของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน การช่วยเหลือเกื้อกูลภายในชุมชน ความถี่ของการพบปะกันของสมาชิกชุมชน เป็นต้น 3) มีปัญหา และ/หรือความต้องการพัฒนาในชุมชน

2) ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ 1) นโยบายของรัฐในด้านการศึกษาและพัฒนาชุมชน 2) การสนับสนุนจากรัฐ 3) การสนับสนุนจากหน่วยงานและบุคคลภายนอก

3) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ประกอบด้วย 1) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ 2) ด้านการเมือง ได้แก่ โครงสร้างอำนาจภายในชุมชน 3) ด้านสังคม วัฒนธรรม ได้แก่ ระบบเครือญาติ สถาบันครอบครัว 4) ด้านเทคโนโลยี



แผนภาพที่ 1 แสดงองค์ประกอบของการเรียนรู้ของชุมชน  
ที่มา : (อดุลย์ วังศรีคุณ .2543 : 57 – 58)

ส่วน มนตรี เข้มกสิกร (2548. 20 – 23) กล่าวว่า ลักษณะภูมิปัญญาการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มีลักษณะ ดังนี้

- 1) การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ มีความคิดความเชื่อที่เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม มีความกล้าหาญ มีความสุจริต ยุติธรรม เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน จะมีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง
- 2) ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นส่วนผลักดันให้สามารถก้าวข้ามติดต่อกันได้ การรู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน ความรู้จักเคารพนับถือซึ่งกันและกัน เพราะนับญาติกัน แล้วจะช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกัน ความเกรงใจกัน ปัจจัยความสัมพันธ์ประเด็นนี้มีส่วนทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันได้ง่าย
- 3) ความผูกพันระหว่างคนกับธรรมชาติ ปัจจัยความผูกพันระหว่างคนในชุมชนกับประโยชน์ที่ได้รับจากธรรมชาติ หรือแหล่งทรัพยากร สำคัญของชุมชน ทั้งนี้เพราะคนในชุมชนชนบททั่วไป มักจะได้รับประโยชน์จากธรรมชาติ การรู้สึกรักและชื่นชมกับทรัพยากรของชุมชนเหล่านี้ เป็นความผูกพันที่สั่งสมอย่างต่อเนื่อง จนกลายเป็นความรักความหวงแหน
- 4) สภาพทางกายภาพของชุมชน เป็นปัจจัยที่มีส่วนช่วยทำให้ความรู้สึกของคนในชุมชนรู้สึกใกล้ชิดความเป็น “หัวบ้าน ท้ายบ้าน” ช่วยสร้างความรู้สึกร่วมกัน ทำให้เกิดการติดต่อสื่อสาร เชื่อมโยงกันง่าย การมีทำเลที่ตั้งของชุมชนที่เป็นกลุ่มก้อน หรือมีการรวมกลุ่มในลักษณะที่อยู่อาศัยจะช่วยสร้างสายสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับชีวิตจริงได้มากที่สุด

5) องค์ประกอบที่ทำให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้ ประกอบด้วย การสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน การร่วมกันคิดร่วมกันทำ การมีกระบวนการทางสังคม การมีลักษณะของบุคคลเป็นผู้ใฝ่เรียนรู้ การรู้จักคิดอย่างมีเหตุ-มีผล มีกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ

#### 4. วิธีการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนว่า เป็นกระบวนการที่มีรากฐานจากประสบการณ์และประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิตการเรียนรู้ และการปฏิบัติเนื้อหา อีกทั้งกระบวนการเรียนรู้ยังเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่นเพื่อความเหมาะสมของท้องถิ่น และช่วยให้บุคคลในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้โดยมีองค์ประกอบสำคัญคือภูมิปัญญาท้องถิ่น การปฏิบัติตามแบบอย่างของผู้รู้ การอบรมในบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริง ทั้งนี้กระบวนการนั้นได้ถูกปรับเปลี่ยนตามสถานะของสังคมที่เปลี่ยนไป การคมนาคมและการติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้การเดินทางติดต่อกัน ทำงานร่วมกันเป็นไปได้ ขณะเดียวกันเนื้อหาและวิธีการหลายอย่างในกระบวนการเรียนรู้นี้ก็ถูกปรับเช่นเดียวกันซึ่งเกณฑ์ของการปรับคือความต้องการและสถานการณ์ที่เป็นจริงของชาวบ้านในท้องถิ่นแต่ละแห่งเพื่อจุดหมายในการพัฒนาตนเองและพึ่งพากันและกันอย่างมีศักดิ์ศรี (เสรี พงศ์พิศ .อ้างใน พรพิไล เลิศวิชา. 2541 : บทนำ)

อมรวิรัช นาคทรพรและคณะ (2551: 100 - 101) ได้กล่าวถึง วิธีการเรียนรู้ของชุมชนว่ามีหลากหลายรูปแบบด้วยกัน ดังนี้

- 1) การเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้ง วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ จนถึงหอกระจายข่าว
- 2) การเสวนา เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างอิสระ สามารถแสดงความคิดเห็น และแลกเปลี่ยนความรู้ ทัศนคติระหว่างกันผ่านการสนทนาพูดคุยกัน
- 3) จัดเวทีสนทนาบอกเล่า เป็นการจัดเวทีในลักษณะสบาย ๆ ง่าย ๆ เดินเข้าหา แวะเวียน เล่าสู่กันฟังนันทปัญญาติมิตร
- 4) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จะทำให้ทั้งผู้พูด ผู้ฟังได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน
- 5) การไปศึกษาดูงานในต่างถิ่น ทำให้ได้ศึกษาเรียนรู้ถึงวิธีการทำงานของชุมชนอื่น ๆ แล้ว ก็ยังจะเป็นการสร้างเครือข่ายการระหว่างท้องถิ่นต่าง ๆ ต่อไปอีกด้วย

#### 5. รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชน

##### 5.1 การเรียนรู้จากธรรมชาติ

การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนจะผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เพราะคนในชุมชนต้องพึ่งพิงและอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นเครื่องมือเลี้ยงชีพ แต่ด้วยกระบวนการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพา

5.1.1 การประกอบอาชีพอันเป็นวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับธรรมชาติ ความรู้ไม่ใช่รู้จากตำราเป็นการสั่งสมจากประสบการณ์

5.1.2 อุปสรรค ต้องอาศัยประสบการณ์ความสำเร็จ และความล้มเหลวในอดีต เป็นบทสรุปทำให้เกิดองค์ความรู้ในการปรับตัวและสามารถเอาชนะธรรมชาติอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข

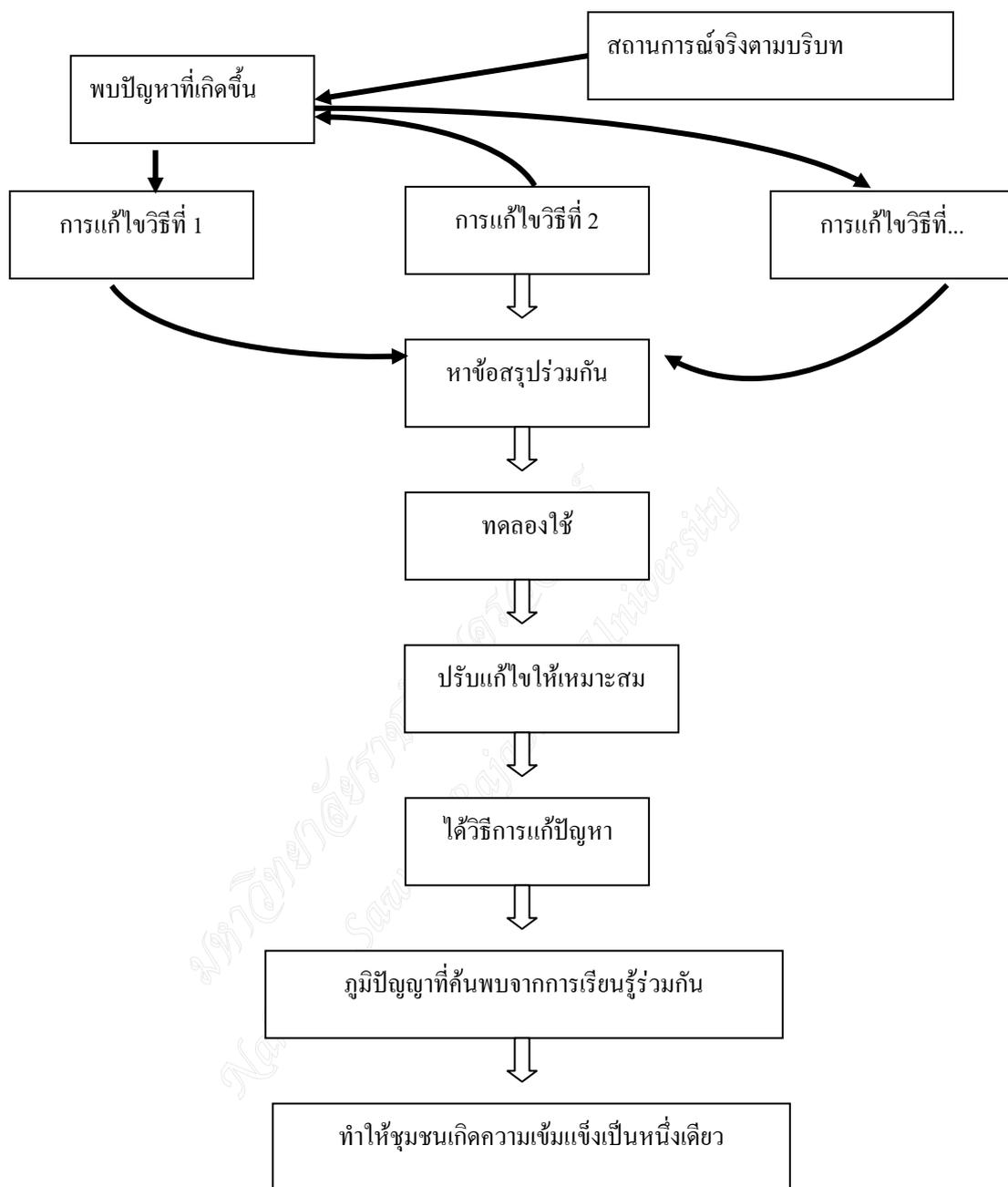
5.1.3 การปรับตัว ชัยชนะเหนือธรรมชาติ อยู่ร่วมกับธรรมชาติ จากบทเรียนที่บุคคลในชุมชน สังเกตตลอดจนได้รับบทเรียนจากความสำเร็จและล้มเหลว ทำให้บุคคลในชุมชนได้ข้อสรุปที่เป็นองค์ความรู้จากธรรมชาติ เป็นชุดความรู้ที่ครูธรรมชาติเป็นผู้สอน ทำให้บุคคลในชุมชน สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ อยู่ร่วมกับธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างปลอดภัยและมีความสุข

## 5.2 การเรียนรู้จากตัวแบบ

เป็นการเรียนรู้จากการสังเกตเพื่อเลียนแบบบุคคลที่เป็นตัวแบบซึ่งอาจจะเป็นบุคคลที่ตนประทับใจหรือการเลียนแบบพฤติกรรมที่ตนชื่นชอบ การเลียนแบบจะเกิดจากการสังเกตตัวแบบทำให้เกิดการสร้างความรู้ใหม่โดยผ่านการคิด และการจดจำ ในแต่ละชุมชนได้เรียนรู้วิถีแห่งการอยู่รอดในหลากหลายแนวทาง การปรับเปลี่ยนแนวทางดำเนินชีวิตทำให้เกิดความเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่พบในชีวิตประจำวัน การหาวิธีการเรียนรู้จากพื้นฐานของบริบทที่ตนเคยพบมาก่อน โดยนำข้อมูลที่ได้รับ สังเกตเห็นมาใช้จนทำให้ผ่านพ้นวิกฤตนั้นไปได้ โดยลักษณะการเรียนรู้จากตัวแบบ ได้แก่ การสังเกต การจัดบันทึก หรือทำตาม และ จดจำหรือครุพักักจำ เป็นต้น (มนตรี เข้มกสิกร.2548. 46 – 48)

## 5.3 ภูมิปัญญา : การเรียนรู้ร่วมกัน

การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนได้สร้างทฤษฎีแนวคิด โดยการปรับประยุกต์จากการลองผิดลองถูกร่วมกันของกลุ่มคนที่มีจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้ไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อมุ่งเน้นการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม หรือการหาจุดร่วมในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อการศึกษาวิธีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติวิธี การเรียนรู้ร่วมกันมีหลายรูปแบบตามประสบการณ์ของแต่ละกลุ่ม (มนตรี เข้มกสิกร. 2548 : 51 - 54)



แผนภาพที่ 2 แสดงขั้นตอนการเรียนรู้ร่วมกัน  
 ทีมา (มนตรี เข้มกติก. 2548 :52)

ในแต่ละชุมชนมีวิธีการเรียนรู้แตกต่างกัน การเรียนรู้ของแต่ละบุคคลขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิมของตนเองเมื่อแต่ละคนพบปัญหาที่เหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันก็จะนำวิธีการแก้ปัญหาของตนมาเสนอให้ผู้อื่นรับทราบแล้วหาแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกัน อาจจะโดยการอภิปราย สนทนา ทดลองทำให้ผู้เป็นตัวอย่าง หลังจากนั้นจึงนำวิธีการที่ทำให้แก้ปัญหาได้ถูกวิธีมาปรับแก้ไขให้เหมาะสมและจะได้วิธีการแก้ปัญหาใหม่ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ อาจจะมีการปรับแก้หลายครั้งจนกระทั่งเป็นแนวความคิดใหม่ร่วมกัน หรือการเกิดภูมิปัญญาในการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนนั้น ถ้าการเรียนรู้เช่นนี้ได้รับการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอจะทำให้เกิดการพัฒนาองค์กรหรือชุมชนของตนเองเกิดความเข้มแข็งได้อย่างต่อเนื่อง ลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันของบุคคลในชุมชน ประกอบด้วย การหาแนวทางแก้ไขเพื่อหาข้อสรุปร่วมกัน ทดลองใช้และปรับแก้ไข

#### 6. การเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน

พจนี เทียมศักดิ์ (2544 : 76-77) ได้ให้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีของการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชนไว้ 4 ประการดังนี้

1) ความรู้และระบบความรู้ ระบบความรู้ของชุมชนเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และคนกับคน อันเป็นปรากฏการณ์ที่ออกมาในวิถีชีวิตด้านต่างๆ เช่น การทำนา การหาอาหาร การจักสาน การทอผ้า การเพาะพันธุ์และการใช้พืชสมุนไพร จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการเรียนรู้ที่มีอยู่ตลอดเวลา

2) การสั่งสมและการกระจายความรู้ ภูมิปัญญาเป็นการสั่งสมทั้งระบบคิดระบบความรู้ ระบบคุณค่าที่สืบต่อกัน เกิดจากการกระจายความรู้หลายรูปแบบด้วยกัน ได้แก่ การกระจายความรู้ภายในกลุ่มครอบครัวและเครือข่าย การกระจายความรู้ผ่านผู้นำ การบอกเล่าแบบปากต่อปากจากคนในหมู่บ้านเดียวกัน การรวมกลุ่มพูดคุย การอ่านเอกสารที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร การถ่ายทอดจากศรัทธา ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การทำศนศึกษา การรณรงค์ เป็นต้น

3) สถาบันสังคมซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้ในชุมชนสถาบันทางสังคมซึ่งเป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ของบุคคล มีรูปแบบและมีจุดประสงค์ที่แน่นอนร่วมกัน ตัวอย่างของสถาบันทางสังคม ได้แก่ ครอบครัว วัด และกลุ่มปราชญ์ชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ

4) การสร้างสรรค์และปรับปรุงความรู้และระบบความรู้ของชาวบ้านเนื่องจากระบบความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ระบบความรู้จึงมีการเปลี่ยนแปลงและได้รับการปรับเปลี่ยนไปด้วย เช่น การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้อง

## 7. การจัดการกระบวนการเรียนรู้

การจัดการกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย มีรูปแบบ วิธีการ และกระบวนการ หลายขั้นตอน เริ่มจากการวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุ (รู้จักปัญหา) ทบทวนทุนเดิม / ภูมิปัญญา (รู้จักตนเอง) ต่อจากนั้นก็กำหนดทางเลือก ว่าควรจะทำอะไรบ้างจากการวิเคราะห์ปัญหาสาเหตุและทบทวนทุนเดิมของตนเอง ชุมชนที่มีอยู่ แล้วจึงทดลองทำ แล้วสรุปผล วิเคราะห์ (เงื่อนไข/ปัจจัย) ต่าง ๆ ผลที่เกิดจากงานวิจัยในพื้นที่นั้นนอกจากจะ “สร้างความรู้” ยังสามารถ “สร้างคน” ที่มีคุณภาพเข้ามาสู่เครือข่ายด้วย เพราะในกระบวนการเรียนรู้ผ่านงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น จะเกิดทั้งพุทท (ผู้รู้/วิทยากรชาวบ้าน) ชรรมะ (องค์ความรู้) และสังฆะ (กลุ่ม/เครือข่าย) (อรุณี เวียงแสง และบุญสุข เตือนขวัญ อ่างโนชิตา บัณฑวงษ์ และอนุสรณ์ อุณโต.2547 :96-97) ดังแผนภาพที่ 3



แผนภาพที่ 3 แสดงกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย จังหวัดแม่ฮ่องสอน  
ที่มา: (อรุณี เวียงแสง และบุญสุข เตือนขวัญ อ่างโนชิตา บัณฑวงษ์  
และอนุสรณ์ อุณโต.2547 :96-97)

ซึ่ง สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2541 : 10 – 15) กล่าวว่า ชุมชนที่สามารถจัดการตนเองได้จะต้องมีกระบวนการในการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน กล่าวคือ

- 1) การวางแผน (Planning) ของชุมชน
- 2) การจัดขบวน (Organizing) คือ การเตรียมการเพื่อดำเนินการตามแผนที่วางไว้ ต้องเตรียมคน เตรียมวัสดุ เตรียมเงิน
- 3) การลงมือดำเนินการตามแผน (Implementing)
- 4) การติดตามและประเมินผล (Monitoring & Evaluating) เพื่อให้แน่ใจว่างานเริ่มต้นและดำเนินการตามเป้าหมายหรือไม่ มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร เมื่อเสร็จงานก็มีการสรุปปัญหาบทเรียน ข้อเสนอแนะ และแนวทางการใช้ประโยชน์จากผลสำเร็จร่วมกัน

ส่วน เกษม วัฒนชัย (2549 : 136 – 146) ได้นำหลักในการทำงานจากคณะทำงานคณะหนึ่งไปศึกษาโครงการพระราชดำริของพระเจ้าอยู่หัว แล้วตั้งคำถามว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงมีวิธีทรงงานอย่างไรบ้าง เพราะปรากฏว่าใน 3 คำนี้ปรากฏในกระแสพระราชดำรัสบ่อย ๆ คือ จะทำอะไรก็ตามให้มีหลักคิด แล้วก็หลักวิชา แล้วก็หลักปฏิบัติ

- 1) ตั้งหลักคิด : วิธีคิดที่จะทำงาน ได้แก่ 1) เป้าหมายของโครงการ ใครได้ประโยชน์
- 2) อุดมการณ์ของโครงการ เราทำด้วยฉันทะหรือศันทะ ฉันทะเป็นความอยากที่จะให้โครงการสำเร็จที่จะให้งานสำเร็จ ศันทะคือความอยากที่เมื่อมาทำโครงการแล้วฉันจะได้อะไร 3) ท่านวิริยะได้ไหม พวกที่ทุ่มเทจริง ๆ ก็คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา จิตตะคือทุ่มจิตใจไปตลอดเวลา กัดไม่ปล่อยจนงานสำเร็จ วิมังสาคือ ในขณะที่ทำไปนี้ กระบวนการทำงานของเราดี ทดสอบความถูกต้อง ความไม่ถูกต้อง ความสำเร็จความล้มเหลวหรือไม่ แล้วมาแก้ไข ขณะนั้นตลอดไปจนกระทั่งงานมันสำเร็จ

โดย หลักการทำงานตามอย่างพระเจ้าอยู่หัว ประกอบด้วย 1) ลดขั้นตอน บางขั้นตอน ถ้าไม่สำคัญตัดไปเลย แบบฟอร์มต่าง ๆ เอาเฉพาะแบบฟอร์ม แล้วก็เนื้อหาในแบบฟอร์มที่สำคัญ 2) เร็ว ๆ เข้า ทำงานให้เร็วโดยคำนึงถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น 3) ช่วยเขาช่วยตัวเอง 4) ต้องปิดทองหลังพระ

2) หาหลักวิชา : รู้พอใหม่ที่จะทำ เราจะหาหลักวิชาได้จากที่ไหน หรือเราจะเรียนรู้จากหนังสือตำรา ทั้งทฤษฎี ทั้งปฏิบัติ ต้องไปหาประสบการณ์ของคนอื่น ใครครวญกันเอง คิดกัน โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องความเหมาะสมกับพื้นที่และสังคม

3) ออกแบบหลักปฏิบัติ : ให้ชัดและใช่ คือ 1) สามภาคส่วน มีส่วนร่วม คือ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม มากหรือน้อยแล้วแต่ลักษณะโครงการ อย่าปฏิเสธซึ่งกันและกัน 2) การบริหารจัดการที่ดี จะต้องมีการมีสำนักงาน มีผู้รับผิดชอบในด้านต่าง ๆ คูเป้าหมายให้ชัด ว่าเราต้อง

## แนวคิดเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาความยากจน

### 1. ความหมายของความยากจน

นิติ เอียวศรีวงศ์ (2543 :18) ให้ความหมายความยากจน คือ เป็นปัญหาของปัจเจกชนที่แต่ละบุคคลมีรายได้ไม่เท่ากัน เพราะผลมาจากนโยบายในการพัฒนาประเทศที่เน้นทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งอยู่ภายใต้การครอบงำจากประเทศมหาอำนาจและนำทรัพยากรธรรมชาติของประชาชนที่ใช้ในการดำรงชีวิต จึงทำให้ประชาชนไม่สามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้เหมือนในอดีตทำให้กลายเป็นคนจน

สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2544 : 1) กล่าวว่า คนจนไม่ใช่ผู้มีรายได้น้อยเท่านั้น แต่ยังรวมผู้ขาดชนด้านต่าง ๆ เช่น ขาดทรัพยากรที่เป็นต้นทุนของชีวิต ขาดที่ดินทำกิน ขาดการศึกษา ขาดข้อมูลข่าวสาร ไม่สามารถเข้าถึงการให้บริการหรือความช่วยเหลือต่าง ๆ ของภาครัฐ เป็นคนชายขอบด้อยโอกาสในสังคม

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2545 : 12 -14) กล่าวว่า หมายถึงระดับรายได้ที่ต่ำกว่าเส้นความยากจน (poverty line) สำหรับประเทศไทย เส้นความยากจนโดยเฉลี่ยคือ ระดับรายได้เดือนละ 911 บาท ใครมีรายได้ต่ำกว่านี้ถือว่ายากจน ใครมีรายได้สูงกว่านี้ถือว่าไม่จน

อภิรักษ์ พันธเสน (2546:88) ได้อธิบายความหมายของความยากจนไว้ว่า หมายถึง ภาวะของความทุกข์ยาก แร้นแค้น การมีชีวิตอยู่ด้วยความลำบาก โดยเฉพาะเจาะจงอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นปัจจัยประกอบสำคัญในชีวิต ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เชื้อเพลิง ที่อยู่อาศัย

โดยสรุปแล้ว ความยากจน หมายถึง ความขาดชนทางเศรษฐกิจหรือด้านรายได้ และยังครอบคลุมถึงความยากจนเชิงโครงสร้างที่เกิดจากความขาดชนในหลาย ๆ ด้าน ที่มีผลทำให้ขาดศักยภาพในการดำรงชีวิต ทั้งขาดการศึกษา หรือ ได้รับการศึกษาน้อย การขาดทรัพยากร ขาดที่ดินทำกิน หรือ มีที่ดินทำกินมีขนาดเล็ก การขาดการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วม การขาดข้อมูลข่าวสาร หรือความรู้ในการประกอบอาชีพ การมีภาระการพึ่งพาสูง การที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการของรัฐ ซึ่งนำไปสู่ความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจและสังคม

## 2. สาเหตุของความยากจน

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (2547 : 15 -16) ได้สรุปสาเหตุของความยากจนในประเทศไทยไว้ว่า ประกอบด้วยเหตุปัจจัย 4 ประการ

1) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ประชากรที่ต้องประสบกับภาวะยากจนโดยส่วนใหญ่คือ กลุ่มประชากรที่ขาดแคลนทรัพย์สินที่จะก่อให้เกิดรายได้ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน หรือทุนต่างๆที่หมายรวมไปถึงทุนทรัพยากรมนุษย์

2) ปัจจัยเชิงโครงสร้างประชากร พบว่าครอบครัวที่มีขนาดใหญ่จะมีโอกาสตกอยู่ในภาวะความยากจนมากกว่าครอบครัวขนาดเล็ก นอกจากนี้ การมีเด็กอยู่ในครอบครัวเป็นจำนวนมากจัดเป็นภาระทางเศรษฐกิจให้กับผู้ใหญ่ที่เป็นกำลังแรงงานอย่างสูง

3) ปัจจัยเชิงภูมิศาสตร์ พบว่า การมีที่พักอาศัยอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย จะมีความเสี่ยงต่อความยากจนเพิ่มขึ้นถึง 56% ในขณะที่ถ้าที่พักอาศัยตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล โอกาสที่จะตกเป็นคนยากจนจะลดลงอย่างมากถึง 80 %

4) ปัจจัยเชิงสังคมและวัฒนธรรม เป็นปัจจัยทางสถาบันที่สำคัญ ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์

สุจินต์ สิมารักษ์ และคณะ (2543 :16-17) ได้กล่าวถึงสาเหตุของความยากจนคัดค้านในภาคกลางมีดังนี้

- 1) การขาดที่ดินทำกิน
- 2) มีที่ดินไม่ใหญ่มากหรือต้องไปเช่าที่ดิน จึงไม่ต้องการลงทุนเพื่อปรับที่ดิน
- 3) ขาดการศึกษาและขาดการอบรมที่เป็นการเพิ่มพูนความรู้
- 4) ภาระในการเลี้ยงดูสมาชิกในครัวเรือน ทั้งด้านสุขภาพและการครองชีพ
- 5) ผู้นำครัวเรือนมองไม่เห็นทางออก ไม่มีความหวัง จึงขาดพลังที่จะคิดไปข้างหน้าคิดเพียงให้อยู่รอดไปแต่ละวัน

สมพร เทพสิทธิ์ (2546 : 51 - 60) กล่าวว่า ความยากจนอาจเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ อาทิ

- 1) การต้องพึ่งธรรมชาติและดินฟ้าอากาศ
- 2) การขาดปัจจัยการผลิต
- 3) การขาดอำนาจต่อรอง
- 4) การขาดความรู้และทักษะ
- 5) การขาดความขยันหมั่นเพียร
- 6) การขาดการประหยัดและอดออม

7) ภาวะเศรษฐกิจ

8) การมีวามหมกมุ่นในอบายมุข

### 3. การแก้ไขปัญหาความยากจน

#### 3.1 การเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง

สมพร เทพสิทธา (2546 : 63 – 82) กล่าวว่า การเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียงช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนได้ดังนี้

##### 3.1 .1 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและสร้างคุณค่าที่ดีในสังคมไทยบนพื้นฐานของการอนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของความเป็นไทย จึงได้กำหนดสภาพสังคมไทยที่พึงประสงค์โดยมุ่งพัฒนาสู่ “สังคมที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” ใน 3 ด้านคือ

1) สังคมคุณภาพ ที่ยึดหลักความสมดุล ความพอดี สามารถสร้างคนทุกคนให้เป็นคนดี คนเก่ง พร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสาธารณะ พึ่งตนเองได้ คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุข อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี มีเมืองและชุมชนน่าอยู่มีระบบที่มีประสิทธิภาพ ระบบเศรษฐกิจมีเสถียรภาพ มีความเข้มแข็งและแข่งขัน ได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน และสมดุลกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบบการเมืองการปกครองโปร่งใส เน้นประชาธิปไตยตรวจสอบได้และมีความเป็นธรรมในสังคมไทย

2) สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ที่เปิดโอกาสให้คนไทยทุกคนสามารถคิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต รู้เท่าทันโลก เพื่อพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลง สามารถสั่งสมทุนทางปัญญา รักษาและต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสม

3) สังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ที่ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าของเอกลักษณ์สังคมไทยที่พึงพาเกื้อกูลกัน รู้รักสามัคคี มีจารีตประเพณีที่ดีงาม มีความเอื้ออาทร รักภูมิใจในชาติและท้องถิ่น มีสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง ตลอดจนเครือข่ายชุมชนทั่วประเทศ

ในการพัฒนาประเทศจะยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทางให้การพัฒนาศึกษาทางสายกลาง อยู่บนพื้นฐานของความสมดุล พอดีและความพอประมาณอย่างมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันและเท่าทันโลก คนไทยส่วนใหญ่มีการศึกษาและรู้จักเรียนรู้ต่อเนื่องครองชีวิตเป็นคนดี มีคุณธรรมและซื่อสัตย์สุจริต อยู่ในสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ สามารถรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่ไปกับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม ดำรงไว้ซึ่งคุณธรรมและคุณค่าทางสังคมไทยที่มีความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน อันจะเป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล มีคุณธรรมและยั่งยืน

### 3.1.2 การเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระราชดำริการเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นการจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่เกษตรกรที่มีที่ดินจำนวนน้อย (ประมาณ 15 ไร่) โดยการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ในสัดส่วน 30 – 30 – 30 – 10 ส่วนที่ 1 ไร่ละ 30 ชูคให้เป็นสระกักเก็บน้ำ ส่วนที่ 2 ไร่ละ 30 ให้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว ส่วนที่ 3 ไร่ละ 30 ใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรทางด้านอื่น ๆ เช่น ปลูกพืชไร่ ไม้ผล ไม้ผัก ส่วนที่ 4 ไร่ละ 10 จัดเป็นที่อยู่อาศัย โดยเชื่อว่าการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งสอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้สามารถพึ่งตนเองได้ จะทำให้เกษตรกรมีรายได้สูงขึ้น

### 3.1.3 การรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเอง

สาเหตุประการหนึ่งที่เกษตรกรของเรายากจน เพราะขาดอำนาจการต่อรอง และขาดการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเอง หากเกษตรกร ประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนในเมือง จะเดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง โดยรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยตนเองในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่เหมาะสม เช่น เป็นสหกรณ์ เป็นกลุ่มสัจจะ เป็นกลุ่มส่งเสริมอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน ก็เชื่อว่าจะสามารถแก้ปัญหาความยากจนได้

### 3.1.4 ความขยันหมั่นเพียร

สาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้คนไทยยากจน คือขาดความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพการงาน เป็นประเภทหนักไม่เอา เบาไม่สู้ บางคนก็ท้อแท้ ท้อถอย หมกดาลัยในชีวิต ขาดความวิริยะอุตสาหะ ขาดอิทธิบาท 4 ซึ่งได้แก่ ฉันทะ – ริกงาน วิริยะ – สู้งาน จิตตะ – ใส่ใจในงาน และวิมังสา – ทำงานด้วยปัญญา

### 3.1.5 การมีชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย

การที่จะป้องกันความฟุ้งเฟ้อก็คือ เดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง คือให้รู้จักพอ คือ ไม่โลภ พอใจ คือ ความสันโดษ และพอดี คือ มัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง

### 3.1.6 การไม่มัวเมาหมกมุ่นในอบายมุข

ผู้ที่เดินตามรอยพระยุคลบาทเศรษฐกิจพอเพียง จะต้องเป็นผู้ที่มีสัมมาอาชีพ คือ มีอาชีพที่สุจริตและจะต้องมีความประพฤติชอบ ไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลดละความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ การแก้ไขปัญหาคความยากจนวิธีหนึ่ง คือ การทำสงครามกับสุรา การเที่ยวดื่ม เที่ยวบาร์คลับ คบคนชั่ว การพนัน เกียจคร้าน ผู้ที่เดินตามรอยพระยุคลบาทอย่างแท้จริง จะต้องเป็นผู้ประพฤติดีประพฤติชอบ เพราะผู้ที่มัวเมาหมกมุ่นในอบายมุขเป็นผู้ที่เดินตามทางแห่งความเสื่อม ความพินาศ ความฉิบหาย ซึ่งผิดกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาและพระบรมราชาบาท

### 3.2 การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย (2549 :7) กล่าวว่า ความยากจนของประชาชนเป็นปัญหาสำคัญของประเทศที่รัฐบาลมีนโยบายเร่งด่วนที่จะต้องแก้ไขให้เสร็จสิ้นภายในปี 2551 โดยมาตรการ 3 ประการ คือ ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และขยายโอกาส เศรษฐกิจพอเพียงที่แสดงถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับ จึงถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนดังกล่าว จะเห็นได้ว่าเมื่อระดับบุคคล หรือครัวเรือน มีวิถีชีวิตและปฏิบัติตนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว จะสามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และขยายโอกาส ตลอดจนมีภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจอีกด้วย การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล และครัวเรือนเพื่อนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง และแก้ปัญหาความยากจนสามารถดำเนินการเป็นขั้นตอนได้ 3 ระดับ คือ (1) ระดับจิตสำนึก (2) ระดับปฏิบัติ และ (3) ระดับปฏิเวธ โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 ระดับจิตสำนึก เพื่อให้เกิดการสร้างจิตสำนึก และปรับทัศนคติ ผู้การพึ่งตนเอง โดยสร้างความรู้ความเข้าใจในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้ ประเมินตนเอง เพื่อให้รู้จักตนเอง รู้ศักยภาพของตนเอง รู้ปัญหา หรือวิกฤตที่ประสบอยู่ เกิดความคิด “พึ่งตนเอง” โดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาสิ่งที่จะใช้ชีวิต “อยู่อย่างพึ่งตนเอง” พึ่งตนเองให้ได้ โดยลดความต้องการ (กิเลส) และทำประโยชน์แก่ส่วนรวมมากขึ้น

3.2.2 ระดับปฏิบัติ เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ (1) อยู่อย่างพึ่งตนเอง (2) อยู่อย่างพอเพียง (3) อยู่อย่างเอื้ออาทร และ (4) อยู่ดียั่งยืน ด้วยการเรียนรู้

1) ขั้นตอนที่ 1 “อยู่อย่างพึ่งตนเอง” ในระดับครอบครัว ครอบครัวและสมาชิกต้องรู้จักตนเองโดยทำกิจกรรม ลดรายจ่าย เพื่อให้เกิดการออม ดังนี้

ด้านการเงินในครัวเรือน กำหนดการใช้จ่ายในแต่ละเดือน โดยมีเป้าหมายใช้จ่าย 3 ส่วน ออม 1 ส่วน โดย (1) จัดทำบัญชี รับ – จ่าย ในครัวเรือน เพื่อให้รู้ภาวะหนี้สิน รายได้ รายจ่ายของครัวเรือน ควบคุมการใช้จ่ายของครัวเรือน และวางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างรอบคอบโดยจัดทำแผนการใช้จ่ายเงินของครัวเรือน (3) สร้างวินัยในการใช้เงิน และออมเงินส่วนที่เหลือจ่าย ไว้กับกลุ่มการเงินในชุมชน หรือสถาบันการเงิน (4) ไม่สร้างหนี้ ลดภาระหนี้สินของตนเอง หรือไม่พยายามก่อหนี้ที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ (5) ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย และรู้เท่าทันกระแสบริโภคนิยม (6) พยายามที่จะ ลด ละ เลิก อบายมุข

ด้านปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยทำกิจกรรมเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเอง ทำให้ครัวเรือนสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนให้ได้ 1 ใน 4

## 2) ขั้นตอนที่ 2 มีวิถีชีวิต “อยู่อย่างพอเพียง”

ในการดำเนินชีวิตยึดทางสายกลาง ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและ สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ไม่ดำเนินชีวิตเกินพอดี ดังตัวอย่างกิจกรรมต่อไปนี้ (1) ตัวอย่างกิจกรรม ภาคการเกษตร ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ได้แก่ เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม สวนเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรชีวภาพ เกษตรกรรมไร้สารพิษ เกษตรธรรมชาติ สวนสมุนไพรชุมชน (2) ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จากชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การแปรรูป ผลผลิตทางการเกษตรในชุมชน ผลิตภัณฑ์ OTOP อุตสาหกรรมในครัวเรือน (3) การเข้าร่วมเป็น สมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้เกิดการสะสมทุนแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างพลังในการต่อรอง และความสามัคคีในชุมชน เช่น กลุ่มกองทุนการเงินในชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มด้านสิ่งแวดล้อม และกลุ่มกองทุนสวัสดิการ

## 3) ขั้นตอนที่ 3 รวมกลุ่มในสังคม “อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร”

มีความคิดที่จะแจกจ่ายแบ่งปันไปให้ผู้อื่น ซึ่งจะทำได้เพื่อน และเกิดเป็น วัฒนธรรมที่ดี ที่จะช่วยลดความเห็นแก่ตัว และสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ การมีจิตใจ ที่แบ่งปันเป็นพื้นฐานให้เกิดการรวมกลุ่มในสังคม จะเห็นได้ว่าชุมชนที่เข้มแข็งจะมีการรวมกลุ่ม กันหลากหลาย จำนวนมากตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กลุ่มต่าง ๆ จึงถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่ สามารถขับเคลื่อน เพื่อช่วยเหลือคนยากจนและคนด้อยโอกาส ในลักษณะที่อยู่ร่วมกันอย่างเอื้อ อาทร

## 4) ขั้นตอนที่ 4 “อยู่ดียังขึ้นด้วยการเรียนรู้” ร่วมกันในชุมชน

กิจกรรมระดับชุมชนที่สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน โดยพัฒนา เองและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชน โดยเฉพาะเครือข่าย กลุ่มองค์กร ผู้นำในชุมชน ตลอดจนปราชญ์ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลไกในการเรียนรู้และพัฒนาชุมชนที่สำคัญ โดยประสานงานกับ ภาครัฐ เอกชนและประชาชนให้เกิดการมีส่วนร่วม ในการเรียนรู้ที่จะขับเคลื่อนกิจกรรมเศรษฐกิจ พอเพียงเพื่อแก้ปัญหาความยากจน ดังนี้ (1) เรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดทำแผนชุมชน หรือทบทวน แผนชุมชนในกรณีที่มีแผนฯ อยู่แล้ว วิเคราะห์พิจารณาขับเคลื่อนแผนชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อ การพึ่งพาตนเองแผนพัฒนาอาชีพและรายได้ และกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชน

### 3.2.3 ระดับ ปฏิเวธ หรือผลของการปฏิบัติ

ผลจากการปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงตามขั้นตอนดังกล่าวเกิดความพอเพียงในทุกระดับของการดำเนินชีวิต ทั้งครอบครัว ชุมชนและขยายไปถึงระดับสังคม ดังนี้

1) ความพอเพียงในระดับครอบครัว ได้แก่ ครัวเรือนมีความเป็นอยู่ที่พึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข ทั้งทางกายและใจ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่มีภาระด้านหนี้สินของตนเองและครอบครัว สามารถหาปัจจัยสี่ มาเลี้ยงตนเองและครอบครัว มีส่วนเหลือเป็นเงินออมของครอบครัว ยกระดับรายได้พ้นความยากจน

2) ความพอเพียงในระดับชุมชน ได้แก่ มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม บริหารทรัพยากรในชุมชนให้สามารถนำไปดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง และสมดุลเพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวม ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข

3) ความพอเพียงในระดับสังคม ได้แก่ การรวมกลุ่มของสังคมหลาย ๆ แห่งที่มีความพอเพียง ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้สึบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนแห่งความพอเพียง เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด

แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน

#### 1. กระบวนทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น

กระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นจุดเปลี่ยนของการเข้าสู่การพัฒนาสังคมแห่งความรู้หรือ “Knowledge-based society” โดยมุ่งใช้และจัดการความรู้เพื่อการพัฒนาสังคม และจากผลการปฏิบัติการโดยใช้ “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ในชุมชนท้องถิ่นไทยทั่วประเทศ ได้พบจุดเปลี่ยนของกระบวนการทัศน์ในภาวะเดิม ย้ายสู่กระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น ดังนี้

#### 1.1 จุดมุ่งหมายของการวิจัย

กระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น มุ่งเน้นการเพิ่มพลังทางปัญญาให้กลุ่มชาวบ้านที่ขาดโอกาสทางการเรียนรู้เข้ามาจัดการ กับปัญหาที่ตนเองสัมผัส รวมทั้งเป็นการสร้างพันธกิจให้ชาวบ้านมีการทำงานร่วมกันผ่านกระบวนการวิจัย และนำข้อมูลที่ได้วิเคราะห์ ค้นหาทางเลือกแล้ว ไปสู่การจัดการปัญหาที่แท้

#### 1.2 วิธีการและกระบวนการค้นคว้าหาคำตอบ

กระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น เป็นกระบวนการที่มีการพัฒนาโครงการโดยมุ่งการแก้ไขปัญหาและปรากฏการณ์ของท้องถิ่นเป็นสำคัญ โดยมีชาวบ้านเป็นเจ้าของโครงการ และเป็นผู้บริหารงบประมาณการวิจัยเอง โดยมีพี่เลี้ยงเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ งานวิจัยแบบนี้เน้นการสร้าง “คน” เข้าร่วมกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนซึ่งเริ่มตั้งแต่กระบวนการกำหนดกรอบวิจัยที่อาศัยสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่เป็นตัวกำหนด ร่วมวิเคราะห์ปัญหาหาศักยภาพ ร่วมกำหนดแผนงาน และการเก็บรวบรวมข้อมูล ร่วมทดลองปฏิบัติ ร่วมค้นหาทางเลือกเพื่อจัดการปัญหาของท้องถิ่น

#### 1.3 ผลผลิตของงานสู่กระบวนการพัฒนา

กระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างคน และทำความเข้าใจต่อปัญหารวมทั้งเงื่อนไขปัจจัยที่มีผลต่อปรากฏการณ์ของท้องถิ่น

#### 1.4 ภาพสะท้อนแห่งคุณค่าในการพัฒนาท้องถิ่น

งานวิจัยแบบนี้เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเกือบทุกขั้นตอนเพื่อให้เห็นความสำคัญของเงื่อนไขต่างๆ ที่สำคัญงานวิจัยแบบนี้เป็นการสร้างกำลังใจและการเพิ่มอำนาจในการตัดสินใจให้ชาวบ้านที่เป็นผู้คิดเป็นผู้ตัดสินใจ โดยกระบวนการเรียนรู้อย่างกล่าวจะทำให้ชาวบ้านมีศักยภาพความสามารถในการสร้างทางเลือกของตนเองสู่ความหลากหลายในการจัดการปัญหาของตนเองและท้องถิ่น (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2548 : 26-28)

## 2. แนวคิดเกี่ยวกับวิธีวิทยาทางการวิจัย

วิธีวิทยาทางการวิจัย (research methodology) เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง ซึ่งรวมทั้งวิธีการวิจัย (method) ซึ่งเป็นเทคนิควิธีการต่างๆที่ใช้ในการวิจัย และทัศนะเกี่ยวกับโลกหรือโลกทัศน์ (world view) หรือกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติที่ทำการวิจัย (อุทัย คุลเกษม. 2545 : 57)

ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ส่วนที่เป็นระบบคิดหรือโลกทัศน์ดังกล่าว จึงเป็นระบบคิดหรือโลกทัศน์ทางสังคมศาสตร์ (social science) ซึ่งเป็นเรื่องของการศึกษาเกี่ยวกับคนในสังคมว่าเขาอยู่กันอย่างไร มีวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลง หรือความเป็นมาอย่างไร และสังคมศาสตร์ได้แยกแขนงออกไปหลายสาขาวิชา เช่น สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ส่งเสริมการเกษตร และสาขาอื่นๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับโครงสร้างและกิจกรรมของสมาชิกในสังคม (บุญธรรม จิตอนันต์. 2540 : 5 อ้างใน สุเทพ บุญซื่อน. 2545 : 4)

สำหรับในส่วนที่เป็นเทคนิควิธีการวิจัย(Method) เป็นเรื่องของเทคนิควิธีการวิจัยซึ่งเริ่มตั้งแต่ การตั้งคำถามการวิจัย (formulation of a research question) การสร้างกรอบแนวคิดหรือการสร้างกรอบการอธิบายในระดับทฤษฎีที่มีต่อปรากฏการณ์ที่ตั้งใจจะทำการวิจัย (conceptualization process หรือ theoretical framework) การตั้งข้อสมมติฐาน การวัดตัวแปร (operationalization of variables) การออกแบบการวิจัย (research design) การเก็บและรวบรวมข้อมูล การสุ่มตัวอย่าง การวิเคราะห์ข้อมูลและการตีความข้อมูล เป็นต้น จนจบสิ้นกระบวนการในการแสวงหาความรู้ในเรื่องนั้น (อุทัย คุลเกษม อ้างใน สุเทพ บุญซื่อน. 2545 : 3 – 4)

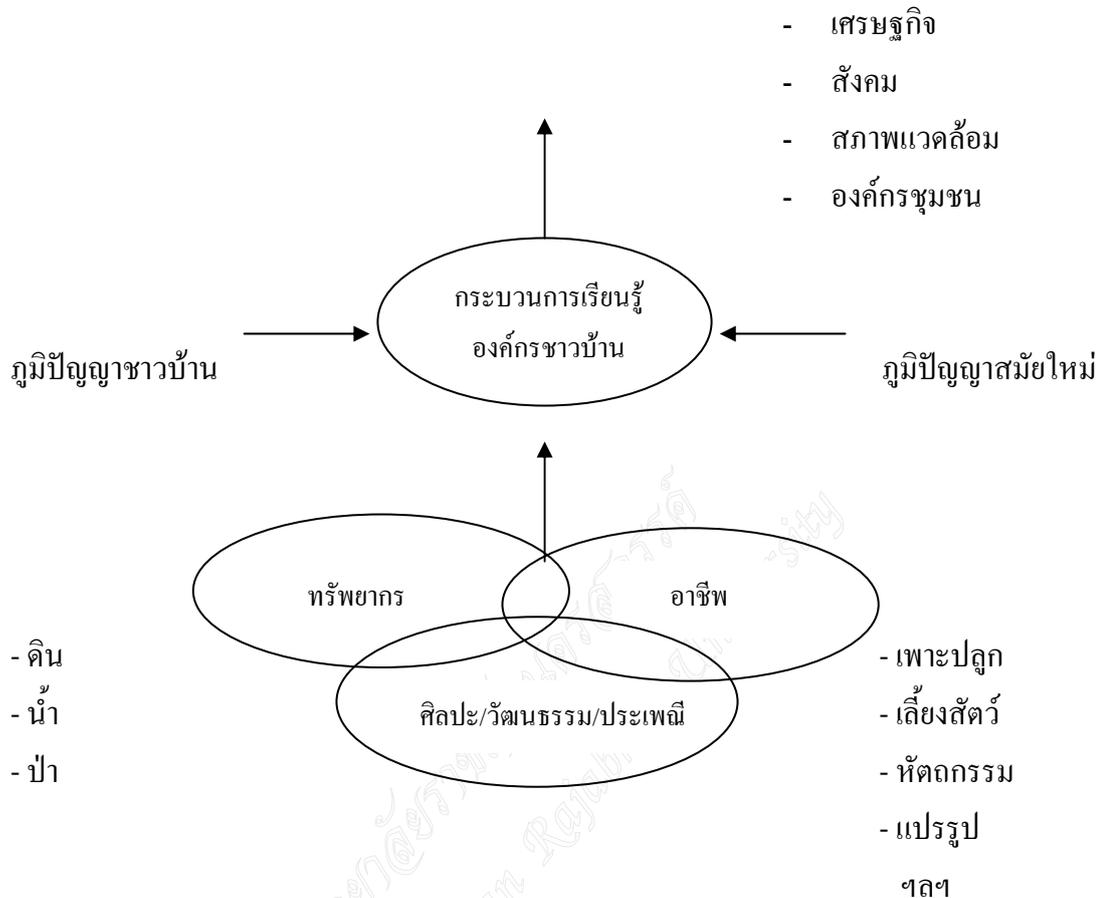
### 3. แนวคิดเรื่องการพัฒนาท้องถิ่นแบบยั่งยืน

กระบวนการพัฒนาในปัจจุบันเป็นกระบวนการพัฒนาที่พลิกผันจากกระแสหลักมาสู่กระแส “พื้นบ้าน” โดยกระแสดังกล่าวให้ความสำคัญกับชุมชน ฐานความรู้ ภูมิปัญญาและทรัพยากรในท้องถิ่น เป็นกระแสที่เชื่อมั่นในพลังและศักยภาพของชุมชน หรือวาทกรรมท้องถิ่นนิยม ซึ่งกระแสดังกล่าวมุ่งไปสู่ “การพึ่งตนเอง” ของชุมชนหรือท้องถิ่น เงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้ชุมชน/ท้องถิ่นพึ่งตนเองได้ ขึ้นอยู่กับชุมชน/ท้องถิ่นนั้น เกิดกระบวนการเรียนรู้หรือไม่ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะสำคัญคือ 1) มีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่มที่เรียนรู้ร่วมกัน 2) เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง 3) เป็นการเรียนรู้จากปัญหาจริง และ 4) เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะของเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์ในแนวราบ (สีลาภรณ์ นาคทรทรัพย์. 2539 : 51) อย่างไรก็ตามแนวคิดในเรื่องท้องถิ่นนิยมดังกล่าวได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีจุดอ่อนหลายประการ เช่น 1) มโนภาพของชุมชนที่นำเสนอเป็นภาพในอุดมคติ และเป็นเรื่องเล่าของชุมชนในอดีตมากกว่าความเป็นจริง 2) การวิพากษ์ทุนนิยมและบริบท

ดังนั้น การพัฒนาชุมชน/ท้องถิ่น ตามแนวคิดดังกล่าวคงต้องมีลักษณะของการประสานระหว่างกระบวนทัศน์ดั้งเดิม ซึ่งมีวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นแกน กับกระบวนทัศน์ใหม่ ซึ่งมีวิทยาศาสตร์เป็นแกน เน้นการประสานความร่วมมือกับภายนอกได้อย่างสมดุลกลมกลืน พื้นฟูจิตสำนึกเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน และนำไปสู่การพัฒนาโดยไม่ตัดชาวบ้านออกจากเหง้าของตนเอง และไม่ทำลายความสามารถในการพึ่งตนเองของชาวบ้านลง เป็นการสร้างความเคารพในศักดิ์ศรี และความเท่าเทียมกันของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน กับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของสังคมเมือง หรือระหว่างวิทยาการสากลกับภูมิปัญญาชาวบ้านหรือท้องถิ่น (เสรี พงศ์พิศ. 2536 : 35 – 61, ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2542 : 114 – 115 ) ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ซึ่งพระธรรมปิฎก ปอ. ปยุตโต (2541 : 68) ได้สรุปไว้ว่า เป็นการพัฒนาในลักษณะของการบูรณาการ (integrated) คือทำให้เกิดเป็นองค์รวม (holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกันจะต้องประสานกันครบองค์และมีลักษณะเป็นดุลยภาพ (balanced)

การพัฒนาในลักษณะดังกล่าว ทรงพล เจตนาวณิชย์ (2538 : 21) ได้สรุปให้เห็นถึงการพัฒนาชุมชนที่เป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ไม่ได้แยกจากกัน ใน 3 มิติ คือ มิติด้านการจัดการทรัพยากร มิติด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีสังคมและมิติด้านอาชีพ เป็นการพัฒนาที่ยกระดับความสามารถของคนและชุมชน ในการตอบสนองกับปัญหาและกระแสการเปลี่ยนแปลง ซึ่งถือว่าเป็น กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ของคนและชุมชน เพื่อสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน  
การพึ่งตนเอง



แผนภาพที่ 4 แสดงกระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน  
ที่มา : (ทรงพล เจตนาวณิชย์. 2538 : 21)

แนวคิดสำคัญที่เป็นฐานในการพัฒนาอย่างยั่งยืนอีกแนวคิดหนึ่งคือ แนวคิดการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเรื่อง ทฤษฎีใหม่ ซึ่ง ชาติชัย ณ เชียงใหม่ (2542 : 36 – 38) ได้วิเคราะห์ว่า ทฤษฎีใหม่เป็นตัวแทนของการจัดการการพัฒนา เป็นการใช้สติปัญญา เลื่อนนำเอาความรู้ความจริง ในภาววิสัยแห่งธรรมชาติของพื้นที่ มาทำความเข้าใจกับปัญหาต่างๆ และคิดค้นกำหนดแนวทางการจัดการปัญหานั้นๆ ด้วยวิธีการที่ง่าย ไม่ซับซ้อน และได้ผลจริง เพื่อให้เกิดความเป็นปกติแก่ประชาชน โดยเฉพาะเพื่อให้เกิดการ “พออยู่พอกิน” ของประชาชน และเป็นการปูพื้นฐานไปสู่ความ “อยู่ดีกินดี” ต่อไปในอนาคต โดยหลักการการพัฒนาดังกล่าวมีองค์ประกอบอย่างน้อย 4 ประการคือ

1) รู้จริง การพัฒนาหรือการแก้ปัญหาใดก็ตาม ต้องเป็นการนำความรู้จริงในความเป็นไปแห่งธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มาใช้ในการปรับปรุงสถานะไม่ปกติให้เข้าสู่สถานะปกติ การจัดการที่ดีในแง่ก็คือ การพยายามผสมผสานความรู้ในด้านต่างๆมาใช้เพื่อให้เกิดการดำเนินงานที่มีประสิทธิผลและความต่อเนื่อง

2) ทำให้ได้ผลจริง วิธีการแก้ปัญหาและการจัดการที่ดีต้องก่อให้เกิดผล ได้ผลแก้ปัญหาให้ลุกล่วงได้จริง เป็นตัวอย่างของความสำเร็จ เพื่อเป็นแรงจูงใจ บันดาลใจให้ผู้คนเรียนรู้ นำไปปฏิบัติ นำไปขยายผลในที่อื่นๆอีกต่อไป

3) ทำให้ง่าย การจัดการการพัฒนาที่ดี ต้องทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย ทั้งในด้านแนวคิดและเทคนิควิชาการ ทำให้ง่าย ไม่สลับซับซ้อน สมเหตุสมผล ทำได้เร็ว แก้ปัญหาได้เร็ว

4) คุ่มค่า การจัดการการพัฒนาตามแนวทฤษฎีใหม่ ก้าวล่วงไปไกลเกินกว่าความคิด การจัดการแบบตะวันตก การจัดการตามความคิดของโลกตะวันตก มุ่งที่จะบรรลุความคุ้มค่า หรือการมีกำไร การตัดสินใจจะทำสิ่งใดๆ เกณฑ์ข้อกำหนดพิจารณาเบื้องต้น คือเรื่องของการคุ้มค่า หรือการได้กำไร หรืออีกนัยหนึ่ง เรียกว่าประสิทธิภาพของการดำเนินการ แต่ทฤษฎีใหม่เป็นทัศนะที่ลึกซึ้ง มองความคุ้มค่ามากกว่าความคุ้มค่า โดยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมองกำไรไปในรูปของสิ่งที่วัดเป็นเงินไม่ได้ นั่นคือ ความอยู่ดีมีสุขของประชาชน ที่รัฐจำเป็นต้องลงทุน ดังพระราชดำรัสว่า “ขาดทุนคือกำไร”(Our loss is our gain)

#### 4. หลักการ แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

##### 4.1 ความหมายของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (2545 : 22) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ว่า เป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปคำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป ซึ่งคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด ตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (action research)

สินธุ์ สโรบล (2548 : 33) ได้อธิบายความหมายของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นว่า เป็นกระบวนการทางความคิดและปฏิบัติการเกี่ยวกับการวิจัยที่มีการเชื่อมโยงระหว่างโลกทัศน์ (worldview) และมโนทัศน์ (concept) ต่อความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์ในโลกความเข้าใจรับรู้ (perception) ต่อความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ เพื่อพัฒนาไปสู่การสร้างแนวปฏิบัติ (practice) รวมทั้งหาวิธีการจัดการ (management) ร่วมกัน โดยมีเป้าหมายในการสร้างแบบแผน (pattern) แบบจำลอง (model) รวมทั้งค่านิยม (value) ที่เป็นพื้นฐานการจัดการตนเองของชุมชนหนึ่ง ๆ

ปิยะวัตติ บุญ – หลง (อ้างใน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. 2543 : 5) กล่าวว่า งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (community-based research) ที่ สกว. ริเริ่มขึ้น จึงเน้นให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมกระบวนการคิด ตั้งคำถาม วางแผน และทำวิจัยเพื่อหาคำตอบอย่างเป็นระบบ และเรียนรู้จากการทำงานวิจัยที่เป็นเชิงปฏิบัติการจริง (action research) เพื่อแก้ปัญหา

## 4.2 ลักษณะของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

4.2.1 เป็นการวิจัยที่มีฐานคิดอยู่บนรากฐานความเป็นจริง ของชีวิตและสังคม วัฒนธรรมของท้องถิ่น/ชุมชนเอง คำนึงถึงบริบท และความสัมพันธ์ทางสังคมจากด้านของเงื่อนไข แวดล้อม ทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม และ เป็นการเรียนรู้จากภายใน (inside out)

4.2.2 เป็นการวิจัยที่มีนัยเชิงพลวัตในการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของท้องถิ่น ซึ่งสิ่ง ที่เป็นแก่นสำคัญของพลวัตหรือพลังในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงก็คือ มนุษย์ เพราะฉะนั้น วิจัย ท้องถิ่นจึงมีลักษณะของการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

4.2.3 เป็นการวิจัยที่มีลักษณะเป็นการแสวงหาคำตอบที่เป็นระบบเปิด

4.2.4 ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย กล่าวคือ เปิดโอกาสให้ชุมชน หรือคนในท้องถิ่นต้องร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตรวจสอบและแปล ความหมาย รวมทั้งคาดว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงภายหลังการดำเนินการวิจัย มีลักษณะเป็นการ วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

4.2.5 เป็นการวิจัยปลายทาง เพื่อทดลองประยุกต์ใช้ความรู้หรือเทคโนโลยีใน บริบทของท้องถิ่นมากกว่าเป็นการวิจัยเพื่อสร้างความรู้ใหม่ หรือถ้ามีการสร้างทฤษฎีใหม่ก็มี ลักษณะเป็นการวิเคราะห์สังเคราะห์ ข้อมูลจากหลาย ๆ โครงการย่อย จนเกิดทฤษฎีใหม่

4.2.6 เป็นการวิจัยแบบองค์รวม (holistic หรือ integrated) ไม่แยกสาขาวิชา มี ลักษณะการดำเนินการเป็นสหสาขาวิชา มีลักษณะของความคิดเชิงซ้อนและบูรณาการศาสตร์ ชาวบ้านกับศาสตร์สากล ทฤษฎีสากลกับทฤษฎีชาวบ้าน เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา

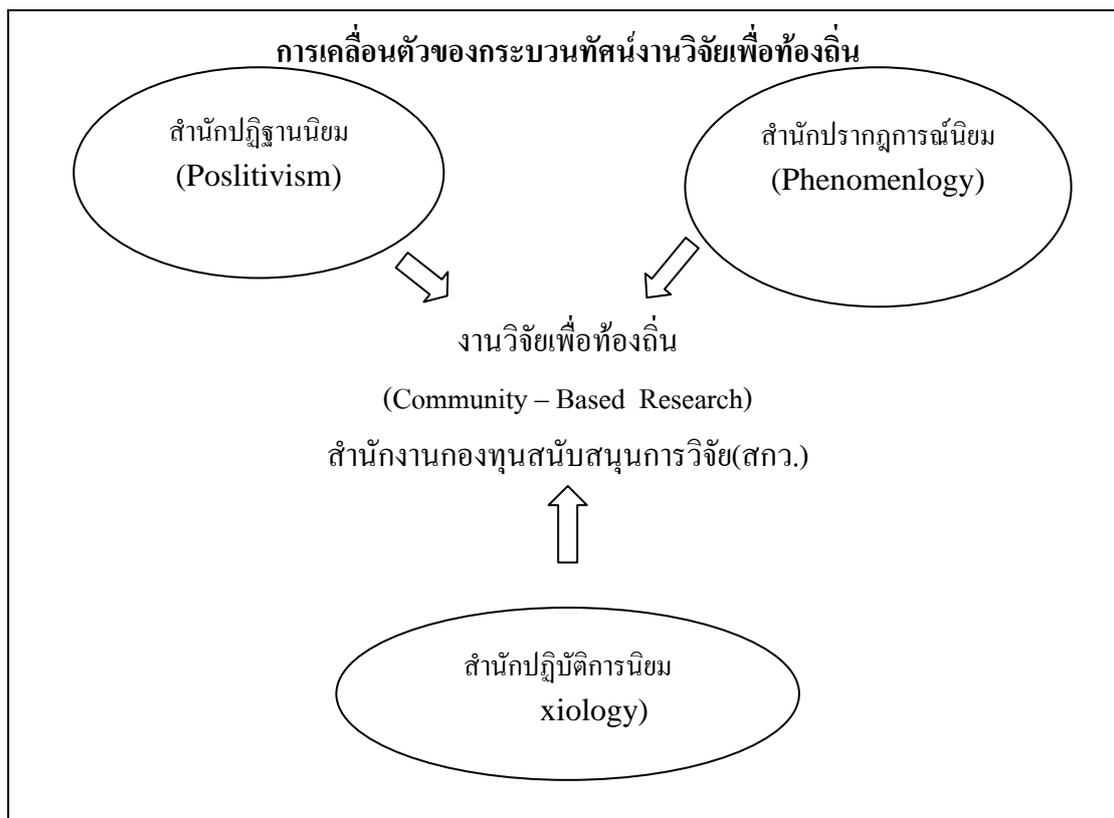
4.2.7 มีการดำเนินงานวิจัยใน 3 ลักษณะคือ 1) วิจัยเพื่อทราบสภาพที่เป็นอยู่ ของ ชุมชนท้องถิ่นในด้านต่างๆได้แก่ สภาพ / บริบทชุมชน ภูมิปัญญาในชุมชน ปัญหาและสาเหตุของ ปัญหาของชุมชน รวมทั้ง ทางเลือกในการแก้ไขปัญหา 2) เป็นการทดลองทำ (วิจัยปฏิบัติการ) เพื่อ

4.2.8 จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นก็คือ เน้นที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง

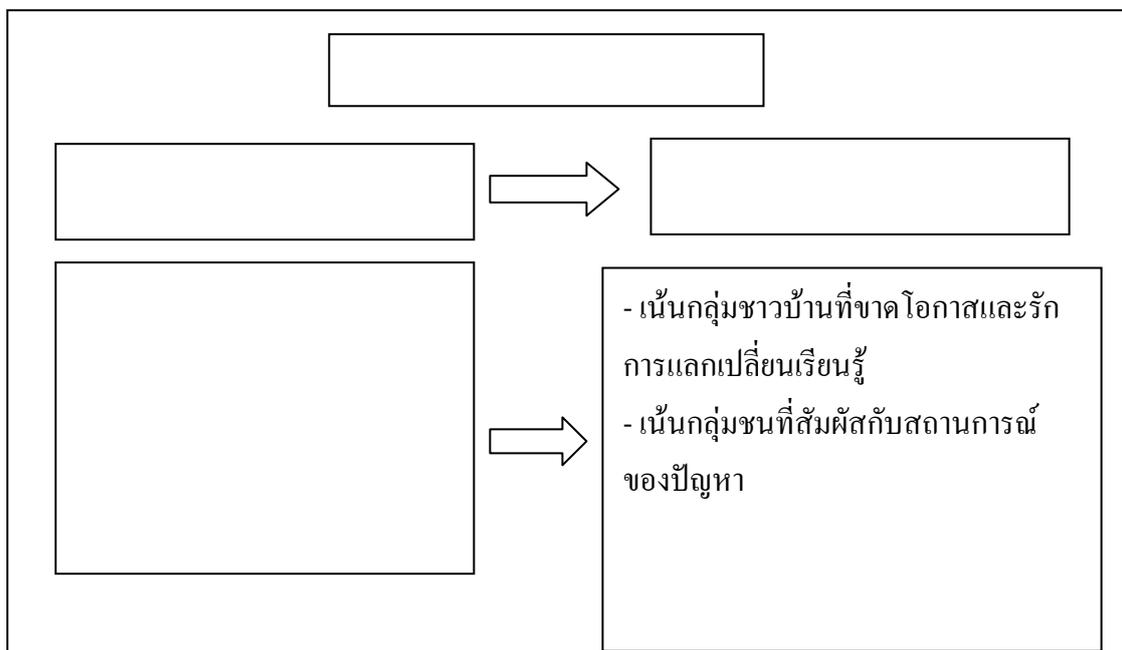
4.2.9 เป็นการวิจัยที่มีลักษณะเป็นเครือข่าย มีกลไกประสานสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนกับคนภายนอก จากจุดยืนของคนใน (insider view) เชื่อมโยงกับมุมมองจากคนภายนอก

4.2.10 มีหลักการหรือเป้าหมายสำคัญ 3 ประการด้วยกัน คือ เพื่อให้ท้องถิ่นนั้นสามารถพัฒนาตนเองได้ สามารถพึ่งตนเองได้ และพัฒนาอย่างยั่งยืน (เสนห์ จามริก .2546 : 8, สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์.2547:29-33, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค .2548 : 3 – 5, ปิยะวัติ บุญ – หลง และคณะ .2545 :42-49)

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค (2548:28-30) ได้สรุปกระบวนการทัศน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นลำดับขั้นดังนี้ ดังแผนภาพต่อไปนี้

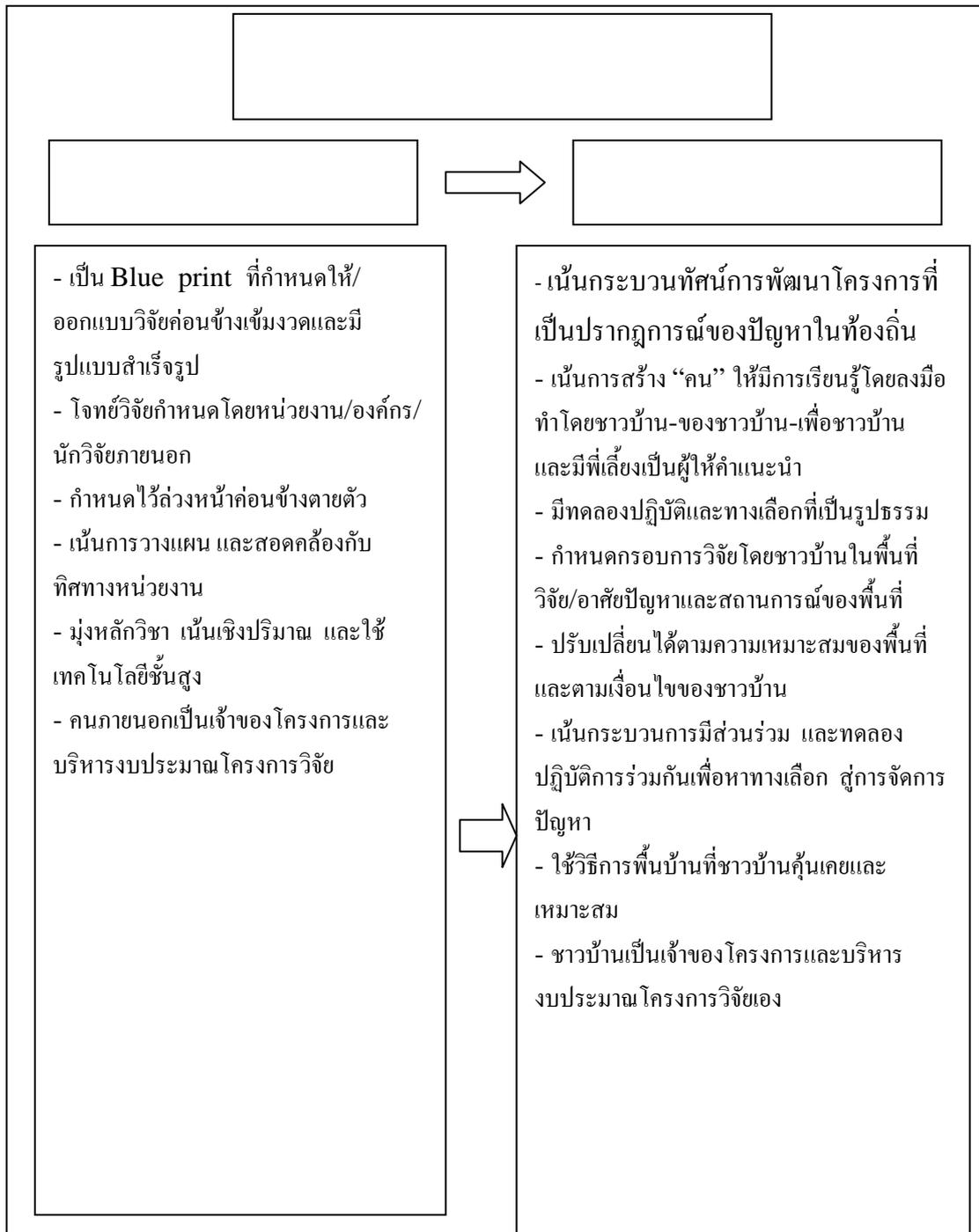


แผนภาพที่ 5 แสดงการเคลื่อนตัวของกระบวนทัศน์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น  
ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548:28)



แผนภาพที่ 6 แสดงจุดมุ่งหมายของการวิจัยตามกระบวนการทัศน์วิจัยเดิม  
และกระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548:28)



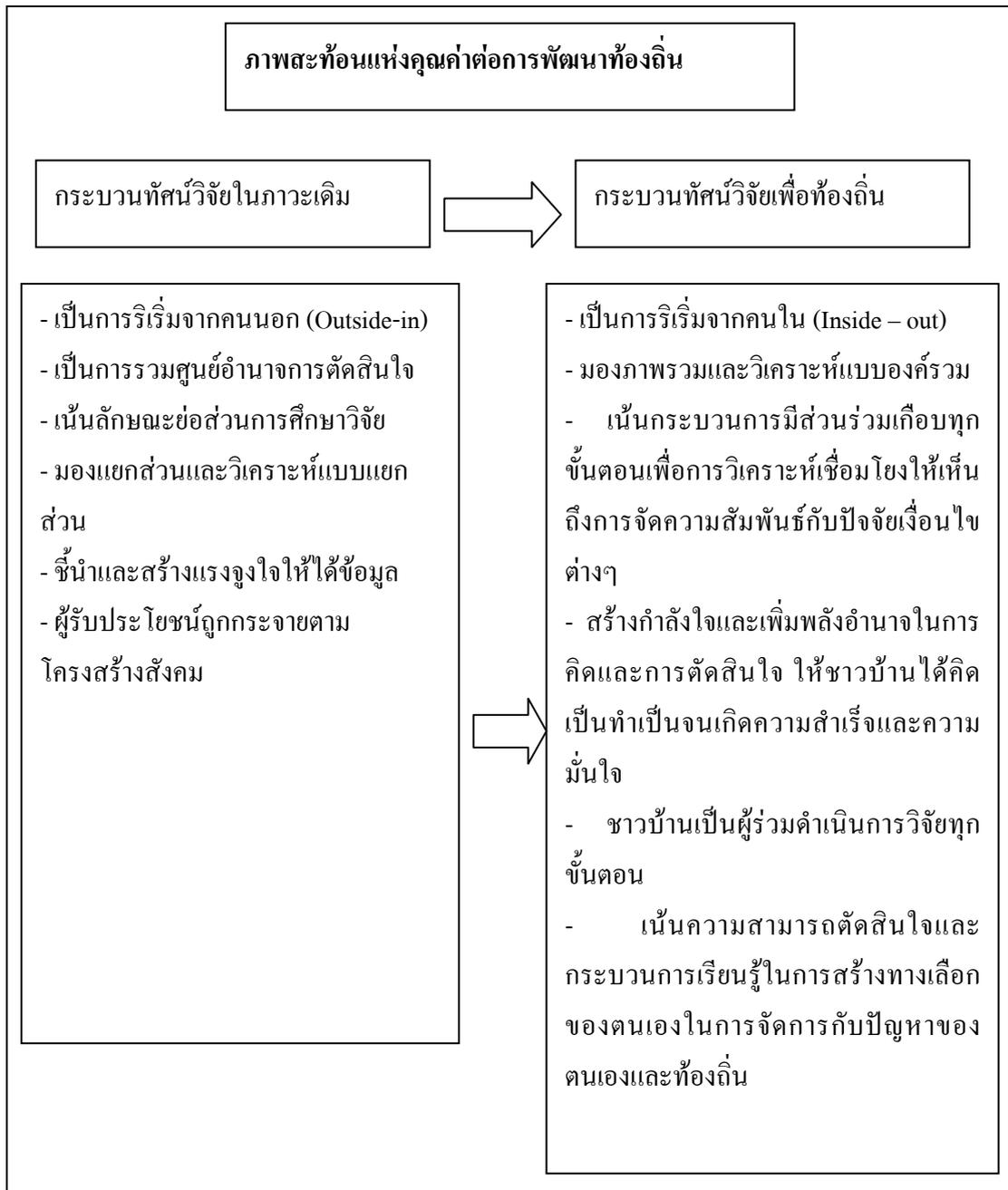
แผนภาพที่ 7 แสดงวิธีการ/กระบวนการค้นคว้าหาคำตอบของการวิจัยตามกระบวนการวิจัยเดิม และกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548 : 29)



แผนภาพที่ 8 แสดงผลผลิตของงานวิจัยสู่กระบวนการพัฒนาตามกระบวนการทัศนวิสัยเดิม  
และกระบวนการทัศนวิสัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548:29)



แผนภาพที่ 9 แสดงภาพสะท้อนแห่งคุณค่าต่อการพัฒนาท้องถิ่นงานวิจัยตามกระบวนการวิจัยเดิม และกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ที่มา : (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค. 2548:30)



4.3.1 เกิดความรู้ในท้องถิ่นและเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง เช่น การฟื้นฟูและถ่ายทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนให้กับเด็ก ๆ ในรุ่นต่อไป

4.3.2 เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยคนท้องถิ่นเอง ทำให้คนท้องถิ่น “เก่ง” ขึ้นและทำงานต่อไปได้ดีขึ้น

4.3.3 เกิดกลไกหรือองค์กรในชุมชนที่จะจัดการสานงานต่อ กรณีนี้อาจเป็นการหนุนเสริมให้องค์กรที่มีอยู่ทำงานได้ดีขึ้น เช่น การเสริมศักยภาพของ อบต. ในด้านต่าง ๆ หรือการสร้างกลไกใหม่ในชุมชน เช่น เครือข่ายกลุ่ม-ออมทรัพย์และกองทุนในระดับตำบล เพื่อประสานกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนต่าง ๆ และบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

#### 4.4 การวิจัยเพื่อท้องถิ่น : เครื่องมือเพื่อการพัฒนา

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการวิจัยที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ของคน/กลุ่มคนมากกว่าเน้นข้อมูลหรือความรู้ทางวิชาการ และเป้าหมายของการวิจัยก็เพื่อชุมชนเพื่อท้องถิ่นมากกว่าเพื่อสนองความอยากรู้ของคนภายนอกชุมชน ดังนั้นการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องของชุมชน หากพิจารณาลักษณะสำคัญๆ ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research : CBR) จะพบว่า มี “คำหลัก” ที่สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการทัศน์ของการวิจัยหลายประการ (อรุณี เวียงแสง และคณะ. 2550 : ) ดังนี้



แผนภาพที่ 11 แสดงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น : เครื่องมือเพื่อการพัฒนา  
ที่มา (อรุณี เวียงแสงและคณะ.2550 : 8)

1) เป็นโจทย์ของชุมชน จุดเริ่มต้นของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ เป็นการวิจัยใน โจทย์หรือคำถามที่ชุมชนอยากทำ เป็นปัญหาของชุมชน ซึ่งโจทย์ที่ตรงใจคนส่วนใหญ่ในชุมชน ย่อมเป็นแรงผลักดันอันสำคัญที่ทำให้การวิจัยสำเร็จได้ อย่างไรก็ตามการพัฒนาโจทย์ที่เหมาะสม นับเป็นปราการด่านแรกที่สำคัญยิ่งที่ชุมชนจะต้องฝ่าฟันให้ได้

2) ชุมชนทำวิจัยเอง นับเป็นหลักการสำคัญที่ผู้เข้าร่วมงานวิจัยจะต้องทำความเข้าใจ และต้องเชื่อมั่นว่าชุมชนสามารถทำวิจัยเองได้ อย่างไรก็ตามการหนุนเสริมจากพี่เลี้ยง ภายนอกชุมชนก็เป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยสนับสนุนการทำวิจัยของชุมชน

3) การมีส่วนร่วมของหลายฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมของเจ้าของ ปัญหาและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าของปัญหา ซึ่งการสร้างการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมจะทำให้เกิด ความรู้สึกเป็นเจ้าของงานวิจัยของชุมชนและกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ การออกแบบกระบวนการทำงาน ร่วมกัน ตั้งแต่การแบ่งบทบาทที่ชัดเจนในทีมงานวิจัยที่เหมาะสมกับทักษะ ความชอบของแต่ละคน ให้ มีโอกาสได้พัฒนาตนเองผ่านการได้ลงมือทำจริงในกิจกรรมต่างๆ จนสามารถถ่ายทอดสู่ กลุ่มเป้าหมายได้ ก็นับเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องให้ความสำคัญควบคู่กันไป

4) พัฒนาและยกระดับการใช้ความรู้ท้องถิ่น (หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น) ในการวิจัย เพื่อท้องถิ่น จะเป็นการสร้างโอกาสให้ชุมชนหันมาทบทวนศักยภาพหรือทุนเดิม ที่เป็นระบบ ความรู้ที่อยู่คู่กับชุมชนมานาน แล้วนำไปผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่มีอยู่ ในการแก้ไขปัญหาหรือ พัฒนาชุมชน มากกว่าการพึ่งพาแต่ความรู้จากภายนอกเพียงอย่างเดียว โดยชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ เลือกรู้ความรู้นั้นๆ ผ่านกระบวนการกลุ่ม บนฐานความจริงในสถานการณ์ปัจจุบัน

5) เน้นสร้างคนมากกว่าสร้างความรู้ เป็นแนวคิดที่ทวนกระแสวิจัยหลัก เพราะ งานวิจัยโดยทั่วไปมีเป้าหมายหลักเพื่อการสร้างความรู้ใหม่ แต่การวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะให้น้ำหนักที่ การสร้างคน สร้างกลุ่ม สร้างเครือข่าย กล่าวคือเน้น “กระบวนการเรียนรู้” มากกว่าเน้น “องค์ ความรู้” นั้นเอง

6) การเสริมพลังอำนาจของชุมชน เนื่องจากการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จะเป็นเครื่องมือ สำคัญที่ช่วยให้เกิดการฟื้นฟู ยกระดับ และพัฒนาการจัดการโดยชุมชน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับระบบ ชุมชน ระบบทรัพยากร ระบบความรู้ ไปจนถึงระบบที่เหนือชุมชนได้ เป็นเสมือนการคืนความ มั่นใจให้ชุมชน จนสามารถค้นพบตัวเองและลุกขึ้นมาอยู่กับชุมชนด้วยมือของชุมชนเอง

4.5 กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น : ตั้งต้นที่ปัญหา ลงท้ายได้มากกว่าความรู้

เมื่อก้าวถึงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ก็จะเห็นว่ามิได้หลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยเชิง คุณภาพ การวิจัยชาติพันธุ์วรรณา การวิจัยดำเนินการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ เป็นต้น แต่หากกล่าวถึง

4.5.1 การปฏิบัติการมีลักษณะเป็นชุดของกิจกรรมปฏิบัติการที่มีความสัมพันธ์กัน นั่นคือ ความรู้ใหม่ที่เกิดจากการปฏิบัติการจะเป็นผลลัพธ์จากการลงมือปฏิบัติการมากกว่าหนึ่งครั้ง

4.5.2 การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการพัฒนา การมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยจะหมายรวมถึงการมีส่วนร่วมตั้งแต่การกำหนดปัญหาการวิจัย การพัฒนารอบ/ฐานคิดการวิจัย การออกแบบการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การปฏิบัติการ ไปจนถึงการจัดทำรายงานผลการวิจัย ซึ่งการที่ใครจะเข้าร่วมในขั้นตอนใดและร่วมในระดับใดเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาให้เกิดความเหมาะสมตามแต่ละกลุ่มคน ประเด็นวิจัย และพื้นที่วิจัย

### งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิระวุฒิ วงศ์สันต์ (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการเรียนรู้และระบบคิด ด้านอาชีพของเกษตรกร ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบการเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกร มี 3 รูปแบบ คือ การเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติ เครือข่ายการเรียนรู้ และการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ

การเรียนรู้แบบดั้งเดิมหรือแบบธรรมชาติ ขณะที่ชุมชนมีสภาพเป็นหมู่บ้านปิด ความเปลี่ยนแปลงและเงื่อนไขจากภายนอกยังมีไม่มาก ทำให้การเรียนรู้ด้านอาชีพของเกษตรกร เป็นหน้าที่หลักของแหล่งความรู้เดิมเริ่มจากครอบครัว เครือญาติอาวุโส และผู้รู้ในชุมชน ถ่ายทอดความรู้เรื่องอาชีพการดำรงชีวิตเพื่อการอยู่รอดและอบรมกล่อมเกลาด้านศีลธรรมจริยธรรมภายหลัง จากที่ชุมชนเป็นหมู่บ้านเปิด ระบบราชการได้เข้าไปจัดการศึกษาให้กับคนในชุมชน โดยการจัดตั้งโรงเรียนเป็นแหล่งความรู้ทางการขึ้นในหมู่บ้าน ทำให้บทบาทการถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพเดิมปรับเปลี่ยนไป

เครือข่ายการเรียนรู้ เกษตรกรได้อาศัยการเรียนรู้ลักษณะนี้มาแล้วในอดีตจากคนในครอบครัวและชุมชน แล้วเริ่มขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้นตามสภาวะแวดล้อมที่คนในหมู่บ้านมีโอกาสติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกได้สะดวกสบายกว่าเดิม เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ด้านอาชีพการเกษตรแบบผสมผสานทั้งในและนอกชุมชน เป็นกลุ่มกิจกรรมการเกษตรหลายกลุ่ม คือ กลุ่มผู้ทำนา กลุ่มผู้เลี้ยงวัว กลุ่มผู้เลี้ยงหมู กลุ่มผู้เลี้ยงผึ้ง กลุ่มผู้ปลูกดาวเรือง กลุ่มผู้ปลูกหอมแดง และกลุ่มยุวเกษตรกร

การเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ พบว่าเกษตรกรมีการเรียนรู้ด้านอาชีพจากแหล่งความรู้เดิม ได้แก่ เอกสารการเกษตรที่หน่วยราชการจัดทำเผยแพร่ และเอกสารที่มีจำหน่ายทั่วไป จากหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน และจากสื่อสารมวลชน โทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ ตามลำดับ

จากการศึกษาระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร พบว่า ระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรเป็นระบบวิธีคิดที่มองทุกอย่างแบบองค์รวม การสะท้อนภาพของระบบคิดด้านอาชีพอาศัยการมองและวิเคราะห์จากวิธีการผลิตใน 2 กิจกรรม คือ กิจกรรมเกี่ยวกับพืชและกิจกรรมเกี่ยวกับสัตว์ ซึ่งทั้ง 2 กิจกรรมมีวิธีการผลิตที่คล้ายคลึงกัน องค์ประกอบสำคัญของวิธีการผลิต ได้แก่ ชนิดของที่จะผลิต ทุน แรงงาน เครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ ฤดูกาลช่วงระยะเวลา การดูแลบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยวและการตลาด นอกจากระบบคิดจากวิธีการผลิตปกติแล้ว ยังเชื่อมโยงต่อเนื่องด้วยระบบคิดการพัฒนาวิธีการผลิตให้ประสบความสำเร็จมากที่สุด

รูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพ มีความสัมพันธ์กันโดยธรรมชาติของการเรียนรู้ใน 3 ด้าน คือ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ไปพร้อมกัน อีกทั้งยังสัมพันธ์กันในวิธีการผลิตทางการเกษตร เพราะผลจากการเรียนรู้ทำให้เกิดระบบคิดเพื่อการตัดสินใจปฏิบัติจริงอย่างเหมาะสมในการดำรงชีวิตของเกษตรกร พบว่า เงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมจากภายในและภายนอกหมู่บ้านมีผลต่อรูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกรตามลำดับ คือ จากการพัฒนาความเจริญสู่ชนบทและการจัดศึกษาภาคบังคับ ทำให้รูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิมในชุมชนลำค่าความสำคัญลง ส่วนเครือข่ายการเรียนรู้ที่เคยมีเฉพาะในครอบครัวและหมู่บ้านได้เพิ่มปริมาณและกิจกรรมทางการเกษตรขึ้นอย่างกว้างขวาง รวมทั้งการเรียนรู้รูปแบบอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแหล่งความรู้ที่มาจากสื่อสารมวลชน เอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ จากทางราชการและภาคเอกชน ส่วนผลกระทบในด้านระบบคิด ด้านอาชีพของเกษตรกร ปรากฏชัดเจนจากการแก้ไข ปรับปรุง พัฒนาวิธีการผลิตของชุมชน เพื่อความสอดคล้องเหมาะสมกับสภาวะการณ์มาอย่างต่อเนื่อง

นอพร ปัญญากรสกุล (2545 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนชนบทในภาคเหนือ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

รูปแบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่ได้รับการสืบทอดจากครอบครัวและชุมชน ในรูปแบบของการสอน การอบรม การสั่งสอน และการดูคำว่่ากล่าว ดักเตือน นอกจากนี้แล้ว การเรียนรู้ยังเกิดจากการทำงาน และการร่วมกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การร่วมกลุ่มกิจกรรมที่แลกเปลี่ยนแรงงานกัน และกลุ่มกิจกรรมตามประเพณี เช่น งานบุญวันพระ หรืองานประเพณีอื่น การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นไปโดยสมัครใจ และทำกิจกรรมตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง โดยไม่มีใครบังคับส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน

สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์และคณะ (2534 : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง กระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของชุมชนสากลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า มีความเป็นไปได้สูงที่จะพัฒนาคนและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยมิติทางด้านวัฒนธรรมเป็นตัวนำ เพราะวัฒนธรรมเป็นทุนเดิมของชุมชนที่ยังดำรงอยู่ ทั้งทางด้านจิตใจ ความเชื่อและภูมิปัญญา เงื่อนไขที่ส่งผลให้เกิดอำนาจในการจัดการตนเองของชุมชนได้อย่างเข้มแข็ง ได้โครงสร้างของการจัดระบบความสัมพันธ์แนวราบ ซึ่งมีระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง ระบบคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญา กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตและชุมชน กลุ่มผู้นำ ความสัมพันธ์เชิงสังคมที่เน้นความเอื้ออาทรและความสมานฉันท์ เป็นด้านหลัก กระบวนการเหล่านี้จะทำให้ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันสูง แต่ต้องมีเงื่อนไขจากปัจจัยภายนอกมาเกื้อหนุนด้วย นั่นคือ โครงสร้างของรัฐจะต้องไม่รวมศูนย์อำนาจ ในส่วนของรูปแบบวิธีการดำรงชีวิตของชุมชนหรือชุมชนวัฒนธรรมที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน ควรจะกำหนดหรือสร้างขึ้นให้ครบวงจร เพื่อเป็นเครือข่ายอาศัยกันเป็นองค์กรรม เช่น ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ระบบทุนของชุมชน ระบบสวัสดิการ ระบบอุตสาหกรรมชุมชน ระบบธุรกิจชุมชน ระบบสิ่งแวดล้อมชุมชน ระบบการประชาสัมพันธ์ ระบบการรักษาสุขภาพพื้นฐาน เป็นต้น

นิ่มอนงค์ อ่อนอก (2543) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการตลาดผลิตภัณฑ์หัตถกรรมในครัวเรือน พบว่า รูปแบบและวิธีการเรียนรู้ด้านการตลาดผลิตภัณฑ์ในครัวเรือนของผู้ผลิตในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2536-2540 มีรูปแบบการเรียนรู้ 2 รูปแบบ คือ

1) รูปแบบการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับภายนอกชุมชน มีการเรียนรู้แบบใหม่ และได้รับการสนับสนุนการเรียนรู้จากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรเอกชน โดยมีวิธีการเรียนรู้ คือ การประชุมสัมมนา การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน วารสาร นิตยสาร หนังสือแผ่น และ การออกร้านในงานแสดงสินค้าและผลิตภัณฑ์

2) รูปแบบการเรียนรู้แบบดั้งเดิม เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนจากการสอนและการปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน เป็นการเรียนรู้จากผู้มีความรู้มีประสบการณ์ โดยมีวิธีการเรียนรู้ ด้วยการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงจากผู้นำกลุ่มและการเรียนรู้จากประสบการณ์ตนเองและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากผู้อื่น ซึ่งการเรียนรู้ทั้ง 2 รูปแบบ ได้เรียนรู้เนื้อหาการผลิตภัณฑ์ การกำหนดราคา การจัดจำหน่าย และการส่งเสริมการตลาดผลิตภัณฑ์ผ้าทอพื้นเมืองน่าน

ลำเดือน นามเทพ และวิฑูรย์ ว่างตาล (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียนรู้ในการเข้าสู่อาชีพธุรกิจผ้าทอมือของสตรีชนบทในภาคเหนือ พบว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อเข้าสู่อาชีพผ้าทอมือ เริ่มต้นที่การเรียนรู้เรื่องการทอผ้าซึ่งมีกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นไปตามธรรมชาติ และเป็นวิถีชีวิต ไม่มีหลักสูตรตายตัว ไม่มีกำหนดเวลาเรียนและไม่มีการกำหนดสถานที่เรียนการเรียนรู้เริ่ม

อนุพงษ์ วาวงศ์มูล (2542 : 69 – 102) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบท ในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริใหม่ : ศึกษาเฉพาะกรณีสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท” ผลการศึกษาพบว่า โครงการส่งเสริมการใช้น้ำตามทฤษฎีใหม่สามารถสนองแนวพระราชดำริ ทฤษฎีใหม่ได้ ทั้งในขั้นมืออยู่ – มีกิน และเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายทำให้คุณภาพชีวิตชาวชนบท เปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ในด้านเศรษฐกิจ พบว่า ครัวเรือนของสมาชิก ในจังหวัดเชียงรายและแพร่ มีรายได้อันเป็นผลมาจากการดำเนินกิจกรรมแบบผสมผสานสูงกว่า 99,732 บาทต่อปี ซึ่งเป็นรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนเกษตรกรในชนบท และในด้านการลดรายจ่ายใน ครัวเรือน พบว่า สมาชิกได้บริโภคผลผลิตที่ เกิดจากการดำเนินกิจกรรมต่า ๆ ภายในชุมชน คิดเป็น มูลค่า ปีละประมาณ 26,958.89 บาท และ 36,107.39 บาท ตามลำดับ ในด้านสังคมพบว่า ได้สร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่องค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นทั้งสองจังหวัด คือ เชียงราย และแพร่

อรสุดา เจริญรัต (2543 : 116 – 118) ได้ศึกษา เรื่อง “การเกิดขึ้นการดำรงอยู่และการปรับตัว ของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย” ผลการศึกษา พบว่า

1) การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ ของแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้โครงสร้างของ สังคมประเพณี ซึ่งมีโน้ตทัศน์ที่ได้จากการศึกษาพบว่า เศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้ โครงสร้างสังคมประเพณี ด้วยเงื่อนไขร่วมกัน 2 ประการ เงื่อนไขประการแรกคือ การมีวิถีการผลิต แบบยังชีพที่มีความเชื่อมโยงสมดุล ระหว่างการผลิต และการบริโภค และเงื่อนไขประการที่สอง คือ สักยภาพชุมชนที่ยังคงรักษาอำนาจ ในการที่จะจัดการดูแลจัดการทรัพยากรต่า ๆ ของตนเองไว้ ได้ อยู่ในเกณฑ์ที่ดี นอกจากนั้น ผลที่ได้มาจากการศึกษายังพบว่า การดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียง ในชุมชน ยังมีเงื่อนไขสนับสนุนอีก 4 ประการ คือการปลอดจากการแทรกแซงของอิทธิพล ภายนอก และระบบการค้าแบบเงินตรา สภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่า การมีเทคโนโลยีที่ เหมาะสม และการมีจำนวนประชากรที่มีขนาดพอเหมาะพอดีซึ่งเงื่อนไขต่า ๆ เหล่า นี้ เป็นปัจจัย สนับสนุนให้เศรษฐกิจพอเพียง สามารถดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืน ส่วนลักษณะความสัมพันธ์ ทางสังคมที่สอดคล้อง และสมดุลกับธรรมชาติ รวมทั้งอยู่บนฐานของการพึ่งพาอาศัยและช่วยเหลือ แบ่งปันกัน ในชุมชน ได้เอื้อให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถดำรงอยู่ในชุมชนนี้ได้อย่างต่อเนื่องตลอด มา ไม่ว่าจะเป็นความพอเพียงในด้านการผลิตซึ่งเกี่ยวเนื่องกับการจัดการที่ดิน แรงงาน และทุน ความพอเพียงในการบริโภค ที่เกี่ยวเนื่องกับเงื่อนไขของความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ควบคุม พฤติกรรมการบริโภคต่า ๆ ให้อยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมและมีความสมดุล ความพอเพียงในการ แลกเปลี่ยนที่อยู่บนพื้นฐานของการอาศัย และแบ่งปันกันอย่างยุติธรรม และความพอเพียงในการ

(2) จากการศึกษาพบว่า การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงที่ เป็นไป ภายใต้การเปลี่ยนแปลงบริบทจากสังคมประเพณีมาสู่สังคมทันสมัย มีเงื่อนไขที่เป็นสาเหตุของการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากสังคมประเพณี มาสู่สังคมทันสมัย ก็คือ การมีอิทธิพลภายนอกใน รูปแบบต่างๆ เข้ามาแทรกแซงไม่ว่า จะเป็นการมีถนน สัมปทานป่าไม้ การค้าขายแบบทุนนิยม และ การศึกษาสมัยใหม่ ไฟฟ้ารวมทั้งสื่อต่างๆ ปัจจัยดังกล่าวนี้ ทำให้การจัดระเบียบทางสังคม ตั้งแต่ โลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานของชุมชน ที่ปรากฏอยู่ในรูปจารีตประเพณีความเชื่อต่างๆ แตกต่างไปจากเดิม ทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ทั้งการผลิต การบริโภคการแลกเปลี่ยนและ การจัดสรรผลผลิตต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยในด้านการผลิตนั้น พบว่า การจัดการปัจจัยการผลิต ได้ แก่ ที่ดิน แรงงานทุนและการจัดการในการผลิตต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยบรรทัดฐานของชุมชนที่ เคยควบคุมให้สมาชิก จัดการปัจจัยการผลิตเหล่านั้นบนพื้นฐานของความสมดุลกับ ธรรมชาติและ การเอื้อเพื่อแบ่งปัน กันในชุมชนต้องเปลี่ยนเป็นบรรทัดฐานของเงินตราและปัจเจกชนที่เข้ามา แทนที่ ด้านการบริโภคนั้น พบว่า มีอิทธิพลจากภายนอกที่เข้ามาทำให้ทัศนคติและพฤติกรรมในการ บริโภคเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะการเลียนแบบ และการพึ่งพาผลผลิตต่างๆ จากภายนอกมาก ขึ้นมีผลทำให้การบริโภคและการผลิตไม่ได้ดำรงอยู่ในอำนาจและการควบคุมของครอบครัวและ ชุมชนอีกต่อไป แต่ต้องสัมพันธ์กับตลาดภายนอกที่ตนเสียเปรียบ เนื่องจากการมีอำนาจการต่อรอง ที่น้อยกว่า จึงทำให้เกิดความไม่พอเพียงในการบริโภคขึ้น สำหรับการแลกเปลี่ยนและการจัดสรร ผลผลิตนั้น ได้เข้าสู่ความสัมพันธ์แบบเงินตราที่มีความไม่เท่าเทียมกัน แทนที่ความสัมพันธ์ แบบเดิม ที่ตั้งอยู่บนฐานของการพึ่งพาและแบ่งปันกันอย่างเสมอภาคการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้ มีผลทำให้เกิดความไม่สมดุล ระหว่างการผลิตและการบริโภคเกิดขึ้น ซึ่งชุมชนมีความจำเป็นต้อง ปรับตัวภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไปเหล่านี้ให้สอดคล้องและเหมาะสม เพื่อให้สามารถรักษา ความพอเพียงของตนไว้ได้ จากการศึกษาพบว่ากระบวนการปรับตัวของชุมชนดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บน เงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ คือ การปรับตัวโดยพยายามรักษาความสมดุลระหว่างการผลิต และการ บริโภคไว้ และการปรับตัวด้วยการพยายามที่จะสร้างกระบวนการต่อรองและจัดการรูปแบบต่างๆ ภายใต้การจัดระเบียบทางสังคมใหม่ ที่พยายามรักษาอำนาจ ตลอดจนความสัมพันธ์ที่สมดุลกับ ธรรมชาติ และการพึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชนไว้ด้วยวิธีการต่างๆ กระบวนการปรับตัวด้านการผลิตที่

สกกล พรหมสิน (2546 : 98 – 99) ได้ศึกษาเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบ เศรษฐกิจพอเพียงกับคุณภาพชีวิตของประชาชน ในตำบลหงษ์เจริญ อำเภอท่าชะงะ จังหวัดชุมพร ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 4 ด้าน โดยภาพรวมอยู่ใน ระดับมาก และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน ปรากฏว่า ด้านครอบครัวเข้มแข็งมากเป็นอันดับแรก รองลงมา ได้แก่ ด้านปัจจัยสี่พอเพียง ด้านการศึกษาถ้วนทั่ว ส่วนรายได้พอเพียงอยู่ในระดับต่ำสุด ส่วนระดับการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีการดำเนินชีวิตอยู่ใน ระดับสูง คิดเป็นร้อยละ 50.8 รองลงมา คือ การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปาน กลาง คิดเป็นร้อยละ 48.7 และการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่ำ คิดเป็นร้อยละ 0.50

นิรัต ถึงนาค และ ชมพูนุท เมฆเมืองทอง (2550 : 181 - 182) ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิจัยและ พัฒนาการศึกษาศึกษาเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัด มหาสารคาม

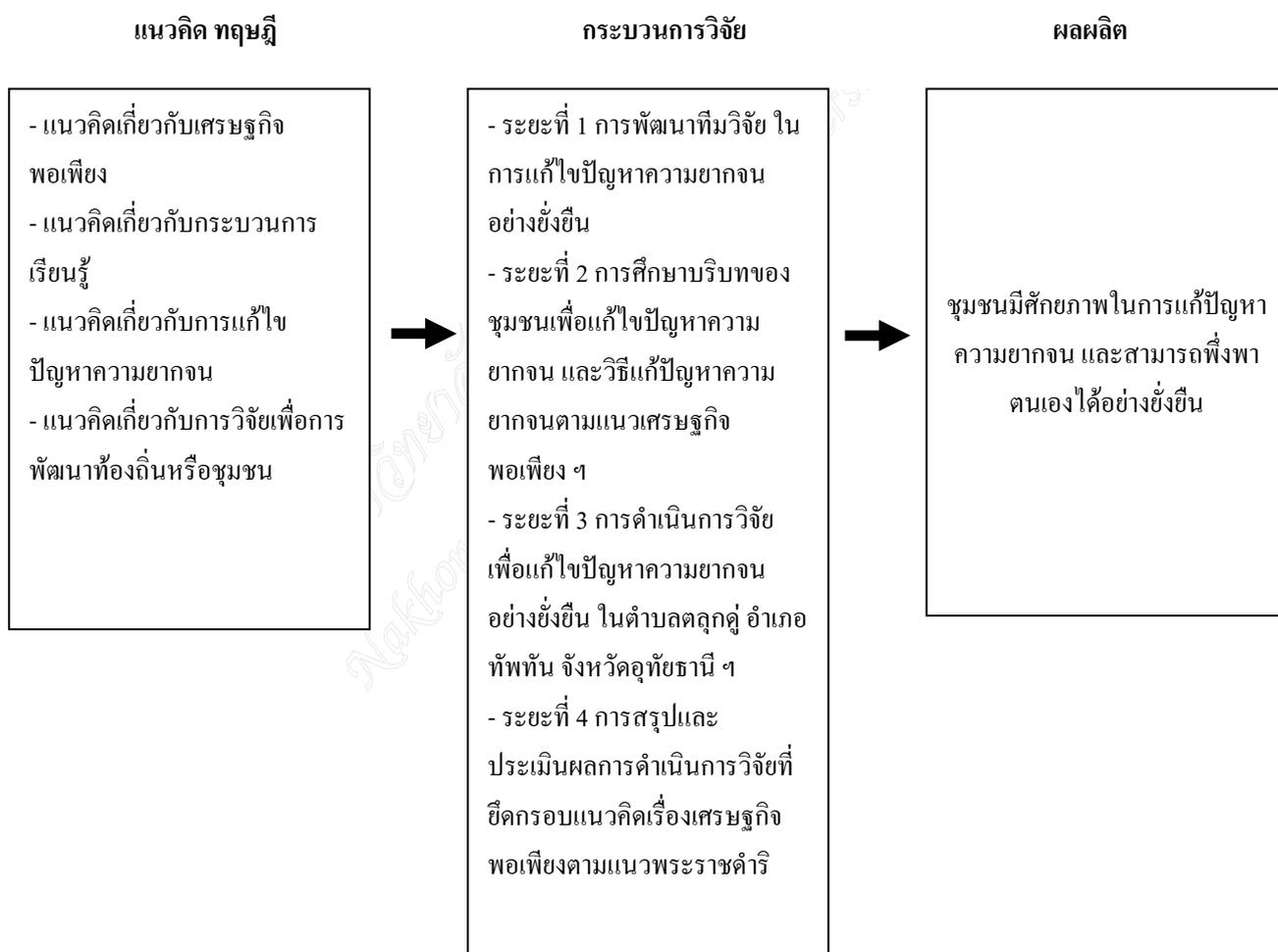
ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลให้การดำเนินชีวิตของเกษตรกรตามหลัก เศรษฐกิจพอเพียงประสบความสำเร็จ คือ การได้รับกำลังใจจากหน่วยงานรัฐเพราะเกษตรกรยังมิ ความเชื่อว่าการที่มีหน่วยงานรัฐไปเยี่ยมเยียน จะก่อให้เกิดกำลังใจ นอกจากนี้จะได้ทราบแนวทางใน การแก้ไขปัญหาในด้านต่าง ๆ นอกจากนี้ปัจจัยอีกประการหนึ่งที่ค้นพบจากการวิจัย คือ การสร้าง ตัวอย่างของความสำเร็จเป็นหัวใจสำคัญของการขยายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต

ชาญวิทย์ โวหาร (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ในการลดปัญหาความยากจน : ศึกษากรณีชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า 1.บริบทชุมชน เป็นชุมชนชานเมืองที่มีที่อยู่อาศัยหนาแน่น สมาชิกชุมชน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด เพราะเป็นญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และส่วนใหญ่ย้ายถิ่นมาจากต่างจังหวัด มีการประกอบอาชีพเครื่องทองลงหิน ผู้นำได้รับการยอมรับจากชุมชน เป็นแกนกลางประสานงาน ความร่วมมือในการทำกิจกรรม โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน ทูนของชุมชนประกอบไปด้วย ทูนทรัพย์ การมีเงินออม ทูนทางสังคมมีกลุ่มหัตถกรรมเครื่องทองลงหิน ความเข้มแข็งของอำนาจ ต่อรองการกำหนดราคา มีสวัสดิการชุมชนผ่านกิจกรรมกองทุนชุมชนเมืองให้แก่คนยากจนหรือผู้ด้อยโอกาสให้เข้าถึงทรัพยากรชุมชน มีผู้นำชุมชนสตรีจำนวนมากเป็นผู้คอยกระตุ้น ชี้นำชุมชน ให้มีความคิดที่กว้างไกล ปิดโลกทัศน์ให้แก่ชุมชนได้แสดงศักยภาพของตนเองตามความถนัดและความสามารถ มีเวทีชาวบ้านหรือการเข้าร่วมทำกิจกรรมของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง 2.ความคิดรวบยอดของชุมชนเข้มแข็งในทัศนะของคนในชุมชน คือ สมาชิกในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม มีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นพื้นฐาน มีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ มีการสะสมทุนหรือสวัสดิการชุมชน รวมทั้งความตระหนักถึงความเป็นเจ้าของชุมชน 3. กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจนในทัศนะของคนในชุมชน ได้แก่ ขั้นตอนของการรวมพลังกลุ่มคนในชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม การสร้างทุนและจัดสวัสดิการชุมชน การประสานการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กระบวนการที่เป็นขั้นตอนเหล่านี้ถือเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการลดปัญหาความยากจน คือ ลดความอึดอัด ขัดสน และความไม่เสมอภาค ด้วยการมีกองทุน มีเงินออม เงินทุนหมุนเวียนสำหรับประกอบอาชีพ มีกิจกรรมที่เพิ่มรายได้ มีสวัสดิการของการช่วยเหลืองานฉาบฉวย ทุนการศึกษาสำหรับเด็กยากจน เงินสงเคราะห์ผู้สูงอายุ การช่วยเหลือผู้ติดเชื้อและครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์ การรวมกลุ่มและเครือข่ายรวมทั้งอาชีพ ประเด็นดังกล่าวเหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนในชุมชนสามารถลดปัญหาความยากจนได้ ถ้าชุมชนสามารถธำรงความเข้มแข็งไว้ได้อย่างยั่งยืน

### กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งคณะผู้วิจัยที่เป็นชาวบ้านในชุมชนตลุกคู่ และคณะผู้วิจัยซึ่งเป็นอาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ โดยที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยยึดหลักการ แนวคิด ทฤษฎี เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น และชุมชน เพื่อขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถหลุดพ้นจากความยากจนต่อไป ซึ่งสามารถสรุปได้ดังแผนภาพที่ 12



แผนภาพที่ 12 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

### บทที่ 3

#### วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยการดำเนินแก้ไขปัญหาคความยากจนตามแนวพระราชดำริเรื่องการพึ่งตนเองในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดสุพรรณบุรี ในครั้งนี้ มีลักษณะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

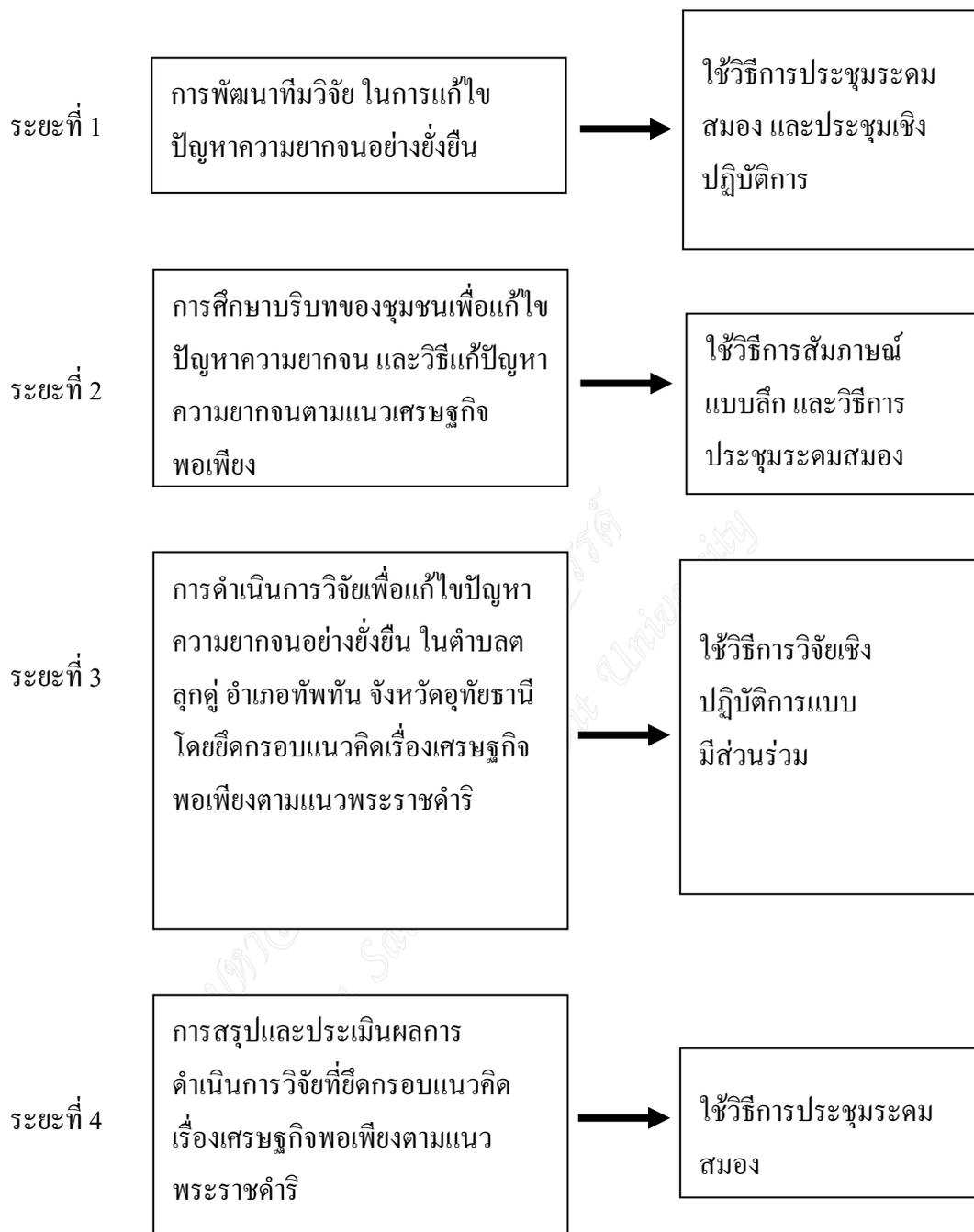
ระยะที่ 1 การพัฒนาทีมวิจัย ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืน ใช้วิธีการประชุมระดมสมอง (Brainstorming) และประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop)

ระยะที่ 2 การศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน และวิธีแก้ปัญหาคความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดสุพรรณบุรี ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบลึก (In-depth Interview) และการประชุมระดมสมอง (Brainstorming)

ระยะที่ 3 การดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืน ในตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดสุพรรณบุรี โดยยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

ระยะที่ 4 การสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ใช้วิธีการประชุมระดมสมอง (Brainstorming)

ซึ่งวิธีดำเนินการวิจัยดังกล่าว สามารถสรุปดังแผนภาพที่ 13



แผนภาพที่ 13 แสดงวิธีดำเนินการวิจัย

ซึ่งรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัย แต่ละระยะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

## ระยะที่ 1 การพัฒนาที่มิวิจัย ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืน

### ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ครั้งนี้ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัทพทัน จังหวัดอุทัยธานี

### เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ แนวทางการประชุมระดมสมอง และประชุมเชิงปฏิบัติการ

### วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัยดำเนินการพัฒนาที่มิวิจัย ในการแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืน ชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัทพทัน จังหวัดอุทัยธานี โดยการประชุมระดมสมอง และประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยดำเนินการทั้งในพื้นที่ และพาไปศึกษาดูงานนอกพื้นที่ ได้แก่ (1) ศูนย์เรียนรู้สถาบันพื้นฟูภูมิปัญญาไท ตำบลหัวฝาย กิ่งอำเภอกาญจนบุรี (2) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอีได้น้อยตำบลโคกม้าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ (3) ศูนย์การเรียนรู้กิจกรรมธรรมชาติ ชุมพรคาบนา รีสอร์ท จังหวัดชุมพร (4) ศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนต้นแบบบ้านทอนอม อำเภอกาทะโก จังหวัดชุมพร และ (5) ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลทุ่งคา อำเภอมือง จังหวัดชุมพร

### การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ระยะที่ 2 การศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาคความยากจน และวิธีแก้ปัญหาคความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัทพทัน จังหวัดอุทัยธานี

### ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ครั้งนี้ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัทพทัน จังหวัดอุทัยธานี

### เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ แนวทางการสัมภาษณ์แบบลึก (In-depth Interview) และแนวทางการประชุมระดมสมอง

### วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัย ประชาชนชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี ร่วมกันศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และวิธีแก้ปัญหาคือความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ที่ยากจนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี โดยการสัมภาษณ์แบบลึกและการประชุมระดมสมอง

### การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

**ระยะที่ 3 การดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ในตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี โดยยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ**

### ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี

### เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ แนวทางการดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ในตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี โดยยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

### วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัย ประชาชนชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี ร่วมกันดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ในตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี โดยยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ อย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจาก (1) การกำหนดปัญหา (2) การวางแผน (3) การดำเนินการวิจัย และ (4) การสรุป ประเมินผลเพื่อปรับปรุงต่อไป

### การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

#### ระยะที่ 4 การสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

##### ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี

##### เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ได้แก่ แนวทางการสัมภาษณ์ผลดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างยั่งยืน ในตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี โดยยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

##### วิธีดำเนินการวิจัย

คณะผู้วิจัย ประชาชนชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี ร่วมกันดำเนินการสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยการประชุมระดมสมอง

##### การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

## บทที่ 4

### ผลการวิจัย

โครงการวิจัยการดำเนินแก้ไขปัญหาค่าความยากจนตามแนวพระราชดำริเรื่องการพึ่งตนเองในพื้นที่ยากจนตำบลดงดู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาค่าความยากจน โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนในรูปแบบของการวิจัยโดยชุมชนที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้ (1) เพื่อพัฒนาศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน (2) เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาค่าความยากจน และวิธีแก้ปัญหาค่าความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลดงดู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี (3) เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาค่าความยากจนโดยใช้กระบวนการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ และ (4) เพื่อสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงขอเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วนด้วยกัน คือ

ส่วนที่ 1 ผลการพัฒนาศักยภาพ และกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาค่าความยากจน และวิธีแก้ปัญหาค่าความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลดงดู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี

ส่วนที่ 3 ผลการดำเนินการแก้ไขปัญหาค่าความยากจนโดยใช้กระบวนการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

ส่วนที่ 4 ผลการสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

### 1. ผลการพัฒนาศักยภาพ และกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน

คณะผู้วิจัย ปรากฏชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในชุมชนตำบลลูกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี ได้ร่วมกันดำเนินการพัฒนาศักยภาพ และกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน โดยคณะผู้วิจัยได้พาปรากฏชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชน ไปศึกษาดูงานเพื่อพัฒนาศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน ซึ่งได้แก่ (1) ศูนย์เรียนรู้สถาบันฟื้นฟูภูมิปัญญาไท ตำบลหัวฝาย กิ่งอำเภอแคนดง จังหวัดบุรีรัมย์ (2) ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนกลุ่มอีโต้้น้อย ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ (3) ศูนย์การเรียนรู้วิถีกรรมธรรมชาติ ชุมพรคานานารีรีสอร์ท จังหวัดชุมพร (4) ศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนต้นแบบบ้านทอนอม อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร และ (5) ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลทุ่งคา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร โดยสถานที่ดังกล่าวได้นำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

ซึ่งจากผลการศึกษาดูงานและประชุมสัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ดังกล่าว มีแนวคิดสำคัญคือให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย และใช้กระบวนการวิจัยเพื่อเพิ่มศักยภาพหรือจัดความสามารถของคนในชุมชนท้องถิ่น โดยเริ่มจากการวิเคราะห์ชุมชนท้องถิ่นเพื่อค้นหาโจทย์ / คำถามในการวิจัย วิธีการแก้ปัญหาของชุมชนท้องถิ่น วางแผน / ออกแบบการวิจัย รวมถึงการดำเนินการวิจัย โดยทดลองปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนการวิเคราะห์และสรุปบทเรียน ซึ่งถือว่ากระบวนการวิจัยเป็นกระบวนการเรียนรู้ (Research as a learning process) ที่สามารถพัฒนาคนและสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหา และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองต่อไป โดยที่กระบวนการวิจัยดังกล่าวเปรียบเสมือนเครื่องมือและแนวทางสำคัญในการพัฒนาศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเนื้อหาสาระที่เป็นหลักในการดำเนินการวิจัย ซึ่งสินธุ์ สโรบล (2548 : 5-12) ได้สรุปว่าคุณลักษณะและกรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่เป็นกระบวนการที่พื้นฐานมาจากโจทย์ปัญหาที่วิถีชีวิตอันมีรากเหง้าของสังคมไทย โดยให้คนในท้องถิ่นใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือและแนวทางในการศึกษาค้นคว้า พิสูจน์ จัดระบบ และสร้างความรู้ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจปฏิบัติดำเนินการอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรู้เท่าทัน รวมทั้งเป็นกระบวนการที่กระทำอย่างพอประมาณ บนฐานของความรู้ที่มีเหตุผลที่นักวิจัยคิดและไตร่ตรองร่วมกัน เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับคนในท้องถิ่น โดยมีเงื่อนไขที่อาศัยความรู้ของคนในท้องถิ่นเองผสมผสานกับความรู้ข้างนอก อีกทั้งยังต้องประกอบด้วยจิตใจที่มีคุณธรรม อุดม เพียรพยายาม มีสติปัญญาและความรอบคอบ เป็นต้น

การสร้างศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ของการวิจัยและชุมชนต้องอาศัยระยะเวลาที่ต้องค่อยเป็นค่อยไปในเรื่องของเงื่อนไขด้วยคุณธรรม ความอดทน ความเพียรพยายาม แต่เงื่อนไขความรู้เป็นสิ่งที่ต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนเอง ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากลหรือองค์ความรู้จากภายนอก เพื่อแก้ปัญหาของตนเอง นอกจากองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาแล้ว องค์ความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการ การวางแผนดำเนินการ ซึ่งเป็นองค์ความรู้สำคัญที่ทีมวิจัยและชุมชนต้องมีความรู้ความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ อย่างถ่องแท้ จึงจะสามารถดำเนินการแก้ปัญหาของตนเองให้สำเร็จลุล่วงลงไปได้ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และพัฒนาไปพร้อม ๆ กับการแก้ปัญหาของตนเอง / ชุมชน โดยใช้กระบวนการวิจัยเป็นแนวทางในการดำเนินการควบคู่ไปกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ (Self-reliance) โดยใช้ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานอย่างลงตัวกับภูมิปัญญาสากลพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ด้วยความรอบคอบตามศักยภาพของชุมชนมีหลักทางสายกลาง รวมทั้งสร้างความร่วมมือและเครือข่าย ความมีคุณธรรมของผู้นำและคนในชุมชน มีการสร้างสมภูมิคุ้มกันให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและปรับตัวได้อย่างสมดุลกับการเปลี่ยนแปลง โดยขั้นตอนในการแก้ปัญหาคือความยากจน คงต้องเริ่มจาก (1) การสร้างอาชีพหลักให้มั่นคง (2) ส่งเสริมอาชีพเสริม และ (3) เพิ่มเติมสวัสดิการ จึงจะสามารถทำให้เกิดการพึ่งพาตนเอง และสามารถแก้ไขปัญหาคือความยากจนได้อย่างยั่งยืน



ภาพประกอบที่ 1 แสดงภาพคณะผู้วิจัยพาชาวบ้านไปศึกษาดูงาน ณ ศูนย์เรียนรู้สถาบันพื้นฟู  
ภูมิปัญญาไท จังหวัดบุรีรัมย์ ของพ่อคำเคื่อง ภาณี



ภาพประกอบที่ 2 แสดงภาพพ่อค้าเตี๋อง ภาณี ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์  
บรรยายให้ความรู้แก่ชาวบ้านที่ไปศึกษาดูงาน



ภาพประกอบที่ 3 แสดงภาพพ่อค้าเตี๋อง ภาณี พาชาวบ้านเดินชมพื้นที่พร้อมฟังคำบรรยาย



ภาพประกอบที่ 4 แสดงภาพคณะผู้วิจัยพาชาวบ้านไปศึกษาดูงาน ณ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน  
กลุ่มอีได้น้อย จังหวัดบุรีรัมย์



ภาพประกอบที่ 5 แสดงภาพพ่อผาย สร้อยสระกลาง ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์  
บรรยายให้ความรู้แก่ชาวบ้านที่ไปศึกษาดูงาน



ภาพประกอบที่ 6 แสดงภาพคณะผู้วิจัยชาวบ้านทั้ง 2 พื้นที่ศึกษาดูงาน ณ ชุมพรคานานารีรีสอร์ท



ภาพประกอบที่ 7 แสดงภาพคุณวริศร รักษ์พันธ์ เจ้าของชุมพรคานานารีรีสอร์ท  
บรรยายให้ความรู้แก่ชาวบ้านที่ไปศึกษาดูงาน



ภาพประกอบที่ 8 แสดงภาพแปลงนาที่ปลูกไว้ใกล้บริเวณที่พัก



ภาพประกอบที่ 9 แสดงภาพสถานที่ที่ใช้ผลิตขนมพูนึ่ง น้ำล้างจาน ฯลฯ ไว้ใช้ในรีสอร์ท



ภาพประกอบที่ 10 แสดงภาพโรงสีข้าวในรีสอร์ท



ภาพประกอบที่ 11 แสดงภาพข้าวที่สีออกมาแล้วเอาไว้ใช้ในรีสอร์ท



ภาพประกอบที่ 12 แสดงภาพการทำน้ำมันไบโอดีเซลไว้ใช้กับรถในรีสอร์ท



ภาพประกอบที่ 13 แสดงภาพการทำปุ๋ยจากมูลคนไ่ว้ใช้ในรีสอร์ท



ภาพประกอบที่ 14 แสดงภาพการเลี้ยงไก่ไว้ในรีสอร์ท



ภาพประกอบที่ 15 แสดงภาพการนำถ่านมาผลิตกระแสไฟฟ้าในบางจุดของรีสอร์ท



ภาพประกอบที่ 16 แสดงภาพคณะผู้วิจัยชาวบ้านทั้ง 2 พื้นที่ศึกษาดูงาน ณ ศูนย์แลกเปลี่ยนเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนต้นแบบบ้านทอนอม อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร



ภาพประกอบที่ 17 แสดงภาพชาวบ้านทั้ง 2 พื้นที่เดินชมในสวนพร้อมฟังบรรยาย



ภาพประกอบที่ 18 แสดงภาพพืชต่าง ๆ ที่ปลูกไว้ในสวน (1)



ภาพประกอบที่ 19 แสดงภาพพืชต่าง ๆ ที่ปลูกไว้ในสวน (2)



ภาพประกอบที่ 20 แสดงภาพการถ่ายภาพร่วมกับลุงนิลเจ้าของศูนย์ ฯ (1)



ภาพประกอบที่ 21 แสดงภาพการถ่ายภาพร่วมกับลุงนิลเจ้าของศูนย์ ฯ (2)



ภาพประกอบที่ 22 แสดงภาพคณะผู้วิจัยพาชาวบ้านไปศึกษาดูงาน ณ ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลทุ่งคา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร



ภาพประกอบที่ 23 แสดงภาพเจ้าของศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ตำบลทุ่งคา อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร



ภาพประกอบที่ 24 แสดงภาพชาวบ้านเดินชมในสวนพร้อมฟังบรรยาย



ภาพประกอบที่ 25 แสดงภาพหมูป่าที่เลี้ยงไว้ในศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง

## 2. ผลการศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และวิธีแก้ปัญหาคือความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัทพัตัน จังหวัดอุทัยธานี

### 2.1 บริบทของชุมชนตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัทพัตัน จังหวัดอุทัยธานี

#### ประวัติความเป็นมา

ตำบล ตุ๊กตุ๋ ขึ้นกับ อำเภอกัทพัตัน จังหวัดอุทัยธานี จะขอกกล่าวถึงประวัติเมืองอุทัยธานีที่เกี่ยวข้องกับอำเภอกัทพัตันและตำบลตุ๊กตุ๋พอสังเขปดังนี้

จังหวัดอุทัยธานีตั้งอยู่ระหว่างภาคเหนือตอนล่างและภาคกลางตอนบนมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติเป็น อุ้ข้าว อุ้่น้ำของคนไทยมาช้านานสอดคล้องกับชื่อเดิมของจังหวัดคือ “อุ้ไทย”

เมืองอุทัยธานีเดิมเป็นดินแดนที่พบว่าเคยเป็นแหล่งอาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ( ยุคโลหะ ) ทั้งนี้จากการขุดดินสำรวจจากการหาหลักฐานทางโบราณคดีของกรมศิลปกรระหว่างปี พุทธศักราช 2521 -2527 พบว่าบริเวณเชิงเขานาค ตำบลชี้อย อำเภอกัทพัตัน ในปัจจุบัน ซึ่งห่างจากตำบลตุ๊กตุ๋ไม่กี่กิโลเมตร มีโครงกระดูกมนุษย์โบราณ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องประดับ กำไลสำริด ลูกปัดหินลายขาวดำ ลูกปัดสีส้มและอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมากในบริเวณนั้น แหล่งโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ ( ยุคโลหะ ) ที่พบบริเวณเชิงเขานาค ส่วนใหญ่จะพบอยู่บริเวณฝักเขา ทางด้านทิศตะวันตกของอำเภอกัทพัตัน อันเป็นภูมิประเทศที่เหมาะสมแก่การอยู่อาศัยของมนุษย์โบราณที่สุดจากหลักฐานทางโบราณคดีหลายสิ่งแสดงว่า พื้นที่ในเขตจังหวัดอุทัยธานี เคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีการพัฒนาเป็นชุมชนขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ เช่นเดียวกับหลายจังหวัดในภาคกลาง เช่นจังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดชัยนาท จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดสุพรรณบุรี บริเวณที่ราบภาคกลางรวมทั้งบริเวณจังหวัดอุทัยธานีเป็นแหล่ง อารยธรรมของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ ดังหลักฐานที่พบ ได้แก่ ภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ ที่เขาปลาร้าอำเภอลานสัก โครงกระดูกมนุษย์ ภาชนะดินเผา ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหินสีต่าง ๆ ที่บ้านหลุมเข้า อำเภอนองขาหย่าง โครงกระดูกมนุษย์ ภาชนะดินเผา เครื่องมือที่รีทำจากหินที่เขานาค อำเภอกัทพัตัน ชิ้นส่วนมนุษย์ ภาชนะดินเผา ของใช้หินขัดที่เขาปลาร้า ตำบลตุ๊กตุ๋ อำเภอกัทพัตัน

ประวัติความเป็นมาของ อำเภอกัทพัตัน เก็บความจากเมืองอุทัยธานี เอกสารสำคัญทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์โดย “วัฒนดิศ” พุทธศักราช 2521 ดังนี้ อำเภอกัทพัตันมีชื่อประวัติเกี่ยวกับการทำสงครามไทยกับพม่า เมื่อครั้งสมัยกรุงธนบุรี โดย ครั้งอะแซหุ่นกี้ตีเมืองพิบูลย์โลก ได้ เมื่อปี พุทธศักราช 2318 แล้วทัพพม่าเป็นบางทัพได้ยกลงมาทางไต้ย่านเมืองนครสวรรค์ และมุ่งสู่เมืองเก่าอุทัยธานี

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เสด็จบัญชาการทัพหลวงอยู่ที่เมืองชัยนาท พร้อมกับทรงรับสั่งให้เกณฑ์กองทัพเมืองพิจิตร เมืองนครสวรรค์ และเมืองอุทัยธานี ลงมาร่วมค่ายหลวงเมืองชัยนาท กองทัพพม่าซึ่งอยู่ที่ด่านเมืองอุทัยธานี ชัดสนเสบียงอาหารจึงได้เลิกทัพกลับขึ้นไปยังเมืองนครสวรรค์

ในขณะที่กองทัพพม่าถอยร่นไปสู่เมืองนครสวรรค์นั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ทรงรับสั่งให้ทหารไทยรุกไล่ตีกองทัพพม่า จนในที่สุดก็ไล่ทันที่บริเวณ “บ้านทัพทัน” ทัพพม่าถูกตีพ่ายแพ้อย่างย่อยยับ จึงเป็นที่มาของชื่ออำเภอทัพทันในปัจจุบัน

เดิมที่ว่าการอำเภอครั้งแรกที่ตั้งขึ้นเมื่อปี พุทธศักราช 2444 ได้เรียกว่า แขวงหนองกระดี่ ด้วยเหตุที่ตั้งอยู่บ้านหนองกระดี่ ตำบลหนองยายดา ต่อมาในปี พุทธศักราช 2450 ที่ว่าการอำเภอได้ย้ายมาตั้งอยู่ที่บ้านทัพทัน เนื่องจากที่เดิมขาดแคลนน้ำ และได้เปลี่ยนชื่อเป็น “อำเภอทัพทัน” เพื่อเป็นการอนุรักษ์ชื่อเสียงของพื้นที่นี้เป็นมงคลในสมัยโบราณเอาไว้

ต่อมาเมื่อปี พุทธศักราช 2460 ทางราชการกระทรวงมหาดไทยก็ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอทัพทันมาตั้งห่างจากที่เดิม 100 เมตร ในบริเวณวัดทัพทัน เพราะบริเวณที่เดิมเป็นที่ลุ่ม และต่อมาในปี พุทธศักราช 2514 ทางราชการก็ได้ก่อสร้างที่ว่าการอำเภอหลังใหม่ขึ้นทางทิศตะวันตก โดยห่างจากตลาดสดไปประมาณ 200 เมตร และได้ทำพิธีเปิดเป็นทางการเมื่อวันที่ 14 เมษายน พุทธศักราช 2515 จนตราขมาทำทุกวันนี้

จากคำบอกเล่าของครูประชุม ชมพู่ อายุ 80 ปี อยู่บ้านเลขที่ 84 หมู่ที่ 3 ตำบล ตลุกคู่อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี เล่าว่า สมัยก่อนพื้นที่ส่วนมากเป็นป่า และมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านมีอาชีพล่าสัตว์ป่าเพื่อเป็นอาหารและการค้าและในการจับสัตว์นั้น ชาวบ้านมักจะขุดดินเป็นหลุมใหญ่เรียกว่า “ตลุก” เอาไว้ล่อสัตว์ให้ตกไปในหลุมแล้วขึงไม้ได้ประจวบกับพื้นที่นั้นมีต้นประดู่ขึ้นอยู่หนาแน่นเป็นจำนวนมากชาวบ้านนิยมนำไม้ประดู่มาทำเป็นเครื่องมือในการล่าสัตว์ในบริเวณรอบหมู่บ้านต่อมาจึงมีคนเรียกขานหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านตลุกคู่อ”

อีกเหตุหนึ่ง จากการที่ได้พูดคุยกับท่าน กำนันทวน พิสิทธิ์ ซึ่งเป็นกำนันคนที่ 5 ของตำบลตลุกคู่อ ท่านได้เล่าว่า เดิมทีที่แห่งนี้เป็นป่ารกและมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เริ่มแรกบรรพบุรุษได้ย้ายมาจากบ้านบ่อกรู จังหวัดสุพรรณบุรี พาถิ่นอพยพมาอยู่ที่บ้านดงกระบาก ก็คือหมู่ที่ 1 บ้านหนองนกยูงในปัจจุบัน จำไม่ได้ว่าใครเป็นคนแรกที่พามาอยู่ แล้วก็แยกย้ายกันทำมาหากิน โดยมาบุกร้าง ถางป่า ทำไร่ ทำนา บ้านตลุกคู่อ เดิมเรียกว่า บ้านหนองวง ในสมัยก่อนนั้นในหมู่บ้านมีต้นประดู่เป็นจำนวนมาก และมีอยู่ต้นหนึ่งใหญ่มาก อยู่ที่ขอบหนองน้ำที่ทุ่งมะกรูด บวกกับชาวบ้านมีอาชีพล่าสัตว์ป่าด้วยการทำหลุมขนาดใหญ่ไว้ล่อสัตว์ เรียกว่า “ตลุก” จึงเปลี่ยนจากบ้านหนองวง เป็น “บ้าน ตลุกคู่อ” ในสมัยของขุนตลุกคู่อ ฤาชัย จนถึงปัจจุบัน

เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พุทธศักราช 2542 สุขาภิบาลตลุกคู่ ได้รับการเปลี่ยนแปลงฐานะเป็นเทศบาล ตลุกคู่ ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พุทธศักราช 2542 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 116 ตอนที่ 9 ก เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2542 และมีผลบังคับใช้ภายใน 90 วัน

### สภาพทางภูมิศาสตร์

ตำบลตลุกคู่ ( ทั้งตำบล ) อยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอทัพทัน ห่างจากอำเภอทัพทัน ประมาณ 14 กิโลเมตร ห่างจากอุทัยธานีประมาณ 33 กิโลเมตร มีหมู่บ้านในเขตเทศบาล จำนวน 17 หมู่บ้าน 21 ชุมชน มีพื้นที่ประมาณ 81 กิโลเมตร หรือ 50,625 ไร่

### อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ตำบลหนองกระทุ่ม อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี
ทิศใต้	ติดต่อกับ ตำบลอุทัยเก่า อำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ตำบลหนองสระ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ตำบลประดู่ยืน อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี



ภาพประกอบที่ 26 แสดงภาพแผนที่ตำบลตลุกคู่

### สภาพภูมิอากาศ

ตำบลตลุกคู๋ มีสภาพภูมิอากาศ ดังนี้  
 ฤดูร้อน มีอากาศร้อนอบอ้าวหรือร้อนจัด เริ่มตั้งแต่ เดือนกุมภาพันธ์ – เดือนพฤษภาคม  
 ของทุกปี

ฤดูฝน มีฝนตกปานกลาง เริ่มตั้งแต่ เดือนมิถุนายน – เดือนกันยายน

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือน ตุลาคม – เดือนมกราคม

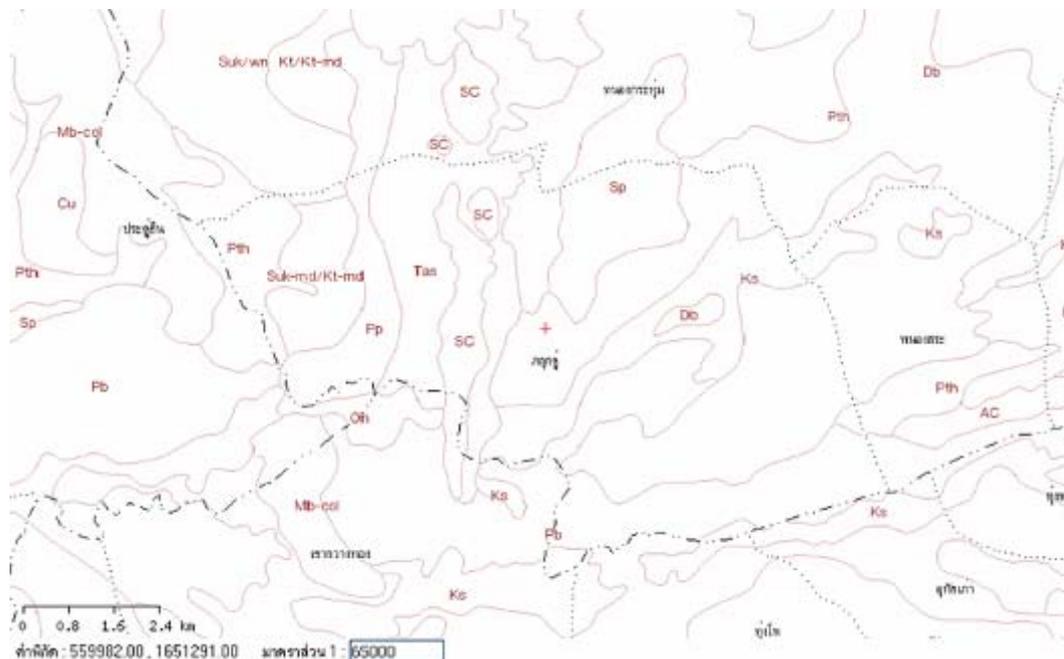
### สภาพภูมิประเทศ

ตำบล ตลุกคู๋ เป็นพื้นที่ราบสูงดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำมาหากิน เดิมเป็นป่าสงวน ต่อมากลายเป็นป่าเสื่อมโทรม มีผู้คนอพยพเข้ามาอยู่มากมายจะกล่าวถึงหลักฐานการ อพยพของคน จังหวัดอื่นในตอนต่อไป ลักษณะการเป็นอยู่ จนเป็นกลุ่มที่อพยพมาด้วยกัน การปลูกบ้านเรือนจึง กระจัดกระจายมีพื้นที่กว้างขวาง สภาพทั่วไปมีลักษณะลาดเททางทิศตะวันตกไปทางทิศตะวันออก และที่ราบสลับเชิงเขา คือ เขาหนองแมงรัก เขาผาลาด และเขาปลู่วี พื้นที่ 1 ใน 3 เป็นป่าไม้ คือ ป่าทับเสลา ฝิ่งซ่าย และป่าเขียว

### ลักษณะดิน

ตำบลตลุกคู๋ ประกอบด้วยชุดดินหลายลักษณะด้วยกัน คือ

1. ชุดดินลาดชันเชิงซ้อน (Sc)
2. ชุดดินสันป่าตอง (Sp)
3. ชุดดินเดิมบาง (Db)
4. ชุดดินกำแพงแสน (Ks)
5. ชุดดินทับเสลา (Tas)
6. ชุดดิน โพนพิสัย (Pp)
7. ชุดดินปากท่อ (Pth)
8. ชุดดินเพชรบุรี (Pb)
9. ชุดดินสติกและชุดดิน โคราชประเภทค่อนข้างลึก (Suk-md/Kt-md)



ภาพประกอบที่ 27 แสดงภาพชุดดินในตำบลตุลาคู่  
(ที่มา : กรมวิชาการเกษตร)

#### การคมนาคมขนส่ง

ตำบลตุลาคู่ มีเส้นทางคมนาคมหลายเส้นทาง ดังนี้

- ถนนทางหลวงชนบทอุทัยธานี สายทัพทัน – ท่าชะอม ประมาณ 30 กม.
- ถนนทางหลวงชนบท สายตุลาคู่ – หนองฉาง ประมาณ 10 กม.
- ถนนเทศบาลตำบลตุลาคู่ สายตุลาคู่ – เขาปลู่วี ประมาณ 6 กม.
- ถนนเทศบาลตำบลตุลาคู่ สายวังเตย – สวนขวัญ ประมาณ 15 กม.
- ถนนเทศบาลตำบลตุลาคู่ สายสวนขวัญ – เขาปลู่วี ประมาณ 8 กม.
- ถนนเทศบาลตำบลตุลาคู่ สายสวนขวัญ – โป่งแก้ง ประมาณ 10 กม.
- ถนนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุทัยธานี สายโป่งแก้ง – หนองเจ๊กกวย ประมาณ 5 กม.
- ถนนทางหลวงชนบทอุทัยธานี โป่งแก้ง – ลานสัก ประมาณ 20 กม.



เมื่อถึงฤดูแล้งเกษตรกรบางพื้นที่ขาดแคลนน้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค เทศบาลตำบล  
 ตลุกคู๋ได้ให้การช่วยเหลือโดยการไ้รถยนต์ บรรทุกน้ำแจกจ่ายให้กับราษฎรเพื่อแก้ปัญหาน้ำ  
 แคลนน้ำ



ภาพประกอบที่ 29 แสดงภาพการประปาส่วนภูมิภาค



ภาพประกอบที่ 30 แสดงภาพคลองชลประทาน



ภาพประกอบที่ 31 แสดงภาพลำห้วย

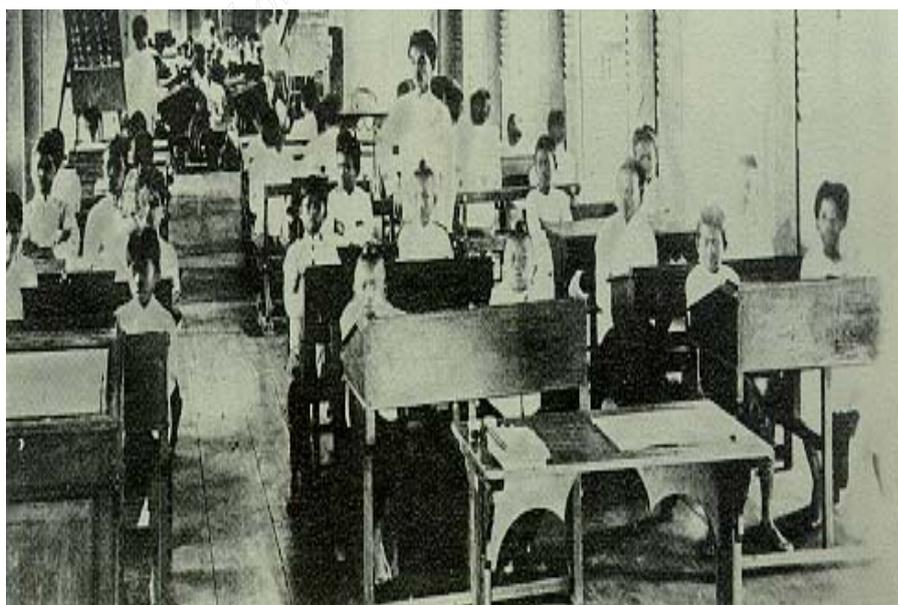
### สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

#### ด้านการศึกษา

การศึกษาของไทยมีประวัติสืบเนื่องมาแต่สมัยล้านนาไทย สุโขทัย และสมัยกรุงศรีอยุธยา โรงเรียนในสมัยนั้นคือ วัด พระสงฆ์เป็นครูสอนวิชาการ คือ อ่าน เขียน คัดเลข และศึกษาพระศาสนา มีการสอนวิชาพิเศษ เช่น วิชาแพทย์แผนโบราณวิชาช่างศิลป์ โหราศาสตร์ และวิชาป้องกันตัว เป็นต้นต่อมาวัดยังมีความสำคัญทางการศึกษามากขึ้น กุลบุตรทั้งหลายที่ต้องการเรียนหนังสือ บิดามารดาจะนำไปฝากไว้กับสมภารเจ้าวัด ให้รับใช้พระสงฆ์ หรือบวชเป็นสามเณร และพระภิกษุตามลำดับ เรียกว่า "บวชเรียน" ได้เรียนหนังสือไทย บาลี ขอม หัดคัดเลข ฝึควิชาช่าง และวิชาชีพต่างๆ ส่วนเด็กหญิงได้เรียนวิชาการฝีมือและการเรือนกับมารดาที่บ้าน นับว่าการศึกษาของไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยานี้ หนักไปทางวิชาอักษรศาสตร์และวิชาช่างเป็นส่วนใหญ่ หนังสือแบบเรียนเล่มแรกของไทยเท่าที่มีปรากฏให้เห็น คือหนังสือจินดามณี ซึ่งพระโหราธิบดีแต่งขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงจัดการศึกษาให้เป็นระบบโรงเรียน เพื่อให้ประชาชนทั่วไปมีโอกาสส่งบุตรหลานมาเรียนได้มากขึ้น พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวง เมื่อ พ.ศ. 2414 ครั้งถึง พ.ศ. 2418 ทรงพระกรุณา

สำหรับการศึกษาในตลกคู่ ก็เช่นเดียวกับกับที่อื่น มีการจัดการศึกษาตามแนวนโยบายของผู้นำในอดีตเพื่อต้องการให้ประชาชนมีความรู้ มีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ โดยการศึกษาในยุคแรกเริ่มนั้นจัดการศึกษาขึ้นภายในวัด ผู้เรียนเป็นลูกศิษย์วัดหรือไม่ก็สามเณรที่บวชเพื่อที่จะได้เรียนหนังสือ ส่วนผู้หญิงก็จะเรียนวิชาชีพอายในบ้านของตนเองหรือบ้านญาติ ดังนั้น การศึกษาในยุคแรกๆของตลกคู่คนที่มีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชาย ต่อมาทางการได้มีการส่งเสริมในเรื่องของการจัดการเรียนการสอนโดยมีการสร้างโรงเรียนและมีการศึกษาภาคบังคับขึ้น ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสที่จะได้เรียนเช่นเดียวกับผู้ชาย ระดับการศึกษาชั้นสูงสุดที่คนส่วนใหญ่ได้รับเป็นการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หากผู้ใดได้รับการศึกษาในชั้นที่สูงขึ้นไปมากกว่านี้ก็จะมีโอกาสที่จะได้รับราชการ เช่น เป็นครู เป็นตำรวจ เป็นต้น



ภาพประกอบที่ 32 แสดงภาพห้องเรียนในสมัยก่อน

จากการสอบถามคุณตาประชุม ชมภู่อายุ 80 ปี อยู่บ้านเลขที่ 87 ม.3 ตำบลตลุกคู่อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งท่านเป็นอดีตครูที่เคยสอนในโรงเรียนที่อยู่ในเขตตำบลตลุกคู่มากหลายโรงเรียน ท่านเล่าว่าในสมัยก่อนเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับคือชั้น ประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วต้องการที่จะเรียนต่อจะต้องเดินทางไปเรียนยังโรงเรียนทองประสาทเวทย์ ซึ่งเป็นโรงเรียนเอกชน ตั้งอยู่ที่อำเภอหนองฉาง เพียงแห่งเดียวเท่านั้น การเดินทางไปเรียนใช้วิธีการเดินเท้าไปดังนั้นจึงมีความยากลำบากและใช้เวลาในการเดินทางนานบางครั้งก็ไปเรียนไม่ทัน ดังนั้นหากไม่มีความตั้งใจจริงหรือฐานะทางบ้านไม่เอื้ออำนวย ก็จะไม่สามารถเรียนจนจบหลักสูตรได้

จากประวัติการศึกษาของไทยในอดีตจะเห็นได้ว่าสถาบันการเรียนรู้เริ่มมีพัฒนาการมาจาก “วัด” โดยการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมในเบื้องต้น จนกระทั่งเปลี่ยนเป็นสถาบันทางการศึกษาในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษามากมายหลายแห่ง ซึ่งในปัจจุบันนี้ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลตลุกคู่อำเภอทัพทันเป็นจำนวนดังต่อไปนี้

- โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 10 แห่ง โดยแบ่งออกเป็น
- โรงเรียนขยายโอกาส จำนวน 3 แห่ง
- โรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการปฏิรูปการศึกษา จำนวน 7 แห่ง

ดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนวัดตลุกคู่อำเภอทัพทัน (อุทิศเสมาประชาราษฎร์) เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา เริ่มเปิดการเรียนการสอน เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2465 โดยหลวงพิทักษ์ธัญผล นายอำเภอทัพทัน ขณะนั้น ร่วมกับขุนตลุกคู่อำเภอทัพทัน หลวงพ่อเสมาเจ้าอาวาสวัดตลุกคู่อำเภอทัพทัน นายเจิม โกสุมสุวรรณค์ ผู้ใหญ่บ้าน เป็นหัวหน้าดำเนินการก่อสร้างและก่อตั้ง ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา 2465 ตั้งกวดกระทรวงศึกษาธิการ โดยบังคับเด็กเข้าเรียนและเก็บค่าเล่าเรียน ซึ่งเรียกว่า “เงินศึกษาพลี” เมื่อครั้งแรกยังไม่มียาคารเรียน ต้องอาศัยศาลาการเปรียญวัดเป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน หยุดเรียนวัน โคนครึ่งวันและวันพระเต็มวัน

ต่อมาพ.ศ. 2479 นายมาลัย ชาญตะบะ ครูใหญ่ พร้อมด้วยหลวงพ่อเสมา ได้เป็นหัวหน้า ร่วมกันก่อสร้างอาคารเรียนขึ้น 1 หลัง ต่อมาได้ชำรุด พ.ศ. 2500 นายทัต ชาญกิจกรรม ครูใหญ่ พร้อมด้วยพระครูอุทิศธรรมคุณ (หลวงพ่อปะ) เจ้าอาวาสวัดตลุกคู่อำเภอทัพทัน พร้อมด้วยพระภิกษุได้ทำการก่อสร้างอาคารเรียนขึ้นใหม่ 1 หลัง แบบ 004 กระทรวงศึกษาธิการ ขนาดกว้าง 8 เมตร ยาว 52 เมตร สองชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ มีมุขกลางและริมทั้งสองด้าน จำนวน 16 ห้องเรียน ห้องพิเศษ 4 ห้อง สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2506 สิ้นค่าก่อสร้าง 500,000 บาท (ห้าแสนบาท) ได้รับงบประมาณ 111,000 บาท นอกนั้นประชาชนร่วมบริจาค

ปัจจุบันโรงเรียนวัดตลุกคู่เปิดสอนสองระดับคือ ระดับก่อนประถมศึกษา และระดับประถมศึกษา ผู้บริหารคนปัจจุบัน คือ นางรัตนา พิถีปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน

2. โรงเรียนวัดเขาปลิวี่ โรงเรียนวัดเขาปลิวี่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน เริ่มเปิดเรียนครั้งแรกโดยใช้ศาลาการเปรียญวัดเขาปลิวี่เป็นสถานที่เรียนต่อมาภายหลังเจ้าอาวาสวัดเขาปลิวี่ได้ขอความร่วมมือจากประชาชนร่วมบริจาคทรัพย์และแรงงานสร้างอาคารเรียนถาวรขึ้นในที่ดินของนายทอง ว่องถิ่นดง ซึ่งมอบให้กับทางโรงเรียน และนักเรียนได้ย้ายเข้ามาเรียนในอาคารหลังนี้ตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม 2506 เป็นต้นมา

ปัจจุบันโรงเรียนวัดเขาปลิวี่เปิดทำการสอน สองระดับ ก่อนประถมศึกษา และระดับประถมศึกษา ผู้บริหารคนปัจจุบัน คือ นายธัมมภัทร พูลพันธ์ ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน

3. โรงเรียนวัดหนองจิกยาว ตั้งอยู่หมู่ที่ 16 บ้านหนองจิกยาว ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน เปิดเปิดทำการสอน สองระดับ ก่อนประถมศึกษา และระดับประถมศึกษา

4. โรงเรียนวัดหนองนกยูง ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน เปิดเปิดทำการสอน สองระดับ ก่อนประถมศึกษา และระดับประถมศึกษา

5. โรงเรียนบ้านวังเตย ตั้งอยู่หมู่ที่ 11 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน เปิดทำการสอน สามระดับ คือ ก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ขยายโอกาส)

6. โรงเรียนบ้านสวนขวัญ ตั้งอยู่หมู่ที่ 13 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน เปิดทำการสอน สามระดับ คือ ก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ขยายโอกาส)

7. โรงเรียนบ้านโป่งแก้ง ตั้งอยู่หมู่ที่ 15 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน เปิดทำการสอน สามระดับ คือ ก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ขยายโอกาส)

8. โรงเรียนบ้านหนองไผ่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 12 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน เปิดทำการสอน สองระดับ คือ ก่อนประถมศึกษาและระดับประถมศึกษา

9. โรงเรียนบ้านทุ่งสาถี ตั้งอยู่หมู่ที่ 12 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพ (ปัจจุบันเป็นโรงเรียนสาขาของโรงเรียนบ้านวังเตย)

10. โรงเรียนบ้านถนนใหม่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน ทัพ (ปัจจุบันเป็นโรงเรียนสาขาของโรงเรียนวัดตลุกคู่)

- โรงเรียนเอกชน จำนวน 1 แห่ง ได้แก่โรงเรียนอนุบาลจรณา เป็นโรงเรียนเอกชนที่เปิดสอนในระดับก่อนประถมศึกษา ตั้งแต่ชั้นอนุบาลศึกษาปีที่ 1 ถึง 3

- โรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 1 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนตลุดคูวิทยาคม ซึ่งนับว่าเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา(กรมสามัญเดิม)แห่งแรกและแห่งเดียวของตำบลตลุดคู ปัจจุบันเปิดสอนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ผู้บริหารโรงเรียนปัจจุบัน คือ นายมังกร นวกุล ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งผู้อำนวยการ โรงเรียน



ภาพประกอบที่ 33 แสดงภาพโรงเรียนตลุดคูวิทยาคม

- ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จำนวน 1 แห่ง เป็นศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปในเขตตำบลตลุดคูได้มีโอกาสรับการศึกษากันอย่างถ้วนหน้า โดยใช้อาคารของสถานีอนามัยเก่าเป็นศูนย์

- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน จำนวน 15 แห่ง ซึ่งเกือบทุกหมู่บ้านจะมีที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำของแต่ละหมู่บ้าน เพื่อเป็นสถานที่สำหรับให้ประชาชนในหมู่บ้านได้รับรู้ข่าวสารและความเป็นไปในสังคมอย่างทั่วถึง นอกจากนั้นที่อ่านหนังสือพิมพ์ยังมีประโยชน์อย่างอื่นอีกหลายอย่าง อาทิเช่น ใช้เป็นศาลาสำหรับรอรถโดยสารประจำทาง ในสมัยก่อนจะใช้เป็นศูนย์รวมสำหรับประชุมสมาชิกในหมู่บ้านหรือบางครั้งอาจใช้เป็นที่พักสำหรับทำบุญกลางบ้านประจำปีของแต่ละหมู่บ้านอีกด้วย



ภาพประกอบที่ 34 แสดงภาพที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน

#### ด้านการสาธารณสุข

ด้านการสาธารณสุขของตำบลตุลคู่จะประกอบไปด้วย

- สถานีอนามัยหมู่บ้าน จำนวน 4 แห่ง ได้แก่

สถานีอนามัยตำบลตุลคู่ นับว่าเป็นสถานีอนามัยที่เก่าแก่แห่งหนึ่งและเป็นสถานีอนามัยที่เปิดทำการมาเป็นเวลานานที่สุดในตำบลตุลคู่ ของนางวงศ์ เหมาะสถาน อายุ 75 ปี เล่าว่า สถานีอนามัยตำบลตุลคู่เริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513 โดยมีผดุงครรภ์คนแรกมาประจำการอยู่คือนางสุมาตรี สร้อยระย้าแก้ว และคนที่ 2 คือนางวงศ์เอง นางวงศ์ เล่าว่า ในสมัยก่อนการรักษาพยาบาลยังไม่ทันสมัย ตลคู่ยังเป็นพื้นที่ที่มีป่าไม้หนาแน่น มียุงก้นปล่องมากจึงทำให้โรคมาลาเรียระบาดค่อนข้างหนัก นอกจากนั้นการคมนาคมยังไม่เจริญการรักษาพยาบาลคนไข้ส่วนใหญ่ของชาวตุลคู่จึงเป็นไปในลักษณะของการใช้สมุนไพรนำมาต้มเป็นยาใช้รักษาโรค แต่ปัจจุบันโลกมีความเจริญก้าวหน้าการแพทย์แผนปัจจุบันได้รับการยอมรับจากชาวบ้านอย่างเต็มที่ ทำให้ชาวบ้านหันมารับการรักษาโดยใช้ยาแผนปัจจุบัน ทำให้สถานีอนามัยที่มีอยู่เดิมคับแคบและไม่ทันสมัยประกอบกับมีผู้บริจาคที่ดินจึงได้เปลี่ยนเป็นสถานีอนามัยขนาดใหญ่ เมื่อปี พ.ศ. 2537 ตั้งอยู่ที่ ม.7 บ้านหนองถ้ำ โดยนายไฉ่ยิ้ม-นางลำลิ แซ่ตั้ง ตระกูลตั้งวรชัย บริจาค ที่ดินให้ก่อสร้างตามแบบเลขที่ 8146 บ้านพัก 3 หลัง งบประมาณ 1,987,000 บาท และ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2544 ได้จัดตั้งเป็นศูนย์แพทย์ชุมชนตำบลตุลคู่ เครือข่ายโรงพยาบาลทพทันจีน

- ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน จำนวน 17 แห่ง คือมีทุกหมู่บ้าน
- ศูนย์สงเคราะห์ราษฎร จำนวน 17 แห่ง



ภาพประกอบที่ 35 แสดงภาพสถานีอนามัยตำบลตลุกคู (หลังเก่า)



ภาพประกอบที่ 36 แสดงภาพสถานีอนามัยตำบลตลุกคู (หลังใหม่)

#### ด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

เนื่องจากตำบลตลุกคูมีอาณาเขตกว้างขวาง ประกอบกับมีกลุ่มชนหลากหลายเชื้อชาติ ดังนั้นในด้านของความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินจึงจำเป็นที่จะต้องมีการป้องกันที่ดี ในตำบลตลุกคูจะมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่ให้ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของราษฎรเป็นหลักอยู่ 2 หน่วยงานด้วยกัน นั่นก็คือ สำนักงานตำรวจแห่งชาติและเทศบาลตำบลตลุกคู โดยมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

- สถานีตำรวจภูธรตำบลตลุกคู ซึ่งเป็นสถานีตำรวจที่เก่าแก่แห่งหนึ่ง ขึ้นตรงกับสถานีตำรวจภูธรอำเภอทัพทัน ทำหน้าที่ควบคุมดูแลความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลตลุกคูและตำบลหนองกระทุ่มเป็นบางส่วน

- หน่วยป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย จำนวน 1 แห่ง ขึ้นตรงกับเทศบาลตำบลตุ๊กคู ซึ่งให้ความสำคัญในความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนเช่นเดียวกัน



ภาพประกอบที่ 37 แสดงภาพสถานีตำรวจนครตำบลตุ๊กคู

โดยนโยบายของนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลตุ๊กคู นายสุรชาติ ตั้งวรชัย ได้เน้นในเรื่องการให้บริการประชาชน ในเรื่องของการขนส่งฉุกเฉิน เมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วยของประชาชนในพื้นที่ เนื่องจากเทศบาลตำบลตุ๊กคูมีพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากโรงพยาบาลและชาวบ้านส่วนใหญ่ค่อนข้างยากจน ไม่มีรถยนต์ส่วนบุคคลเมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วยไม่สามารถเดินทางไปหาหมอได้สะดวก ก็สามารถติดต่อรถบริการฉุกเฉินของเทศบาล เพื่อนำคนป่วยส่งรักษาได้อย่างทันท่วงที นับเป็นการบริการที่เป็นขึ้นชอบและเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านเป็นอย่างยิ่ง

#### ด้านการเมืองการปกครอง

การเมืองการปกครองในสมัยก่อนเน้นคุณธรรมเป็นหลัก เนื่องจากชุมชนตุ๊กคูเป็นสังคมชนบท การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนอยู่กันอย่างเรียบง่ายมีความเป็นกันเอง ส่วนใหญ่คนในชุมชนจะรู้จักกันเป็นอย่างดี มีความสนิทสนมกลมเกลียวกันเหมือนดังเครือญาติ หากผู้ใดมีพฤติกรรมหรือมีการวางตัวที่ดี มีความเป็นผู้นำที่โดดเด่น ก็จะได้รับยอมรับนับถือให้เป็นผู้ดำเนินการปกครองชุมชน ซึ่งคนในชุมชนมีความเชื่อถือว่าผู้นำของพวกเขาจะนำพาให้ชุมชนมีความสุขและเจริญก้าวหน้า

จากการสอบถามกำนันประทวน พิธิ์ก อดีตกำนันตำบลตลุกคู่ ได้เล่าถึงประวัติความเป็นมาของการปกครองของตลุกคู่ว่า ผู้ปกครองตลุกคู่ในสมัยก่อนกว่าจะถึงปัจจุบันนี้มีหลายท่าน แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏที่แน่ชัด แต่เท่าที่เก็บรวบรวมข้อมูลได้ มีดังต่อไปนี้

1. ขุนตลุกคู่ถ้าย
2. กำนันกุน สิทธิ
3. กำนันคู่ สุขจิตร
4. กำนันฮืด พิธิ์ก
5. กำนันประทวน พิธิ์ก
6. กำนันประเทือง หนองคาย
7. กำนันทวี
8. กำนันวินัย ใจภักดี เป็นกำนันคนปัจจุบัน

ปัจจุบันตำบลตลุกคู่ได้เปลี่ยนการปกครองจากเขตสุขาภิบาลตำบลตลุกคู่มาเป็นเทศบาลตำบล ตามพระราชบัญญัติเปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 116 ตอนที่ 9 ก เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 และมีผลบังคับใช้ภายใน 90 วัน เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 โดยมีนายกเทศมนตรีคนแรกได้แก่ นายอุทัย เสมากุล และคนที่สองซึ่งเป็นคนปัจจุบันนี้คือ นายสุรชาติ ตั้งวรชัย

เทศบาลตำบลตลุกคู่แบ่งเขตการปกครองเป็น 17 หมู่บ้าน ดังนี้

- หมู่ที่ 1 บ้านหนองนกยูง
- หมู่ที่ 2 บ้านทุ่งสำราญ
- หมู่ที่ 3 บ้านถนนใหม่
- หมู่ที่ 4 บ้านดอนเหียง
- หมู่ที่ 5 บ้านเขาปลู่วิ
- หมู่ที่ 6 บ้านถนนใหม่
- หมู่ที่ 7 บ้านหนองแพบ
- หมู่ที่ 8 บ้านตลุกคู่
- หมู่ที่ 9 บ้านหนองคล้า
- หมู่ที่ 10 บ้านเกาะกลาง
- หมู่ที่ 11 บ้านวังเตย
- หมู่ที่ 12 บ้านหนองไผ่
- หมู่ที่ 13 บ้านสวนขวัญ

- หมู่ที่ 14 บ้านเพชรภาพสินธุ์  
หมู่ที่ 15 บ้านโป่งแก้ง  
หมู่ที่ 16 บ้านหนองจิกยาว  
หมู่ที่ 17 บ้านเพชรผาลาด

แต่ละหมู่บ้านมีประวัติความเป็นมาที่แตกต่างกันพอจะสรุปได้ดังนี้

### 1. บ้านหนองนกยูง

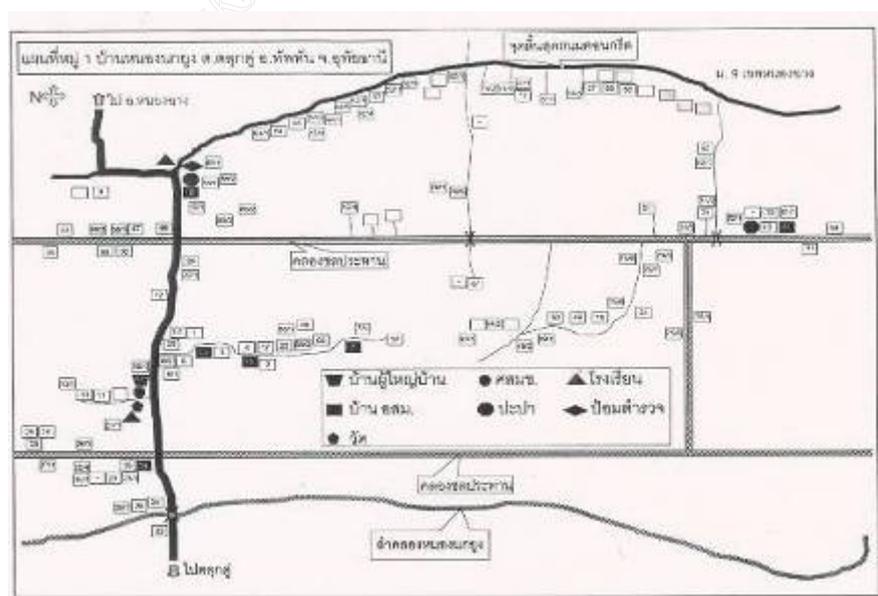
#### 1.1 ประวัติความเป็นมา

หมู่บ้านหนองนกยูงเป็นหมู่บ้านดั้งเดิม มีประชากรอาศัย เป็นที่ทำมาหากิน นานกว่า 150 ปี แล้ว ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประวัติความเป็นมา หมู่บ้านหนองนกยูงเป็นหมู่บ้านที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่อาศัยของสัตว์ต่าง ๆ มากมาย เนื่องจากมีหนองน้ำขนาดใหญ่ สัตว์ต่าง ๆ ได้มากินน้ำในหนองน้ำแห่งนี้ รวมทั้งมีนกยูงฝูงใหญ่มาอาศัยเป็นประจำจึงได้เรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านหนองนกยูง

#### 1.2 ที่ตั้ง

บ้านหนองนกยูง หมู่ที่ 1 ตำบลลุดคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทันเป็นระยะทาง 16 กม. ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 26 กม. และมีอาณาเขตติดต่อในตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ลำคลองสาธารณะ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	หมู่ 9, 10 ตำบลอุทัยเก่า
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	หมู่ 1 ตำบลหนองสระ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	หมู่ 5 ตำบลทุ่งโพธิ์



ภาพประกอบที่ 38 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 1 บ้านหนองนกยูง

### 1.3 พื้นที่/ประชากร

บ้านหนองนกยูงหมู่ที่ 1 ตำบลตลุกคู่ มีพื้นที่ทั้งหมด 2.56 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,600 ไร่จำนวนประชากรของหมู่บ้าน มีจำนวนครัวเรือน 186 ครัวเรือน และมีจำนวนประชากรทั้งหมด 515 คน ได้แก่ 1) ชาย 254 คน 2) หญิง 261 คน

### 1.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบลุ่มส่วนใหญ่เป็นข้าว

1.5 อาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา อาชีพ ได้แก่ เลี้ยงสัตว์ / ทำสวน

## 2. บ้านทุ่งสำราญ

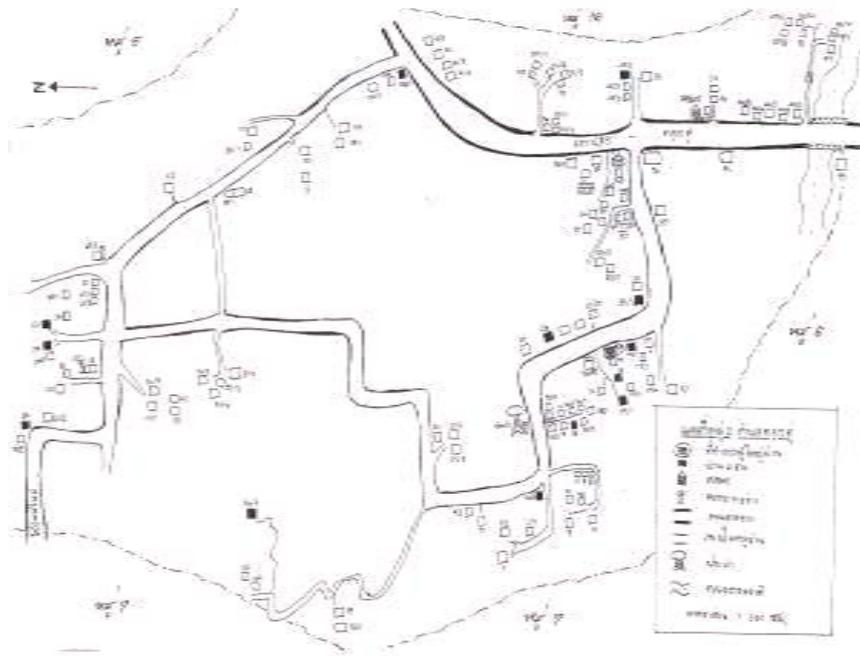
### 2.1 ประวัติความเป็นมา

เดิมพื้นที่เป็นป่า ไม่มีผู้คนอาศัยอยู่ ต่อมา มี นายชม แรงเขตรกิจ และนายสุข แรงเขตรกิจ พาครอบครัวและเพื่อนบ้านที่อพยพมาจากอำเภอหนองฉาง จังหวัดอุทัยธานี มาจับจองที่ดิน โดยให้ชื่อหมู่บ้านว่า บ้านทุ่งกระเจียวเพราะมีต้นกระเจียวเป็นจำนวนมาก ต่อมา มีผู้คนมาอาศัยเป็นจำนวนมากขึ้น จึงเปลี่ยนชื่อ มาเป็นบ้านทุ่งสำราญ จนถึงปัจจุบัน

### 2.2 ที่ตั้ง

บ้านทุ่งสำราญ หมู่ที่ 2 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 21 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 38 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ม.5 ตำบลตลุกคู่
ทิศใต้	ติดต่อกับ ม.7 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ ม.16 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ ม.6 ตำบลตลุกคู่



ภาพประกอบที่ 39 แสดงภาพแผนที่หมู่บ้านที่ 2 บ้านทุ่งสำราญ

### 2.3 พื้นที่

บ้านทุ่งสำราญ หมู่ที่ 2 มีพื้นที่ทั้งหมด 4.48 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,800 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน มีจำนวนครัวเรือน 157 ครัวเรือน และจำนวนประชากรทั้งหมด 677คน แยกเป็น ชาย 325 คน หญิง 352 คน

### 2.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบลุ่ม

2.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา/ทำไร่ อาชีพเสริม ได้แก่ เลี้ยงสัตว์/ รับจ้าง

## 3. บ้านถนนใหม่

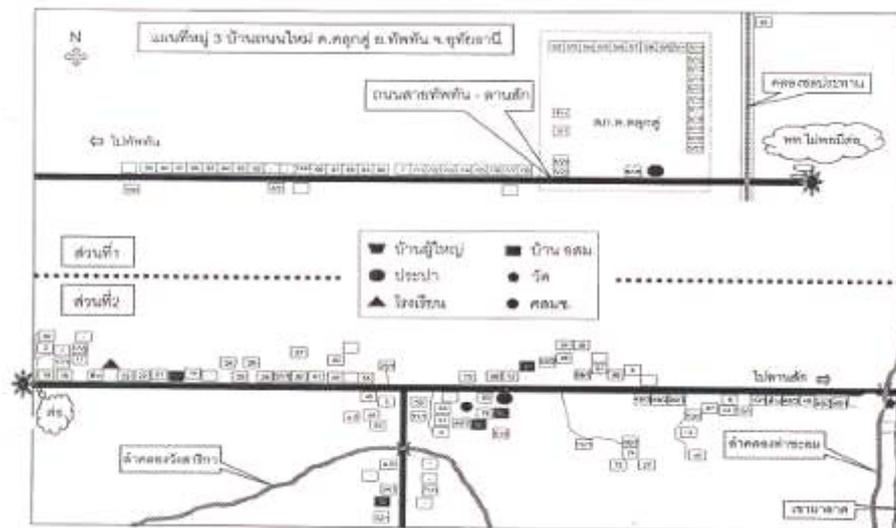
### 3.1 ประวัติความเป็นมา

เดิมทีเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กเป็นทางเกวียน ยังไม่มีถนนหนทาง ต่อมาก็มียุคคนย้ายมาอยู่กันมากขึ้นทางราชการก็มองเห็นว่า ถนนมีการติดต่อการคมนาคมไปไหนไม่ค่อยสะดวกสบาย จึงได้อนุมัติงบประมาณมาทำถนนใหม่ หมู่บ้านจึงชื่อว่า “บ้านถนนใหม่”

### 3.2 ที่ตั้ง

บ้านถนนใหม่ หมู่ที่ 3 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 15 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 32 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ อำเภอสว่างอารมณ์
ทิศใต้	ติดต่อกับ อำเภอลานสัก อำเภอห้วยคต
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ อำเภอเมือง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ อำเภอลานสัก



ภาพประกอบที่ 40 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 3 บ้านถนนใหม่

### 3.3 พื้นที่

บ้านถนนใหม่ หมู่ที่ 3 มีพื้นที่ทั้งหมด 3.29 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,057 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน มีจำนวนครัวเรือน 159 ครัวเรือน และจำนวนประชากรทั้งหมด 472 คน แยกเป็น ชาย 228 คน หญิง 244 คน

### 3.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบ

### 3.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ เกษตรกร อาชีพเสริมได้แก่ ค้าขาย

/ รับจ้าง

#### 4. บ้านดอนเหียง

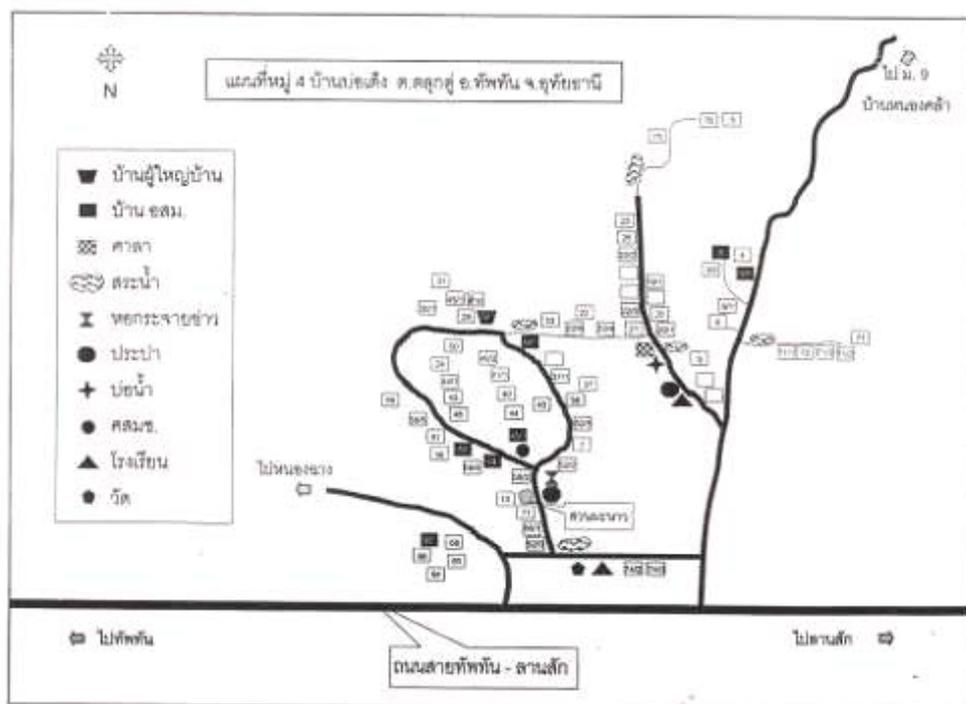
##### 4.1 ประวัติความเป็นมา

เดิมที่หมู่บ้านนี้ไม่มีคนอาศัยอยู่ เพราะเป็นป่ารกมาก โดยเฉพาะต้นเหียงลักษณะ ป่านี้เป็นที่ดอนซึ่งน้ำไม่ค่อยมี ต่อมาได้มีชาวบ้านมาร้างถางป่าเพื่อทำมาหากิน และเริ่มพากันเข้าไปอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากและตั้งชื่อว่า “บ้านดอนเหียง”

##### 4.2 ที่ตั้ง

บ้านดอนเหียง หมู่ที่ 4 ตำบลตุลुकู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 14 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 38 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านตุลुकู่ หมู่ที่ 8
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ลำห้วยทัพทัน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านหนองนกยูง หมู่ที่ 1
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านถนนใหม่ หมู่ที่ 3 บ้านหนองคล้า หมู่ที่ 9



ภาพประกอบที่ 41 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 4 บ้านดอนเหียง

#### 4.3 พื้นที่

บ้านคอนเหียง หมู่ที่ 4 มีพื้นที่ทั้งหมด 5 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,125 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน มี จำนวนครัวเรือน 90 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 355 คน แยกเป็นชาย 167 คน หญิง 188 คน

#### 4.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบสูง

4.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำไร่/ทำนา อาชีพเสริม ได้แก่ เลี้ยงสัตว์/รับจ้างทั่วไป

### 5. บ้านเขาปลู่วิว

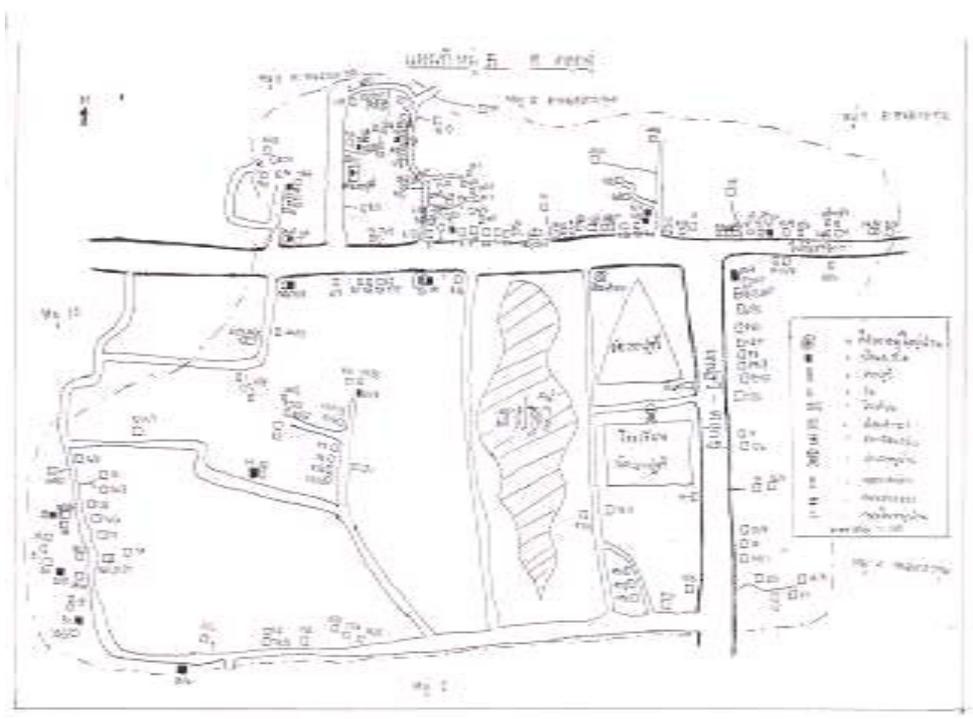
#### 5.1 ประวัติความเป็นมา

หมู่บ้านเขาปลู่วิวเริ่มจากการที่นายแก่น จิตเขตรกรณ์ เป็นคนแรกที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่ที่นี่ ต่อมาก็มีนายจรัส ประสิทธิ์เวช กับอาจารย์อยู่ ว่องถินดง ย้ายมาจากบ้านเสดาศ้าย อำเภอลาดยาวจังหวัดนครสวรรค์และได้ชักชวนญาติพี่น้องมาอยู่ด้วย และได้ร่วมกันจัดตั้งสำนักสงฆ์ขึ้นชื่อเดิมเขารัศมี และได้เปลี่ยนแปลงชื่อเป็นเขาปลู่วิวในภายหลัง ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 2 ของตำบลตลุกคู่ ภายหลังเมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงได้แยก หมู่บ้านเป็นหมู่ที่ 5 บ้านเขาปลู่วิว โดยมีผู้ใหญ่คนแรกชื่อ นายใช้ เก่งกิจการ และเรียกชื่อหมู่บ้านเขาปลู่วิวมาจนถึงทุกวันนี้

#### 5.2 ที่ตั้ง

บ้านเขาปลู่วิว หมู่ที่ 5 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 16 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 34 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 12 ตำบลหนองกระทุ่ม
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ที่ 2 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 4 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 10 ตำบลตลุกคู่



ภาพประกอบที่ 42 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 5 บ้านเขาปลิว

### 5.3 พื้นที่

บ้านเขาปลิว หมู่ที่ 5 มีพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 1,800 ไร่ มี จำนวนประชากรของ หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 220 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 831 คน แยกเป็น ชาย 420 คน หญิง 411 คน

5.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบ เหมาะแก่การเกษตร

5.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ เกษตรกร อาชีพเสริม ได้แก่ ค้าขาย / เลี้ยงสัตว์

### 6. บ้านถนนใหม่

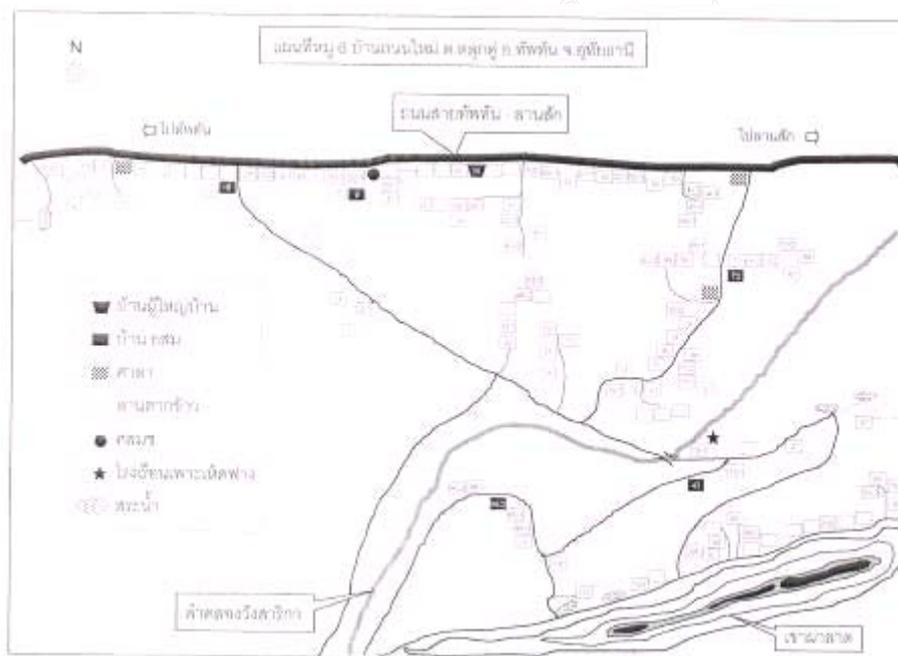
#### 6.1 ประวัติความเป็นมา

เดิมทีชาวบ้านที่อยู่บ้านตลุกคู่ บ้านคอนเหล่า บ้านคอนเหียง บ้านหนองแพบ ได้พากันอพยพมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เดิมทีหมู่บ้านขึ้นกับ หมู่ที่ 3 ต่อมาประชากรมีจำนวนมาก จึงได้แยกหมู่บ้านออกเป็นหมู่ที่ 6 และตั้งชื่อขึ้นมาใหม่ว่า “บ้านถนนใหม่” ก็เพราะเดิมเป็นเนินสูงยาวต่อมาจึงได้สร้างบ้านเรือนตามถนนจึงเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านดังกล่าว

## 6.2 ที่ตั้ง

บ้านถนนใหม่ หมู่ที่ 6 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 14 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 32 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 7 , หมู่ที่ 2 , หมู่ที่ 10 ตำบลตลุกคู่
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ที่ 9 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 7 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ เขมาลาด ตำบลตลุกคู่



ภาพประกอบที่ 43 แสดงภาพแผนที่หมู่ 6 บ้านถนนใหม่

## 6.3 พื้นที่

บ้านถนนใหม่ หมู่ที่ 6 มีพื้นที่ทั้งหมด 4.48 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,800 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 154 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 534 คน แยกเป็น ชาย 245 คน หญิง 289 คน

6.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบลุ่มใช้ทำการเกษตร ที่เนินสูงใช้เป็นที่อยู่อาศัย

6.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ เกษตรกร อาชีพเสริม ได้แก่ ค้าขาย / รับจ้าง

## 7. บ้านหนองแฟบ

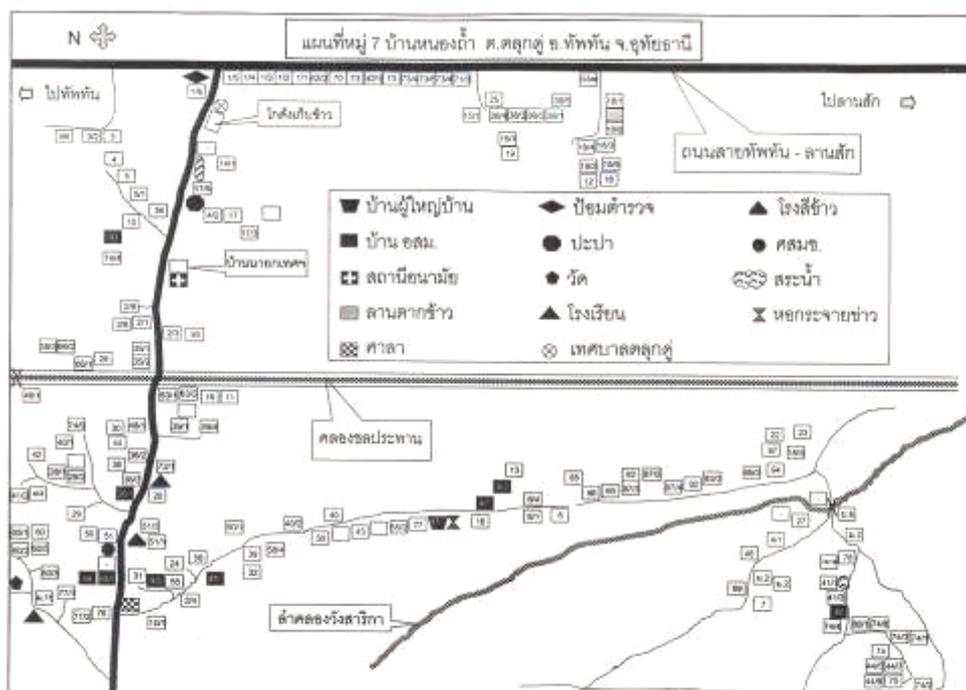
### 7.1 ประวัติความเป็นมา

บ้านหนองแฟบได้แยกมาจากบ้านตลุกคู ซึ่งแต่ก่อนได้เรียกหมู่บ้านนี้ว่า หนองถ้ำ เพราะแต่ก่อนยังเป็นป่าดงดิบอยู่มีหนองน้ำประมาณ 1 ไร่ มีท่าหินอยู่ในหนอง และมีป่าต้นแฟบ ขึ้นอยู่เต็มหนองน้ำ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่ ว่า หมู่บ้านหนองแฟบตามทะเบียนหมู่บ้าน ปัจจุบันพื้นที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจนเห็นสภาพอยู่ในปัจจุบันเท่านั้น

### 7.2 ที่ตั้ง

บ้านหนองแฟบ หมู่ที่ 7 ตำบลตลุกคู อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 15 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 33 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

- |             |   |
|-------------|---|
| ทิศเหนือ    | ติดต่อกับ หมู่ที่ 2, 16 ตำบลตลุกคู        |
| ทิศใต้      | ติดต่อกับ หมู่ที่ 3, 8 ตำบลตลุกคู         |
| ทิศตะวันออก | ติดต่อกับ หมู่ที่ 8 ตำบลตลุกคู กับหนองสระ |
| ทิศตะวันตก  | ติดต่อกับ หมู่ที่ 6 ตำบลตลุกคู            |



ภาพประกอบที่ 44 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 7 บ้านหนองแฟบ

### 7.3 พื้นที่

บ้านหนองแฟบ หมู่ที่ 7 มีพื้นที่ทั้งหมด 3.25 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,035 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 216 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 767 คน แยกเป็นชาย 402 คน หญิง 365 คน

### 7.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบลุ่ม

7.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ เกษตรกร อาชีพเสริม ได้แก่ ค้าขาย / รับจ้าง

## 8. บ้านตลุกคู่

### 8.1 ประวัติความเป็นมา

เมื่อประมาณ 100 ปี มีชาวบ้านอพยพมาจากจังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดชัยนาท ได้มาตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้าน บ่อกร ลำพันพอง วังน้ำขาว กุดจาก ได้มารวมกันเป็นหมู่บ้าน ชื่อว่าบ้านหนองมะกรูด และหนองพง โดยเฉพาะบ้านหนองพงมีหนองน้ำเล็ก ๆ มีต้นไม้ประคูดขึ้นอยู่บริเวณโดยรอบหนองน้ำ มีลักษณะเป็นหลุมเป็นบ่อเล็ก ๆ ชาวบ้านจึงตั้งชื่อบริเวณนี้ว่า ตลุกประคูด ต่อมาได้ผวนคำพูดเป็น “ตลุกคู่”

### 8.2 ที่ตั้ง

บ้านตลุกคู่ หมู่ที่ 8 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 14 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 32 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 ตำบลหนองสระ

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 4 ตำบลตลุกคู่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ที่ 1 ตำบลตลุกคู่

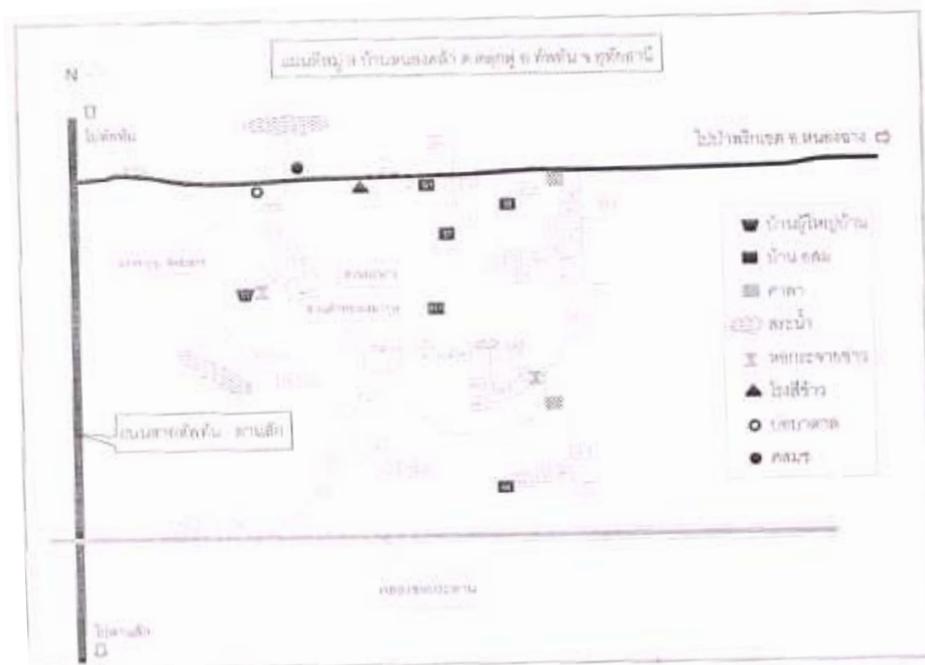
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่ที่ 3 ตำบลตลุกคู่



## 9.2 ที่ตั้ง

บ้านหนองคล้า หมู่ที่ 9 ตำบลตุลุดู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 16 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 40 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 3 บ้านถนนใหม่
ทิศใต้	ติดต่อกับ ลำห้วยทัพทัน
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 4 บ้านคอนเหียง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 6 บ้านท่าชะอม ม. 12 เขากวางทอง



ภาพประกอบที่ 46 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 9 บ้านหนองคล้า

## 9.3 พื้นที่

บ้านหนองคล้า หมู่ที่ 9 มีพื้นที่ทั้งหมด 5 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,125 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 84 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 324 คน แยกเป็น ชาย 154 คน หญิง 170 คน

9.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบสูง

9.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา/ทำไร่ อาชีพเสริม ได้แก่ เลี้ยงสัตว์

## 10. บ้านเกาะกลาง

### 10.1 ประวัติความเป็นมา

หมู่ที่ 10 บ้านเกาะกลางได้แยกมาจาก หมู่ที่ 5 บ้านเขาปลู่วิ ตำบลตลุกคู เมื่อประมาณ 60 กว่าปีที่แล้ว ที่ตั้งของหมู่บ้านมีสภาพเป็นที่สูงเหมือนเกาะครั้งแรกมีบ้านอยู่ไม่กี่หลังคาเรือน ยังเป็นป่าอยู่ มีไข้มาด ต่อมาก็มีคนเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมากขึ้น จึงได้ตั้งหมู่บ้านใหม่ มีผู้ใหญ่บ้านถึงปัจจุบันนี้ 5 คน

### 10.2 ที่ตั้ง

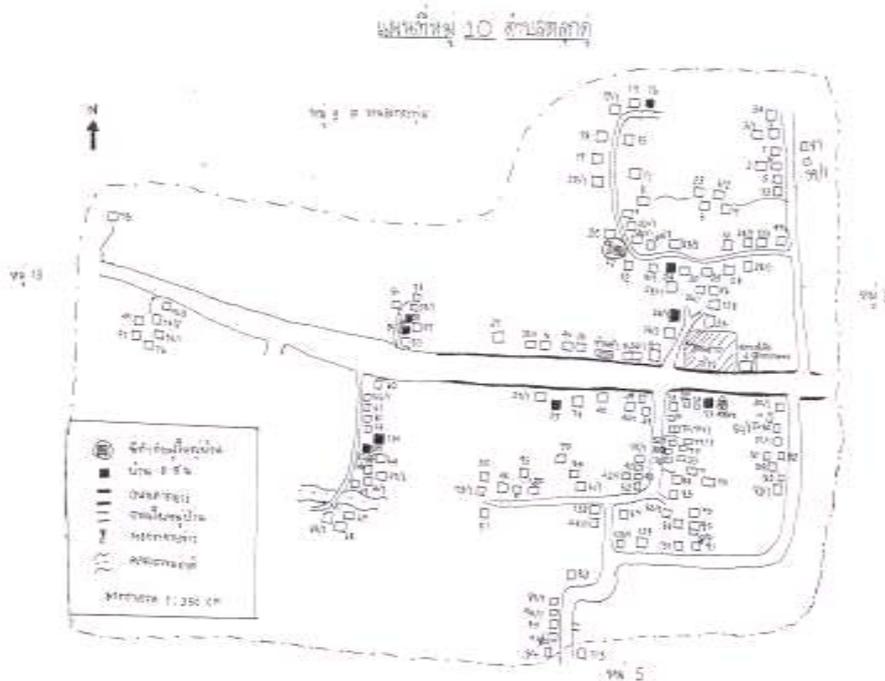
บ้านเกาะกลาง หมู่ที่ 10 ตำบลตลุกคู อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 20 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 36 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ หมู่ที่ 9 ตำบลหนองกระทุ่ม

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 5,6 ตำบลตลุกคู

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ที่ 5 ตำบลตลุกคู

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่ที่ 13 ตำบลตลุกคู



ภาพประกอบที่ 47 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 10 บ้านเกาะกลาง

### 10.3 พื้นที่

บ้านเกาะกลาง หมู่ที่ 10 มีพื้นที่ทั้งหมด 5.9 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 3,674 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 170 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 702 คน แยกเป็น ชาย 346 คน หญิง 356 คน

### 10.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่สูง

10.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา/ทำไร่ อาชีพเสริมได้แก่ เลี้ยงสัตว์

## 11. บ้านวังเตย

### 11.1 ประวัติความเป็นมา

บ้านวังเตยแยกมาจาก หมู่ที่ 3 ตำบลตลุกคู่ ประมาณ 40 ปีมา เป็นหมู่ที่ 11 ตำบลตลุกคู่ ครอบคลุมไปถึงหมู่ที่ 12 , 14 ,17 ปัจจุบัน หมู่ที่ 11 ที่เรียกว่าบ้านวังเตย เพราะในคลองวังรี มีป่าเตยอยู่มาก ที่บ้านซุมได้สมัยนั้น ประมาณ 2525 สมัยนั้น ผู้ใหญ่เสริมพงษ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านได้ตั้งชื่อบ้านซุมได้ว่า บ้านวังเตย หมู่ที่ 11 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน แต่ตอนนี้ ป่าเตยได้หายสาบสูญไปแล้ว

### 11.2 ที่ตั้ง

บ้านวังเตย หมู่ที่ 11 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 24 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 45 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ คลองวังรี หมู่ที่ 17 ตำบลตลุกคู่

ทิศใต้ ติดต่อกับ หมู่ที่ 5,6 ตำบลเขากวางทอง

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ หมู่ที่ 3 ตำบลตลุกคู่

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ หมู่ที่ 3 ตำบลประจักษ์

### 11.3 พื้นที่

บ้านวังเตย หมู่ที่ 11 มีพื้นที่ทั้งหมด 4.79 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,998 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 98 ครัวเรือนจำนวนประชากรทั้งหมด 463 คน แยกเป็น ชาย 230 คน หญิง 233 คน

### 11.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบลุ่ม

11.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา อาชีพรอง ได้แก่ เลี้ยงสัตว์

## 12. บ้านหนองไผ่

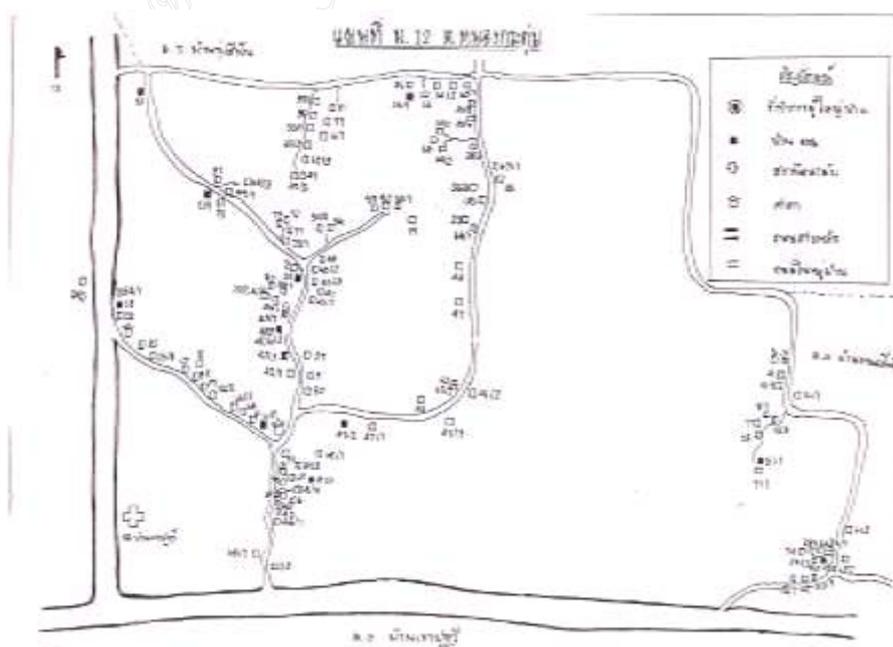
### 12.1 ประวัติความเป็นมา

บ้านไพศาลี (บ้านชุมตาเนย) อยู่ในหมู่ที่ 10 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน มีนาย สำราญ ชงชัย (ดาเนย) มาตั้งบ้านเรือนเพื่อประกอบอาชีพต่อมามีประชาชนอพยพมาทำมาหากิน มากขึ้น มีดาเนยเป็นผู้นำหมู่บ้าน โดยร่วมกันสร้าง โรงเรียนบ้านสาละ และสำนักสงฆ์ โดยมอบที่ดิน 20 ไร่ วัด 2 ไร่ ในปี 2523 ได้ขอแยกหมู่บ้านเป็นหมู่ที่ 12 บ้านหนองไผ่ มีนาย อุดม จันทร์พยัคฆ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านปี 2548 มีนายบุญลือ คงสมบัติ เป็นผู้ใหญ่บ้าน สถาปนาบ้านสาละ เป็นที่เนิน ประชาชน ประกอบอาชีพทำไร่บ้านจึงกระจายกระจัดกระจายกันอยู่ในพื้นที่ของตนเองซึ่งมีชาวบ้านอยู่กันมากปัจจุบัน อยู่ในเขตเทศบาลตำบลตลุกคู่ หมู่ที่ 12 ชุมชน 1 บ้านหนองไผ่ ชุมชนที่ 2 บ้านสาละ

### 12.2 ที่ตั้ง

บ้านหนองไผ่ หมู่ที่ 12 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 30 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 47 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 13 ตำบลตลุกคู่
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ที่ 8 ตำบลประจักษ์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 6 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 6 ตำบลน้ำรอบ



ภาพประกอบที่ 48 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 12 บ้านหนองไผ่

### 12.3 พื้นที่

บ้านหนองไผ่ หมู่ที่ 12 มีพื้นที่ทั้งหมด 6.9 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 4,300 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 287 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 1,073 คน แยกเป็น ชาย 505 คน หญิง 568 คน

### 12.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบเอียง

12.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา/ทำไร่ อาชีพเสริมได้แก่ เลี้ยงสัตว์

## 13. บ้านสวนขวัญ

### 13.1 ประวัติความเป็นมา

หมู่บ้านสวนขวัญแยกออกมาจากหมู่ที่ 10 บ้านเกาะกลาง ตำบลตลุกคู่ เพราะหมู่บ้านสวนขวัญเป็นพื้นที่ราบสูงเหมาะแก่การทำไร่ข้าวโพด ทำสวนจะเป็นที่ราบ เป็นบางส่วน เลี้ยย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ที่บ้านสวนขวัญจำนวนไม่กี่ ครัวเรือน อยู่มาไม่นานก็มีเพื่อนบ้านเข้ามาอาศัยอยู่ด้วยหลายครัวเรือนจนกระทั่งทุกวันนี้ ปัจจุบันนี้เรียกกันว่า บ้านสวนขวัญ เพราะเอานามสกุลของท่านนายอำเภอคนก่อน ๆ มา นามสกุลท่านขวัญสกุล จึงเป็นที่มาของบ้านสวนขวัญจนถึงทุกวันนี้ ครั้งแรกหมู่บ้านนี้เรียกว่า หนองแห่น เพราะที่นี้มีหนองน้ำ และมีแห่นเต็มไปหมด ปัจจุบันนี้ไม่มีให้เห็นแล้ว

### 13.2 ที่ตั้ง

บ้านสวนขวัญ หมู่ที่ 13 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 31 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 55 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลหนองกระทุ่ม

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลอุทัยเก่า

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลหนองสระ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลประจักษ์

### 13.3 พื้นที่

บ้านสวนขวัญ หมู่ที่ 13 มีพื้นที่ทั้งหมด 16.90 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 10,564 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 262 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 1,093 คน แยกเป็น ชาย 566 คน หญิง 527 คน

### 13.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบบ้าง สูงบ้าง

13.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา อาชีพเสริม ได้แก่ เลี้ยงสัตว์/ รับจ้างทั่วไป

#### 14. บ้านเพชรกาฬสินธุ์

##### 14.1 ประวัติความเป็นมา

ผู้ใหญ่เล่าว่า เมื่อปี พ.ศ. 2505 คนที่มาเป็นคนแรกคือ พ่อใหญ่เหล็ก แม่ใหญ่พัน สีลาแสน เป็นคนกาฬสินธุ์ เริ่มแรกมารับจ้างขุดเหมืองมาพักอยู่ที่บ้านวังเตย เสร็จแล้วก็ดูทำเลที่บ้านวังเตย มีลักษณะเป็นป่าส่วนมากเป็นป่าซัด ป่าพง ดูแล้วอุดมสมบูรณ์ ดินดี น้ำดี เหมาะแก่การทำมาหากิน แล้วพ่อใหญ่ก็กลับไปพาลูกมาอยู่ด้วย 3 คน มาจับจองที่ดิน ผู้ใหญ่บอกว่าในสมัยก่อนใครชอบตรงไหนก็จับจองเอาเลย พ่อใหญ่เหล็ก แม่ใหญ่พัน พร้อมลูกอีก 3 คน จึงเป็นครอบครัวแรกที่อพยพจากจังหวัดกาฬสินธุ์มาอยู่ที่บ้านวังเตยเป็นครอบครัวแรก ด้วยเหตุที่เป็นที่ที่หากินง่าย แหล่งที่ดิน น้ำท่า อุดมสมบูรณ์ กว่าที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่นั่นทำมาหากินยาก บางปีก็แห้งแล้งฝนไม่ตกไม่เหมือนที่นี่ เมื่ออยู่ดีก็กลับไปชวนพี่ ชวนน้องและเพื่อนบ้านมาจับจองที่ดินทำมาหากิน บางคนก็ซื้อที่บ้าง ผู้ใหญ่บอกว่าสมัยก่อนที่ดินไม่แพงเหมือนสมัยนี้ ที่ 25 ไร่ ขายประมาณ 500 – 700 บาทเท่านั้น ตอนนั้นพากันมาอยู่ 10 ครัวเรือน มาอยู่ที่บ้านวังเตยก่อน ผู้ใหญ่ยังเล่าอีกว่า บ้านวังเตยสมัยก่อน ชื่อว่า “บ้านซุมได้” เนื่องจากสมัยนั้นคนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำได้ขายกัน โดยใช้ใบเตยห่อได้อีกที เพราะในหนองน้ำที่หมู่บ้านมีต้นเตยมากแต่ตอนนี้ไม่มีแล้ว ต่อมาบ้านซุมได้ได้เปลี่ยนมาเป็นบ้านวังเตย เมื่อปี 2527 โดยผู้ใหญ่เสริมวงษ์ ต่อมาเมื่อชวนเพื่อน พี่น้อง มาอยู่มากขึ้น พ่อใหญ่เหล็ก จึงชวนกันมาซื้อที่ของครูใหญ่ทัน ( เป็นคนก่อตั้งโรงเรียนบ้านวังเตยเป็นคนแรก ) เพราะมีทำเลดี มีแหล่งน้ำ ดินดี และเป็นที่ยราบสูงเหมาะแก่การอยู่อาศัยน้ำไม่ท่วม จึงแยกจากบ้านวังเตยมาเป็นบ้านเพชรกาฬสินธุ์ถึงปัจจุบัน มีประชากร 500 กว่าครัวเรือน คนที่อาศัยในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะอพยพ มาจากอีสาน มีทั้งคนจังหวัดขอนแก่น จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดกาฬสินธุ์จะอยู่มากที่สุด ต่อมา ชาวบ้านไทยโซ่งดำ มาจากจังหวัดกำแพงเพชร นครสวรรค์ สุพรรณบุรี มาอยู่รวมกันที่นี่ รุ่นแรกพ่อใหญ่ใจ คำเพชร เป็นคนมาอยู่เป็นคนแรก แล้วแยกออกเป็นหมู่ที่ 17 ชื่อบ้านเพชรผาลาดซึ่งจะกล่าวประวัติความเป็นมาในหัวข้อต่อไป

##### 14.2 ที่ตั้ง

บ้านเพชรกาฬสินธุ์ หมู่ที่ 14 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 22 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 25 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 12 บ้านหนองไผ่
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ที่ 11 บ้านวังเคย
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 17 บ้านเพชรผาลาด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 8 บ้านหนองแถม

#### 14.3 พื้นที่

บ้านเพชรกาฬสินธุ์ หมู่ที่ 14 มีพื้นที่ทั้งหมด 2 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 150 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 297 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 1,302 คน แยกเป็น ชาย 649 คน หญิง 653 คน

#### 14.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบ

14.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา อาชีพเสริม ได้แก่ เลี้ยงสัตว์

### 15. บ้านโป่งแก้ง

#### 15.1 ประวัติความเป็นมา

เดิมที่บ้านโป่งแก้งคือในอดีตพื้นที่ของหมู่บ้านเป็นป่าดงดิบก่อนที่จะมีผู้คนอพยพมาบุกเบิกสร้างถางพง พื้นที่ดินที่นั่นจะมีลักษณะเป็นกรดหรือดินเค็ม หรือเป็นดินโป่ง ที่เรียกกันโดยทั่วไปเมื่อมีดินโป่งพวกสัตว์จำพวกแก้ง กวาง จึงชอบมากินดินโป่งประจำ ชาวบ้านชุดแรก ๆ ที่อพยพมาอยู่ เมื่อได้พบเห็นจึงตั้งชื่อว่า บ้านโป่งแก้ง มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งไม่มีแก้ง และดินโป่งหลงเหลืออยู่เลย แต่ก็ยังใช้ชื่อเดิมอยู่ว่า โป่งแก้ง

#### 15.2 ที่ตั้ง

บ้านโป่งแก้ง หมู่ที่ 15 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 35 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 55 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ 15 ตำบลพลวงสองนาง
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ 11 ตำบลน้ำรอบ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ 13 , 12 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 3 , 7 ตำบลน้ำรอบ

#### 15.3 พื้นที่

บ้านโป่งแก้ง หมู่ที่ 15 มีพื้นที่ทั้งหมด 11.52 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7,200 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 304 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 1,235 คน แยกเป็น ชาย 647 คน หญิง 588 คน

15.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบ สูง ส่วนใหญ่เป็นที่ไร่สวน มีพื้นที่นาข้าง  
เล็กน้อย มีลำธารผ่าน 2 สาย

15.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา/ทำไร่ อาชีพรอง ได้แก่  
เลี้ยงสัตว์/ รับจ้างทั่วไป

## 16. บ้านหนองจิกยาว

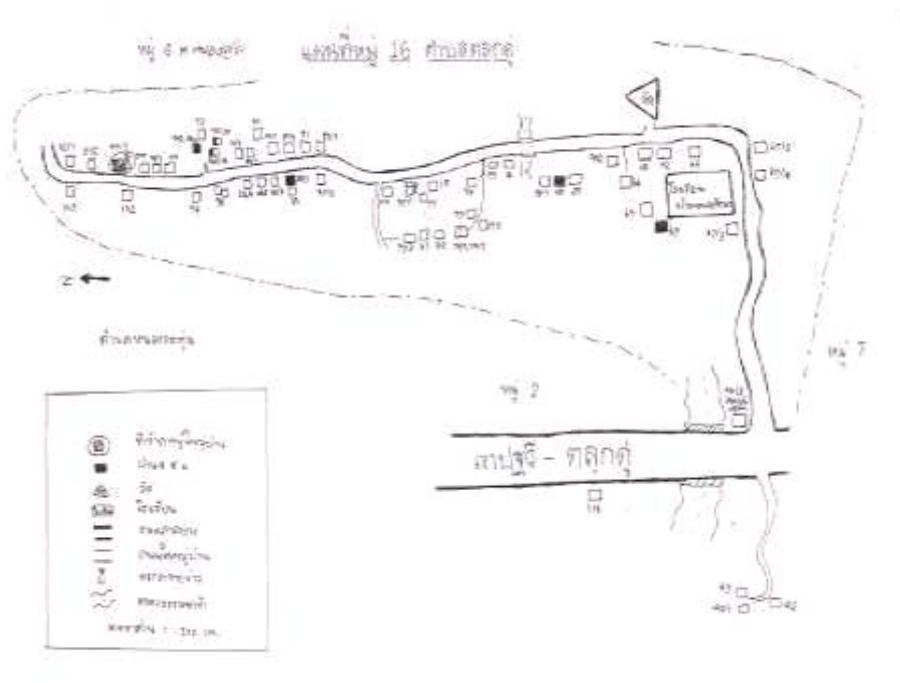
### 16.1 ประวัติความเป็นมา

บ้านหนองจิกยาวเดิมรวมกับหมู่ที่ 2 บ้านทุ่งสำราญ ตำบลตลุกคู่ เป็นหมู่บ้าน  
ขนาดใหญ่มีบริเวณกว้าง มีลำคลองกันเป็นแนวเขต ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2534 ได้ขอแยกหมู่บ้านใหม่ มา  
จากหมู่ที่ 2 มาเป็นหมู่ที่ 16 บ้านหนองจิกยาว บ้านหนองจิกยาว ที่เรียกกันว่า บ้านหนองจิกยาว  
เนื่องจาก ในอดีตพื้นที่ บริเวณนี้เป็นป่า มีหนองน้ำ มีลักษณะที่ยาวละบริเวณพื้นที่มีต้นจิกล้อมรอบ  
บริเวณหนองน้ำนั้น พื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม เหมาะแก่การประกอบอาชีพ เกษตรกรรม และเป็นที่อยู่  
อาศัย ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า หมู่บ้านหนองจิกยาวจนถึงปัจจุบัน

### 16.2 ที่ตั้ง

บ้านหนองจิกยาว หมู่ที่ 16 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง  
14 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 30 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบล  
ต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ ลำคลองหมู่ที่ 4 ตำบลหนองกระทุ่ม
ทิศใต้	ติดต่อกับ หมู่ 8 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่ 6 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 7 ตำบลตลุกคู่



ภาพประกอบที่ 49 แสดงภาพแผนที่หมู่ที่ 16 บ้านหนองจิกยาว

### 16.3 พื้นที่

บ้านหนองจิกยาว หมู่ที่ 16 มีพื้นที่ทั้งหมด 1.52 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 950 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 71 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 262 คน แยกเป็น ชาย 130 คน หญิง 132 คน

### 16.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบลุ่ม

16.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา/ทำไร่ อาชีพเสริม ได้แก่ เลี้ยงสัตว์/รับจ้างทั่วไป

## 17. บ้านเพชรผาลาด

### 17.1 ประวัติความเป็นมา

หมู่บ้านเพชรผาลาด หมู่ที่ 17 ได้แยกมาจากหมู่ที่ 14 เมื่อปี พ.ศ. 2548 เมื่อปี พ.ศ. 2516 มีประชาชนได้อพยพมาจากต่างถิ่น มาจากจังหวัดพิจิตร จังหวัด นครสวรรค์ จังหวัดขอนแก่น เดิมทีเรียกบ้านวังเตย เมื่อปี พ.ศ. 2518 มีประชาชนมาอยู่รวมกันมากขึ้น บางคนนามสกุลคล้ายกัน เช่น นายไกร เพชรเกิด นายสุคใจ คำเพชร นายช้อย เพชรอาบ นายทรง เพชรกีก นายอนันต์ หาดเพชร เมื่อ ปีพ.ศ. 2518 มีนายไกร เพชรเกิด นายสุคใจ คำเพชร ได้ตั้งชื่อบ้านว่า บ้านเพชรผาลาด เพชร คอนามสกุล ผาลาด คือเขาผาลาด รวมแล้วเรียกชื่อหมู่บ้านว่าเพชรผาลาด

### 17.2 ที่ตั้ง

บ้านเพชรผาลาด หมู่ที่ 17 ตำบลตลุกคู่ อยู่ห่างจากอำเภอทัพทัน เป็นระยะทาง 24 กิโลเมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุทัยธานี 40 กิโลเมตรและมีอาณาเขตติดต่อกับตำบลต่าง ๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ หมู่ที่ 14 , 12 ตำบลตลุกคู่
ทิศใต้	ติดต่อกับ คลองวังรี หมู่ที่ 11 ตำบลตลุกคู่
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ เขมผาลาด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ หมู่ที่ 8 ลานสัก

### 17.3 พื้นที่

บ้านสวนขวัญ หมู่ที่ 13 มีพื้นที่ทั้งหมด 16.90 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 10,564 ไร่ จำนวนประชากรของหมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 144 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 669 คน แยกเป็น ชาย 327 คน หญิง 342 คน

### 17.4 สภาพภูมิประเทศ เป็นพื้นที่ราบ สูง

17.5 ข้อมูลอาชีพของหมู่บ้าน อาชีพหลัก ได้แก่ ทำนา/ทำไร่ อาชีพรอง ได้แก่ เลี้ยงสัตว์/รับจ้างทั่วไป

### ด้านวัฒนธรรม

ในการศึกษาวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี จากปรากฏการณ์ต่างๆที่คณะผู้วิจัยสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้ และอาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎีการเกิดภูมิปัญญาตามความสัมพันธ์ ซึ่งจำแนกเป็น 3 ประเด็น การศึกษา ดังนี้

#### 1. วัฒนธรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน

วัฒนธรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน หมายถึงวัฒนธรรมอันเป็นผลของการเรียนรู้และการสั่งสมประสบการณ์ ปรับปรุงพัฒนาจนกลายมาเป็นวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมนั้นๆ อันก่อให้เกิดมิติทางด้านจิตใจและสังคม เช่น ศิลปะนันทนาการ จารีตขนบธรรมเนียมประเพณี กิริยามารยาท การสื่อสารภาษาและวรรณกรรม เป็นต้น ซึ่งคณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลและจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้

### 1.1 ด้านศิลปะพื้นบ้าน

ศิลปะเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องการถ่ายทอดอารมณ์ ประสบการณ์ จินตนาการ หรืออุดมคติ เพื่อสื่อความหมายต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และเพื่อก่อให้เกิดสุนทรียภาพทางอารมณ์โดยสามารถแผ่ผ่านผ่านประสาทการรับรู้ต่างๆของมนุษย์ได้ สำหรับชาวตลुकคู่ศิลปะพื้นบ้านที่ยังคงมีการสืบทอดกันอยู่ในปัจจุบันนี้ซึ่งเกือบจะสูญหายไปแล้ว แต่ยังคงมีผู้เห็นคุณค่าได้ทำการรวบรวมไว้ นั่นก็คือเพลงพื้นบ้าน ซึ่งครุฑรตนา พิสิฐ ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดตลुकคู่ ได้เล่าว่า ลักษณะของเพลงพื้นบ้านเป็นเพลงที่นิยมร้องกันในท้องถิ่น ซึ่งในแต่ละที่จะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างกันออกไป เนื้อเพลงมักจะนำเอาสภาพบรรยากาศที่แวดล้อมในท้องถิ่นนั้นๆ มาถ่ายทอดเป็นเนื้อเพลง ซึ่งเพลงเหล่านี้แต่เดิมใช้เป็นเพลงร่าวก ร้องเล่นกันระหว่างชาย - หญิง ซึ่งจะนั่งล้อมกันเป็นวง หากผู้ชายต้องการรำกับใคร ก็จะออกไปโค้งสาวผู้นั้นด้วยความอ่อนโยน นอกจากนั้นเพลงพื้นบ้านยังใช้เป็นเพลงร้องเล่นยามมีการลงแขกเกี่ยวข้าวเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงและผ่อนคลายจากความเหนื่อยล้าจากการทำงานอีกด้วย

### 1.2 ด้านนันทนาการ

นันทนาการคือกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ที่มีรูปแบบและกระบวนการที่ก่อให้เกิดความรื่นเริงบันเทิงใจและรู้สึกผ่อนคลายซึ่งอาจเป็นกิจกรรมที่ทำในเวลาว่างหรือระหว่างทำงานตลอดจนในช่วงเทศกาลต่างๆ สำหรับชุมชนตลुकคู่เป็นชุมชนเกษตรที่ต้องใช้แรงงานและต้องทำงานหนักเกือบตลอดทั้งปี ดังนั้นเมื่อเสร็จจากฤดูเก็บเกี่ยวชาวบ้านก็จะมีการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อพบปะสังสรรค์ ผ่อนคลายความเหนื่อยล้า และเพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้ใกล้ชิดกัน ซึ่งการละเล่นพื้นบ้านของชาวตลुकคู่ ได้แก่ การตั้งค่าน เพลงเกี่ยวข้าว เป็นต้น

### 1.3 ด้านประเพณี

ชุมชนตำบลตลुकคู่มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีความหลากหลายและควรแก่การศึกษาอย่างยิ่งเพราะแต่ละประเพณีบ่งบอกถึงการร่วมกิจกรรมกันเพื่อแสดงออกถึงความดีงามของชุมชนทั้งสิ้น คณะผู้วิจัยได้ทำการจำแนกประเพณีออกเป็น 2 ประเภท คือ

#### 1. ประเพณีเกี่ยวกับช่วงชีวิต เช่น

ประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งครุฑและการคลอด

#### 1) ข้อห้ามสำหรับหญิงตั้งครุฑ

(1) ห้ามนั่งคานันไคหรือประตู เชื่อว่าทำให้คลอดยาก

(2) ห้ามเดินกิน ห้ามกินอาหารพร้าว เชื่อว่าจะทำให้ลูกตะกระ

ตะกรม

(3) ห้ามไปเผาศพ เชื่อว่าจะทำให้ลูกเกิดมารูปร่างไม่ดี แต่ถ้ามีความจำเป็นก็ให้ใช้เข็มกลัดกลัดชายพกไป หรือใช้ตาข่ายหรือแห เหน็บชายพกไปด้วยก็ได้

(4) ห้ามกินเผ็ด เชื่อว่าเมื่อลูกเกิดมาจะทำให้ตาของลูกแฉะ

(5) ห้ามอาบน้ำตอนมีด เชื่อว่าท้องจะแผลเลือด คือมีลักษณะน้ำคร่ำและเลือดมากเวลาคอดจะทำให้ตกเลือดได้

(6) ตอนท้องอ่อนๆห้ามกินน้ำมะพร้าวเพราะทำให้ตกเลือดจนแท้งลูกได้

## 2) สิ่งที่ควรกระทำ

(1) กินของตกของเลีย เช่น ผลไม้สุกที่หล่นเองจากต้น จะเชื่อว่าทำให้คลอได้ง่าย

(2) ตอนท้องช่วงกลางๆประมาณห้าเดือนไปแล้วให้กินน้ำมะพร้าวอ่อนมากๆ เชื่อว่าลูกออกมาจะไม่มีไขและมีผิวพรรณสวยงาม

(3) เมื่อทารกคลอดออกมาแล้วจะอาบน้ำทำความสะอาด ให้นอนบนเบาะแล้วยังมีกระดังรอง ถ้าเป็นชายก็จัดสมุดคินสอไว้ข้างตัว ถ้าเป็นหญิงก็จัดเข็มด้ายไว้ หมอผู้ทำพิธีจะยกกระดังขึ้นร้อนและพูดว่า "สามวันลูกสี่ สี่วันลูกคน ลูกของใคร มารับเอาเนื้อ" แล้วก็ทิ้งกระดังลงกับพื้นเบา ๆ พอให้ทารกรู้สึกตัวก็จะตกใจร้อง พ่อของทารกหรือญาติผู้ใหญ่ก็จะออกปากรับว่า "ลูกข้าเอง" ทำดังนี้สามครั้ง แล้วหมอผู้ทำพิธีก็จะส่งทารกให้ทั้งกระดัง

(4) เพื่อเป็นการป้องกันภทภัยต่าง ๆ กระดังที่ใส่ทารกจะต้องอยู่ภายใต้ดวงสายสิญจน์ ดัดผ้ายันต์สี่ทิศ บางแห่งก็ใช้แห ทำเป็นกระโจมกางคลุมกระดัง

ส่วนแม่นั้นพอคลอดแล้วให้รับดื่มน้ำส้มมะขามเปียกกับเกลือ เพื่อให้ถ่ายก่อนนอนไฟ ด้วยเตาเชิงกรานเป็นเวลาสามวัน ในระหว่างนั้นทางฝ่ายพ่อ และญาติจะช่วยกันทอดเตาไฟใหญ่ เพื่อการอยู่ไฟ หากมอเลือกวันดีให้ทำน้ำมันตรีชนิสาร ประพรมเตาไฟ เกี่ยวข้าวสารกับเกลือพ่นท้องพ่นหลังแม่ เรียกว่า ดับพิษไฟ จะต้องมีรูปเทียน ข้าวตอกดอกไม้ หมากพลู กุ้งปลา ปลาขี้ ใส่วางเล็ก ๆ วางไว้ทั้งสี่มุมเตา ก่อนที่จะขึ้นกระดานไฟจะต้องกราบไหว้เตาไฟ ระลึกถึงคุณพระเพลิง พระพาย แม่พระธรณี แม่พระคงคา และกนิยาแก่โลหิตเข้าเย็น ใช้เวลาอยู่ไฟประมาณหนึ่งเดือน

ส่วนทารกให้นอนอยู่ในกระดังสามวัน จึงทำพิธีขึ้นอุ คือนอนเปล มีบายศรีปากชามทำขวัญ พอครบเดือนก็จะทำพิธีโกนผมไฟ มีบายศรีผูกขวัญ ให้เงินทองสิ่งของทำขวัญให้ศิลาให้พร

นอกจากนี้บางหมู่บ้านยังมีความเชื่อในเรื่องของผีสางปะปนอยู่ด้วย เช่น ในเรื่องของการเลี้ยงผีหัวกระได เชื่อว่าเมื่อทารกคลอดออกมาไม่ว่าจะเป็นที่บ้านหรือที่โรงพยาบาลก็ตามเมื่อกลับมาถึงบ้านแล้วจะต้องมีการเลี้ยงผีหัวกระได โดยเจ้าของบ้านที่มีเด็กเกิดใหม่จะไปเชิญบุคคลที่เชื่อว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายผีที่เรียกกันว่าผีหมยวมากินสำหรับที่บ้าน ในสำหรับก็จะประกอบไปด้วย ข้าวและกับข้าวที่เป็นอาหารคาว ที่นิยมคือไก่ โดยจะให้ผู้ที่ได้รับเชิญมาเป็นผู้ลงมือฆ่าและทำอาหารเอง อาหารที่ทำก็จะเป็นพวกต้มไก่ แกงไก่ หลังจากนั้นเจ้าบ้านและผู้ได้รับเชิญก็จะมารับประทานอาหารในสำหรับร่วมกัน ในการกินอาหารนี้มีข้อห้ามคือ ห้ามทิ้งเศษอาหารทุกอย่างเด็ดขาด ให้นำเศษอาหารนั้นทิ้งลงในสำหรับ และเมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้วผู้ได้รับเชิญก็จะนำเศษอาหารที่เหลือกลับไปยังบ้านของตนเอง และกล่าวคำให้พรแก่เด็กทารกนั้น หลังจากนั้นก็จะจุดเทียนเป็นการนำผีหมยวนั้นกลับไปยังบ้านของตนเอง เป็นอันเสร็จพิธี การเลี้ยงผีหัวกระไดนี้มีความเชื่อว่าจะทำให้ทารกที่เกิดมาใหม่เลี้ยงง่าย ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย สุขภาพแข็งแรง ฯลฯ

#### ประเพณีโกนผมไฟ

หลังคลอดหนึ่งเดือน จะทำการโกนผมไฟ โดยให้ญาติผู้ใหญ่ที่นับถือเป็นผู้โกนให้ หลังจากโกนผมเสร็จแล้วจะนำผลนั้นห่อใบบัวหรือใบบอนก็ได้แล้วนำไปวางไว้ใต้โองน้ำ เชื่อว่าเด็กจะอยู่เย็นเป็นสุข หรืออาจจะนำไปวางไว้บนหัวตอ ก็จะเชื่อว่าเด็กจะหัวแข็งไม่เจ็บไข้ได้ป่วย

#### ประเพณีไว้จุก

เชื่อว่าถ้าเด็กคนไหนเลี้ยงยาก เจ็บป่วยบ่อยๆ คนที่เป็นปู่ย่าตายายจะนำดินเหนียวมาปั้นเป็นตุ๊กตาให้เด็กเลี้ยงตาย หากเด็กเลือกตุ๊กตาตัวใดก็จะไว้จุกลักษณะนั้น เช่น

เด็กไว้ผมจุก 1 อันข้างหน้า เรียกว่า จุก

เด็กไว้ผมจุก 2 อัน เรียกว่า แกละ

เด็กไว้ผมจุก 3 อัน เรียกว่า จ่อง

เด็กไว้ผมจุก 1 อันข้างหลัง เรียกว่า เปียหรือผมโก๊ะ

เด็กหัวโล้น คือ เด็กที่โกนผมทั้งหมดเลย

#### ประเพณีโกนจุก

เมื่ออายุเด็กได้ประมาณ 7 ขวบ หรือมากกว่านั้นก็ได้ แต่ไม่เกิน 13 ขวบ จะทำพิธีโกนจุกขึ้น ที่บ้าน อายุที่นิยมโกนจะเป็นเลขคี่ เช่น 7,9,11,13 เป็นต้น เมื่อหาฤกษ์ที่จะโกนได้แล้ว ในช่วงเช้าของวันนั้นจะมีการโกนจุก และในตอนเย็นจะนิมนต์พระมาสวด ช่วงกลางคืนจะมีมหรสพฉลอง ที่นิยมได้แก่ ลิเก ในเช้าของวันรุ่งขึ้นก็จะนิมนต์พระมาสวดสงฆ์มา



ภาพประกอบที่ 50 แสดงภาพการทำขวัญในประเพณีโกนผมจุก

#### ประเพณีแต่งงาน

เมื่อหนุ่มสาวคู่ใดคิดตกลงปลงใจที่จะอยู่ด้วยกันพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ของฝ่ายชายจะไปสู่ขอฝ่ายหญิงและตกลงหาฤกษ์ยามเพื่อทำพิธีแต่งงานกัน ซึ่งกระทำกันที่บ้านของฝ่ายหญิง ในวันแต่งงานฝ่ายชายซึ่งเรียกว่าเจ้าบ่าวจะต้องนำขันหมากแห่ไปยังบ้านของฝ่ายหญิงเป็นการประกาศให้ชาวบ้านได้รู้ว่าบุคคลคู่นี้จะครองคู่กัน ซึ่งขันหมากจะมีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภท คือ ขันหมากเอกและขันหมากเลว ขันหมากเอกประกอบไปด้วย สาแหรก กระจาด ผ้าคลุมสาแหรก หมูเถบ ไก่ เหล้า ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ข้าวเหนียวหั่วหงอก ข้าวตอกหัวโขน ห่อหมก ฯลฯ ทุกอย่างจะจัดเป็นคู่ๆ ขันหมากเอกนี้ห้ามคนเป็นแม่หม้ายยกเด็ดขาดเพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ส่วนขันหมากเลวก็จะประกอบไปด้วย สิ่งของต่างๆ ขนม ผลไม้ พวกมะพร้าว ส้มโอ เป็นต้น

### 1) การตั้งรูปขบวน

เด็กอุ้มสินเงินสอนทอง จะนิยมให้เด็กผู้หญิง 2 คน นำหน้าขบวน ตามด้วยกล้วย อ้อย ขันหมากเอก ขันหมากเลว และขบวนญาติสนิทมิตรสหายของฝ่ายเจ้าบ่าว

### 2) การส่งตัวเข้าหอ

การส่งตัวเข้าหอจะกระทำเมื่อทำพิธีต่างๆเสร็จแล้ว เป็นการส่งตัวเจ้าบ่าวและเจ้าสาวเข้าห้องหอ ในสมัยก่อนจะมีวงมโหรีบรรเลงกล่อมหอ จนถึงประมาณ 5 ทุ่มถึงเที่ยงคืน โดยจะมีเพื่อนเจ้าบ่าวมานอนอยู่เป็นเพื่อน 3 คืน

### ประเพณีการบวช

เป็นประเพณีการบำเพ็ญกุศลของคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา ผู้ชายที่มีอายุครบยี่สิบปีขึ้นไปจึงบวชเป็นพระภิกษุได้ ถือเป็นประเพณีแห่งการดำเนินชีวิตเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ เพื่อการศึกษาอบรมให้รู้จักคิดชอบชั่วดี บาปบุญคุณโทษตามหลักพระพุทธศาสนา ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต นอกจากนั้นยังถือเป็นการตอบแทนบุญคุณบิดามารดาอีกด้วย

ก่อนบวชผู้ที่จะบวช หรือพ่อแม่จะต้องเข้าไปหาพระอุปัชฌาย์ เพื่อแสดงความจำนงว่าจะบวชรับข้อปฏิบัติต่าง ๆ ให้เข้าใจไว้ก่อน ก่อนบวชหนึ่งวันมักมีการทำขวัญ ผู้บวชต้องโกนผมโกนคิ้ว นุ่งขาวห่มขาว เตรียมพร้อมที่จะบวชที่เรียกว่า นาค หมอทำขวัญจะต้องประกอบพิธีตามตำราสวดคาถา ให้โอวาทสอนนาค ให้รำลึกถึงคุณบิดามารดา ให้อดทนขยันหมั่นเพียรในกิจพระศาสนา ตลอดถึงอันตรายเบื้องต้นที่จะทำให้พระภิกษุถึงศีลวิบัติ จบแล้วก็เบิกบายศรี ญาติผู้ใหญ่ร่วมเวียนเทียนสามรอบ หมอเจิมขวัญให้นาคเป็นเสร็จพิธีทำขวัญ

ก่อนนาคเข้าอุโบสถ จะต้องเดินประทักษิณอุโบสถสามรอบ เมื่อเข้าโบสถ์แล้วไปนั่งรอพระอุปัชฌาย์ บิดามารดาจะมอบผ้าไตรและเครื่องสักการะพระอุปัชฌาย์อาจารย์ให้แก่เจ้าหน้าที จากนั้นเป็นหน้าที่ของคณะสงฆ์ที่จะทำพิธีบรรพชาอุปสมบทให้ต่อไป ผู้ที่บวชแล้วจะเป็นผู้สมบูรณ์เต็มตัว เมื่อสึกออกมาแล้วจะมีเหย้ามีเรือนก็เหมาะสม นับว่าเป็นผู้ใหญ่พอที่จะปกครองตัวเองได้

### งานศพ

งานศพถือเป็นงานอวมงคล สำหรับคนมีป่วยหนัก เมื่อญาติเห็นว่ามีการหนักใกล้จะเสียชีวิตแน่แล้ว ลูกหลานหรือญาติๆจะเตรียมของใส่เงิน เอาไปตองมาทำเป็นกรวยใส่รูป 3 ดอก เทียน 1 เล่ม ดอกไม้เพื่อสักการะเทพยดาบนสวรรค์ และเพื่อประโยชน์ในสัมปรายภพในเบื้องหน้า เมื่อใกล้จะสิ้นใจก็จะนำกรวยนั้นใส่มือ และบอกให้ภาวนาพุทโธบ้าง

## 2. ประเพณีท้องถิ่น เช่น

### ประเพณีการทำบุญแม่โพสพ

หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวประมาณเดือน 3 จะมีการจัดกิจกรรมที่แสดงถึงความกตัญญูรู้คุณต่อแม่โพสพ ด้วยการจัดประเพณีทำขวัญแม่โพสพขึ้น โดยชาวบ้านจะพร้อมใจกันรวบรวมข้าวเปลือกจากยุ้งฉางของตนเองคนละถังสองถังตามกำลังศรัทธามารวมกันกองไว้ที่บริเวณลานวัด แล้วช่วยกันประดับกองข้านั้นให้สวยงาม โดยจะก่อให้เป็นรูปเจดีย์ เรียกกันว่าเจดีย์ข้าวเปลือก จะใช้ธงสีต่างๆประดับประดาให้สวยงาม

หลังจากนั้นจะนิมนต์พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์เย็น โดยตอนกลางคืนจะมีมหรสพสมโภชน์ และมีการปิดทองพระประจำปีไปด้วยที่เรียกกันว่างานเดือนสาม และรุ่งเช้าก็จะมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แม่โพสพ และมีการประพรมน้ำมนต์ให้กับชาวนาที่มาทำบุญร่วมกันเพื่อความเป็นสิริมงคล หลังจากเสร็จพิธีกรรมดังกล่าวแล้วข้าวเปลือกที่นำมากองไว้กลวงลานวัดก็จะนำไปถวายพระเก็บไว้ที่วัดเพื่อยามขาดแคลน หากมีมากจนเหลือก็จะนำไปขายแล้วนำเงินเข้าวัดไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

### การทอดผ้าป่า

ในสมัยก่อนนั้นการทอดผ้าป่ามิใช่การใช้กระเป๋งผ้าป่าสำเร็จรูปที่ซื้อมาจากท้องตลาด และถวายกัน ตอนกลางวันแจ้ง ๆ อย่างนี้ ในอดีตใครจะทอดผ้าป่าจะต้องเตรียมข้าวของเครื่องใช้ที่สมควร และจำเป็นต่อพระภิกษุจริง ๆ ส่วนผ้าแต่เดิมนั้นจะทำการทอเย็บปักถักร้อยกันเอง ต่อมาพอหาซื้อได้จึงใช้ตามสะดวกกันสืบมา

วิธีการทอดผ้าป่าในสมัยนั้นจะนิยมทำกันตอนพลบค่ำ โดยจะใช้ฟางมัดเป็นตัวหุ่นทำเป็นศพ นอนตายอยู่ในท่าพนมมือเหมือนการมัตตราสังข์แล้วนำผ้าที่จะนำไปทอด พาดไว้บนแขนทั้ง 2 ข้าง มัดหุ่นศพนั้นไว้กับปลายกระดานข้างใดข้างหนึ่ง ใช้ขอนไม้รองแผ่นกระดานนั้นตรงกลางทำเป็นกระเดื่อง และมักจะวางไว้ในที่มีด ตามพุ่มไม้หรือต้นไม้ใหญ่ ๆ โดยจะทำสัญลักษณ์ไว้ด้วยการจุดเทียน ฝ่ายพระภิกษุเห็นแล้วจะรู้เอง เมื่อถึงเวลาพระภิกษุจะเดินไปที่พุ่มไม้นั้น แล้วท่านก็จะเหยียบปลายกระดานอีกด้านหนึ่ง หุ่นฟางที่ผูกเป็นศพอยู่นั้นก็จะกระดกเหมือนกับศพลุกขึ้นมา พระภิกษุก็จะทำการชักผ้าป่าที่พาดไว้ ส่วนสิ่งของเครื่องใช้ก็จะตั้งอยู่บริเวณใกล้ ๆ นั้นเอง เสร็จขึ้นตอนนี้แล้วญาติโยมจึงจะออกมาเพื่อรับศีลรับพรและอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีกรรมเป็นพิธีกรรมที่ค่อนข้างพิสดาร แต่อีกนัยยะหนึ่งอาจจะเป็นการทดสอบกำลังใจของ พระภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อให้มีสติตลอดเวลา ไม่ตกอยู่ในความประมาทนั่นเอง

#### ประเพณีในเทศกาลตรุษสงกรานต์

เทศกาลตรุษสงกรานต์ ตรุษตรงกับวันแรมสิบห้าค่ำ เดือนสี่ ตามปฏิทินทางจันทรคติถือว่าเป็นวันสิ้นปี ส่วนสงกรานต์ตรงกับวันที่สิบสาม เมษายน ตามปฏิทินทางสุริยคติ ถือว่าดวงอาทิตย์โคจรเข้าสู่ราศีเมษ ในเทศกาลนี้มีการทำบุญตักบาตรและการละเล่นต่าง ๆ เทศกาลตรุษเริ่มตั้งแต่วันแรมสิบสี่ค่ำ เป็นการรับวันตรุษ วันแรมสิบห้าค่ำเป็นวันตรุษ วันขึ้นหนึ่งค่ำ เดือนห้า เป็นวันสงท่าย

การทำบุญในเวลาเช้าจัดอาหารไปถวายพระ อาหารที่ขาดไม่ได้คือ ขนมจีน น้ำพริก หรือน้ำยา เป็นของควา ข้าวเหนียวแดง กะละแม เป็นของหวาน จัดให้มีการบังสกลอัฐิญาติผู้ใหญ่ อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ที่เรียกกันว่าสวดแจก กลางวันไปเยี่ยมญาติผู้ใหญ่ ส่วนหนุ่มสาวก็จะมีการละเล่นเช่น ทอดสะบ้า ระบาย ร้างวง ช้างขี้ ไม้หึ่ง มอญซ่อนผ้า ฯลฯ วันมหาสงกรานต์ตรงกับวันที่สิบสาม เมษายน วันที่สิบสี่ เป็นวันเนา วันที่สิบห้า เป็นวันเถลิงศกขึ้นจุลศักราชใหม่ มีการทำบุญให้เกิดสิริมงคล มีการทำบุญตักบาตรเหมือนวันตรุษ มีการก่อเจดีย์ทราย สรงน้ำพระ รดน้ำขอพรผู้ใหญ่ เล่นน้ำ ปล่อยนกปล่อยปลา

นอกจากนี้จะมีการแห่ธงสงกรานต์ โดยชาวบ้านจะเดินถือธง เดินขบวนไปตามหมู่บ้าน มีขบวนกลองยาว นำหน้า การแห่ธงสงกรานต์เพื่อขอบริจาคเงินตามศรัทธา แล้วนำเงินมาถวายวัดถือเป็นการทำบุญ โดยประเพณีการแห่ธงที่ถือว่ามีชื่อเสียงของตลุกคู่ก็ได้แก่งานประเพณีแห่ธงโบราณสงกรานต์เขาปลู่วินนั่นเอง

#### ประเพณีตักบาตรเทโว

จัดให้มีในวันแรมหนึ่งค่ำ เดือนสิบเอ็ด อันเป็นวันหลังวันออกพรรษา พระภิกษุจะได้นิมนต์มารับบิณฑบาต โดยสมมติพระอุโบสถ เป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ที่พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปจำพรรษา เทศน์โปรดพระพุทธมารดา เมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว พระพุทธองค์จึงเสด็จกลับสู่โลกมนุษย์ทางบันไดทิพย์ ที่มีอยู่หลายบันไดคือ บันไดเงิน บันไดทอง และบันไดแก้ว โดยเสด็จลงมาที่สังกัสนคร

วันนี้ถือเป็นวันที่แดนทั้งสาม คือ สวรรค์ มนุษย์ และบาดาล (นรก) สามารถมองเห็นกันได้ เรียกกันว่า วันเทโวโรหณะ หรือวันเปิดโลก ในวันนี้ชาวบ้านจะเตรียมข้าวสาร ข้าวต้มลูกโยนและขนมเทียนไว้เพื่อนำไปใส่บาตรพระที่มาบิณฑบาต กันอย่างพร้อมเพรียง

### ประเพณีหาบสำหรับคาวหวาน

ชาวตลิ่งชันมักจะมีสำรับกับข้าวประจำทุกบ้าน และยังมีใช้สำรับในการเลี้ยงอาหารต้อนรับแขก หาบสำหรับคาวหวานที่ชาวบ้านจัดทำกันในวันสำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนา หรือในเทศกาลต่าง ๆ เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันเทโวโรหณะ วันสลากภัต วันสงกรานต์ หรือในโอกาสที่มีแขกผู้ใหญ่มาเยือน แต่ละบ้านจะจัดสำรับคาวหวานใส่หาบไปทำบุญ หรือต้อนรับแขก สำหรับ ประกอบด้วยถาดทรงกลมหรือสี่เหลี่ยม ทำจากไม้หรือโลหะใช้ใส่ถ้วยอาหาร ประมาณหกถ้วย อาหารในถ้วยจะเป็นอาหารที่ใช้บริโภคในชีวิตประจำวัน การนำอาหารใส่สำรับก็เพื่อความสะดวกในการยกหรือนำไปในที่ต่าง ๆ ซึ่งอาจใช้การยกไปหรือใส่หาบไป



ภาพประกอบที่ 51 แสดงภาพการหาบสำหรับคาวหวานในงานประเพณีหาบสำหรับคาวหวาน

เครื่องหาบ ประกอบด้วยสาแหรกและไม้คาน ไม้คานทำจากไม้ไผ่สีสุกไผ่ป่า หรือไผ่เลี้ยง โดยจะเลือกไม้ไผ่ที่มีข้อประมาณแปดข้อ ถัดเคล็ดในการนับข้อให้ครบแปดข้อตามความหมายแปดประการคือ คาน แคน ยาก แค้น มั่ง มี ศรี สุข ถ้าได้ไม้ไผ่ที่มีข้อแปดข้อครบแปดประการดังกล่าวมาทำไม้คาน จะทำให้ผู้ใช้ทำมาหากินได้ดี อยู่เย็นเป็นสุข ไม้คานอาจทำจากไม้โมกมัน หรือไม้อื่นที่หาได้ในท้องถิ่นก็ได้ แต่ที่นิยมกันมากที่สุดคือ ไม้ไผ่ดังกล่าวแล้ว เมื่อเอามาผ่าซีกและเหลาให้เรียบงาม ช่วงกลางจะแบนใหญ่ ทำให้เวลาหาบจะไม่กดบ่ามาก ส่วนปลายเรียว และมีข้อไม้ไผ่แต่งไว้ให้นูนพองาม สำหรับแขวนหูสาแหรกไม่ให้หลุด ไปจากปลายคานทั้งสองข้าง เวลาหาบจะให้ด้านผิวไม้ไผ่อยู่ข้างล่าง ดังนั้นส่วนที่เป็นข้อไม้ไผ่ที่ปลายคานทั้งสองจะหงายขึ้นบนไว้สำหรับกันไม่ให้หูสาแหรกหลุดไปจากปลายคาน ขณะหาบไม้คานจะอ่อนโค้งลงเล็กน้อย และเวลาเดินไม้คานจะเคลื่อนไหวขึ้นลงที่ปลายทั้งสองตามจังหวะการเดิน สำหรับสาแหรกนั้นทำจากหวาย

ภาชนะสำหรับรองถ้วยชามใส่อาหารคาวหวาน มีหลายอย่างด้วยกัน คือ โถก เป็นถาดทรงสูง มีหลายขนาด ทำด้วยไม้หรือหวายมีเชิงและขอบส่วนบน มีลวดลายสวยงาม ถาดทองเหลือง มีรูปทรงกลมได้ถาดจะมีปุ่มสำหรับรองถาดอยู่สี่ปุ่ม มีลวดลายโปร่ง ตรงกลางถาดจะมีลวดลายสวยงาม ถาดก็ มีรูปทรงกลมทำด้วยอลูมิเนียมชุบโครเมียม พื้นถาดทำเป็นภาพดอกไม้ ขนาดใหญ่สวยงาม มีขอบโปร่ง มีหูจับสองข้าง และมีปุ่มรองถาดสี่ปุ่ม ภาชนะใส่อาหารคาวหวาน เป็นเครื่องถ้วยธรรมดา แบบมีฝาปิด และเครื่องถ้วยเบญจรงค์แบบมีฝาปิด สำหรับถ้วยขนมหวานจะเป็นถ้วยแก้วรูปทรงต่าง ๆ มีฝาปิดเพื่อจะให้เห็นสีน้ำตาลต่าง ๆ ของขนมหวานที่สวยงาม ชันหรือโถข้าว เป็นองค์ประกอบสำคัญของสำหรับคาวหวานจะขาดเสียไม่ได้

### ประเพณีบุญบั้งไฟ

เนื่องจากชุมชนตลิ่งชันมีคนอาศัยอยู่หลากหลายเชื้อชาติ บางกลุ่มเป็นไทยอีสานที่อพยพมาจากถิ่นอื่นมาตั้งรกรากอยู่ที่ตลิ่งชัน ดังเช่นกลุ่มของชาวไทยทรงดำที่บ้านเพ็ชรภาพสินธุ์ ก่อให้เกิดประเพณีขึ้นมาอีกมากมายหลายอย่าง ซึ่งเป็นประเพณีที่ต่างจากประเพณีท้องถิ่นเดิมที่น่าสนใจ ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟ จะจัดขึ้นในเดือน 6 ของทุกๆ ปี เพื่อเป็นการบูชาพญาแถนให้พญาแถนได้รับรู้และทำให้ฝนตกตามฤดูกาล พิธีกรรมที่จัดขึ้นแบ่งเป็น 2 วัน วันแรก เป็นวันแห่หรือวันรวมมีการแห่บั้งไฟไปรอบๆ หมู่บ้านในวันนี้จะมีพิธีบอกกล่าวเจ้าที่หรือที่ชาวอีสานเรียกว่าหมัดักดีหลักเมือง เพื่อไม่ให้บั้งไฟที่จะจุดเสี่ยงทายและใช้แข่งขันหล่นมาสู่บ้านเรือน นอกจากนี้ในวันรวมยังมีการละเล่นต่างๆ อีกด้วย



ภาพประกอบที่ 52 แสดงภาพขบวนแห่ในงานประเพณีบุญบั้งไฟ

วันที่สอง จะเป็นวันจุดบั้งไฟ จะมีการถวายอาหารให้พระสงฆ์ในตอนเช้า และจะมีการแห่บั้งไฟไปที่ค้ำบั้งไฟ (ลานบั้งไฟ) เพื่อทำการจุด บั้งไฟที่จะจุดมีอยู่ 2 ประเภท คือ บั้งไฟที่ใช้ในการเสี่ยงทาย และบั้งไฟที่ใช้ในการแข่งขัน บั้งไฟเสี่ยงทาย คือ บั้งไฟที่ทำขึ้น 4 กระบอก แทนการเสี่ยงทายฝนที่จะตกในเดือน 7 , 8 , 9 และ 10 หากบั้งไฟในเดือนไหนจุดแล้วขึ้นได้สูง แสดงว่าเดือนนั้นฝนจะตกดี บั้งไฟเดือนไหนจุดไม่ขึ้นแสดงว่าเดือนนั้นฝนจะแล้ง บั้งไฟแข่งขัน คือ บั้งไฟที่ใช้แข่งขันกันว่าบั้งไฟของใครจะขึ้นได้สูงและไกลกว่ากัน ผู้ที่ชนะจะได้รางวัล ส่วนผู้แพ้จะถูกโยนลงโคลน

#### ประเพณีบุญข้าวสาก หรือ ข้าวสารท์

นิยมทำกันในวันเพ็ญเดือน 10 เป็นบุญที่ถวายข้าวสากแด่พระสงฆ์ ชาวบ้านจะจัดของทานออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก จะนำอาหารคาวหวานไปรวมไว้ที่ศาลาโรงธรรมแล้วเขียนชื่อเจ้าของสำหรับกับข้าวนั้น จากนั้นจะม้วนเป็นหลอดใส่ลงในบาตรพระ พระสงฆ์จะจับสลากชื่อขึ้นมา เมื่อได้ชื่อเจ้าของสำหรับไหนก็จะมีคนประกาศให้เจ้าของสำหรับนั้นออกมาถวายแด่พระสงฆ์ ส่วนที่สอง เป็นข้าวที่ห่อใบตองไว้สำหรับให้ญาติพี่น้องที่ล่องลับไปแล้ว ชาวบ้านจะเอาอาหารนี้ไปวางไว้ข้างวัดหรือตามโคนต้นไม้ ด้วยคิดว่า ญาติที่ล่องลับไปแล้วจะมารับห่อข้าวนี้ไป นอกจากนี้ก็ยังมีกรฟิงเทศน์หลังจากที่ถวายสำหรับข้าวเสร็จแล้ว

#### ประเพณีบุญพระเวส หรือ บุญมหาชาติ

เป็นประเพณีที่จัดขึ้นในเดือน 4 เพื่อบำรุงภิกษุสามเณร เนื่องจากไม่มีรายชื่อคล้ายกับการทำบุญกฐินของประเพณีไทย พิธีกรรมแบ่งออกเป็น 2 วัน วันแรกเรียกว่า วันรวม จะมีการแห่ผ้าพระเวส ซึ่งเป็นผ้าผืนใหญ่ที่มีรูปภาพเกี่ยวกับพุทธประวัติ ไปที่ทำน้ำเพื่อเชิญอุปคุตขึ้นมา

หลังจากนั้นก็ทำพิธีเชิญพระเวสเข้าเมือง

### ประเพณีการเสนเรือน

การเสนเรือน คือ พิธีเส้นผีเรือน ผีเรือนคือผีพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ผู้ล่วงลับไปแล้วและได้ทำพิธีอัญเชิญมาไว้บนเรือน โดยจัดให้อยู่มุมห้องๆ หนึ่งทางหัวสกัดของบ้านเป็นการสมมุติไม่มีกระดูกและลักษณะใดๆ ว่าเป็นผีตนใด เป็นที่ว่างเปล่า ตรงนั้นจะเรียกว่า “กะลือห้อง” ซึ่งแปลว่ามุมห้อง ตามปกติที่ตรงนั้นจะมีถ้วยชามและแก้วน้ำตั้งอยู่ และข้างฝาบริเวณนั้นจะเจาะเป็นรูกลมเท่าไข่เปิดไว้ด้วย ถ้วยชามที่วางไว้นั้นเป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารที่นำมาเช่น ไหว้ทุกๆ 10 วัน พิธีเสนเรือนนิยมทำกันมากเป็นประจำแต่ละบ้านทุกปีหรือ 2-3 ปีครั้งก็ได้ เพื่อให้ผีเรือนของตนได้มารับเครื่องเช่น ไหว้จากลูกหลาน เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญู ระลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว เชื่อกันว่าเมื่อได้จัดพิธีเช่น ไหว้ผีเรือนแล้ว ผีเรือนจะปกป้องคุ้มครองรักษาตนและครอบครัวให้มีความสุข เจริญก้าวหน้า ทำมาค้าขึ้น

พิธีเสนเรือนกระทำในเดือนใดก็ได้ ยกเว้นเดือนเก้า เดือนสิบ 2 เดือนนี้ถือว่าผีเรือนไม่อยู่บ้านเพราะไปเฝ้าเทวดา ดังนั้นการทำพิธีเสนเรือนในระยะ 2 เดือนนี้จึงไม่บังเกิดผลใด ๆ โดยปกติแล้วมักทำกันในระยะที่ว่างจากงานทำนา แต่ในเดือน 5 ก็ไม่นิยมทำเพราะช่วงดังกล่าวนี้เป็นหน้าแล้ง ไม่ก่อนมีความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องข้าวปลาอาหารและผลไม้

การงดเว้นไม่จัดทำพิธีเสนเรือนนั้น อาจทำให้ผีเรือนของตนอดอยากและในที่สุดผีเรือนอาจก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนและคนที่อยู่ในครอบครัวได้ ดังนั้นทางที่ดีจึงควรทำพิธีเสนเรือนเสียครั้งหนึ่งในรอบปีหรือ 2 ปี ผีในตระกูลเดียวกันเรียกว่า “สิ่ง” เดียวกัน ผีเรือนคือ ผีที่ตายในบ้านนั้น เช่น แก่ตาย และตายดีมิใช่ตายโหง ผีตายเพราะอุบัติเหตุเรียกว่าตายโหงจะไม่นำมาเป็นผีเรือน ผีที่ตายในบ้านหลังจากเผาศพแล้วจะมีการทำพิธีอัญเชิญวิญญาณให้มาอยู่บนบ้าน เรียกว่าพิธีเรียกผีขึ้นเรือน ทุกบ้านจะมีรายชื่อของผู้ตายหรือบัญชีของผีประจำเรือนไว้เรียกว่า “ปับผีเฮือน” ในวันเสนเรือนหมอเสนจะนำปับผีเรือนมาอ่านรายชื่อผีเรือนเพื่อเชิญมาไว้รับของเช่นทีละ 1 ตน ห้องผีเรือนนี้ปกติของบ้านมักจะระวางมิให้บุคคลภายนอกซึ่งมิได้รับอนุญาตเข้าไปถ้าผลอเข้าไปโดยเจ้าของบ้านมิได้บอกกล่าวผีเรือนก่อนถือว่าเป็นการผิดผี เจ้าของบ้านอาจจะได้รับเคราะห์เอง และจะต้องทำพิธีเสียผีหรือทำพิธีขอมาด้วยเงิน 2.50 บาท เหล้า 1 ขวด ไก่ 1 ตัว หรือหัวหมู ฯลฯ ขึ้นเตรียมงาน

ปกติชาวไทยโชนังจะนำลูกหมู 1-2 ตัวมาเลี้ยงไว้เพื่อใช้เช่นผีเรือนในวันเสนเรือน โคนอริฐานว่า ถ้าคนทำมาหากินรุ่งเรืองและเลี้ยงหมูอ้วนท้วนตลอดรอดฝั่งก็จะทำพิธีเสนให้หมูที่อริฐานไว้วันนั้นจะนำไปทำอย่างอื่นมิได้ ถ้าหมูตายเองก็ต้องหามาเลี้ยงใหม่และหมูที่นำมาเลี้ยงนั้นจะต้องเป็นหมูตัวผู้เท่านั้น

จากนั้นเจ้าภาพจะต้องไปปรึกษาหมอสเอนเพื่อหาวันดีที่จะประกอบพิธี หมอสเอนจะเลือกวันดีสำหรับบ้านนั้น เช่น จะต้องไม่ตรงกับวันตาย วันเผา วันเก็บกระดูกของบรรพบุรุษ จากนั้นเจ้าภาพจะต้องจัดหาพลูและเครื่องบูชาครูให้หมอสเอนนำไปบูชาครูของหมอสเอนเสียก่อนในระยะใกล้ๆ วันพิธี

### ประเพณีป่าคดตรง หรือ ประเพณีทำบุญข้าวใหม่

นิยมทำในวันปีใหม่ ซึ่งเป็นช่วงที่ข้าวกำลังจะเก็บเกี่ยวได้ โดยจะเกี่ยวข้าวเหนียวมาทำเป็นข้าวสางโดยนำข้าวเหนียวมาหนึ่งถังเปลือกแล้วนำไปตากแห้ง จากนั้นนำไปตำ เมื่อตำเสร็จแล้วจึงนำไปนึ่งอีกครั้งหนึ่ง นอกจากข้าวสางแล้วยังมีข้าวตากหลาย (ข้าวเหนียวหนึ่งธรรมดาและข้าวเม่า) ส่วนอาหารคาวหวานอย่างอื่น ก็จะเหมือนกับอาหารที่ใช้ในพิธีเสนเรือน เมื่อเตรียมอาหารต่างๆ พร้อมแล้วก็นำอาหารเหล่านี้ไปเซ่นผี เมื่อเซ่นเสร็จแล้วก็นำของเซ่นเหล่านั้นมาให้เพื่อนบ้านรับประทานร่วมกัน

### ประเพณีบุญข้าวประดับดิน

จัดขึ้นในเดือนเก้าดับ เป็นบุญที่ถวายฐานแก่พระสงฆ์ หรือจัดอาหารทิ้งไว้ตามดินหรือแขวนไว้ตามกิ่งไม้ เพื่อให้วิญญาณหรือผีที่เป็นญาติที่ได้รับทุกข์ทรมานในนรกแล้วได้รับการปลดปล่อยให้มารับของกินในวันเดือนดับ แต่การนำอาหารมาวางไว้ตามดินนั้นญาติที่ล่วงลับไปแล้วอาจจะได้รับหรือไม่ได้รับก็ได้ ดังนั้นในความเป็นจริงจึงเป็นการให้ฐานกับคนยากจนหรือสัตว์จรจัดมากกว่า สำหรับการแจกห่อข้าวนิยมแจกตอนเช้าตั้งแต่ 04.00 น. จนถึงย่ำรุ่ง ไม่นิยมแจกตอนกลางวันและนอกบริเวณวัด

## 2. วัฒนธรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ

วัฒนธรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คือผลของการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ ปรับปรุงพัฒนาจนกลายมาเป็นวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ซึ่งมีวิวัฒนาการสืบทอดต่อกันมา อันก่อให้เกิดมิติทางด้านวัตถุหรือรูปธรรมและแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐาน ด้านปัจจัยสี่ การประกอบอาชีพ สิ่งประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ และการบริหารจัดการทรัพยากรและองค์กรต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมเป็นต้น จากการศึกษาสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ด้าน ดังนี้

## 1. ด้านอาชีพ เช่น

### การทำนาข้าว

ชาวตลิ่งคู่มืออาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากพื้นที่เป็นลักษณะที่ราบลุ่ม มีแหล่งธรรมชาติและระบบชลประทานที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การทำนา และให้ผลผลิตได้เป็นอย่างดี ดังนั้นตั้งแต่สมัยเก่ามาคนจึงทำอาชีพการทำนากันมากและถ่ายทอดอาชีพนี้มายังรุ่นลูก รุ่นหลาน

แต่ก่อนนี้ชาวบ้านมีอาชีพทำนาเป็นหลัก ดังนั้นผืนนาจึงเป็นหน้าเป็นตาของชาวนาดังจะสังเกตได้จากคำโบราณที่ว่า ๑๐ มุมไร่ไม่เท่า ๑ มุมนา นี้แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญและการเอาใจใส่ต่อกระบวนการทำนาของตนมาก กล่าวกันว่าเมื่อถึงฤดูกาลทำนาเมื่อไร บรรดาชาวนาแต่ละคนที่ต่างกสิกรรมอุปราชและตกแต่งผืนนาของตนให้เป็นระเบียบเรียบร้อยคันทนาที่ใช้เดินก็ต้องปั่นใหม่ ตามมูมนาก็ต้องสับให้เข้ารูปทรงแลดูสะอาดตามิฉะนั้นจะได้ขายเพื่อนบ้าน เมื่อมีการขอแรงกัน ส่วนขั้นตอนการทำนาในสมัยก่อนนั้นพอที่จะนำมาอธิบายได้ดังนี้

เตรียมดิน ขั้นแรก คือ ไถตะ แต่ก่อนที่ชาวบ้านจะทำนา หรือไถนานั้น ต้องทำพิธีแรกไถ เสียก่อน คือ ไถเอาฤกษ์ ถือเป็นวันมงคล โดยเลือกเอาวันพุธวันใดวันหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นวันศุกร์หรือวันพฤหัสบดีซึ่งถือว่าเป็นวันดี การไถก็จะไถวนในนาอันใดอันหนึ่งเป็นวงแคบ ๆ สัก 2-3 รอบเท่านั้น ถือว่าไถเป็นพิธี เอาฤกษ์เอาชัย ต่อไปจะไปไถวันไหนอีกก็ได้ การไถตะจะไถเพื่อกลับหน้าดินที่มีหญ้าหรือวัชพืชขึ้นรกรงรังลงไป ปลดปล่อยไว้ประมาณ 2 สัปดาห์ ให้หมักหมมกลายเป็นปุ๋ยพืชสด ขั้นต่อไปก็ต้องมีการไถอีกครั้งหนึ่ง คือ ไถแปร เป็นการกลับหน้าดินคืนดั้งเดิม เมื่อไถแล้วก็จะคราด เรียกว่า ทำนะ เพื่อทำดินให้ร่วนซุย เรียบเสมอกัน ขั้นตอนนี้ถ้าเป็นนาที่มีหญ้าหนารกมากจะต้องใช้เฟืองหรือขลุ่ยตีหญ้าให้แตกละเอียดจนดินให้ตายไปกลายเป็นปุ๋ยพืชสด แล้วจึงคราดทำเทือก

การหว่านกล้าและดำนา ก่อนที่จะหว่านกล้าประมาณ 2-3 วัน จะนำข้าวปลูกหรือพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้นำไปแช่น้ำ เพื่อให้เมล็ดข้าวออกรากนิด ๆ พร้อมทั้งจะงอกเป็นต้นอ่อนแล้วนำไปหว่านในนาที่เตรียมดินเป็นเทือกไว้ เปิดน้ำทิ้งให้เกือบแห้ง เมื่อหว่านกล้า และกล้ามีความยาว (โตพอสมควร) พอที่จะปักดำได้ ในทุ่งนามีน้ำพอที่จะทำนาต่อไปได้ ก็ไถคราดทำเทือกเพื่อเตรียมดำ ก่อนการดำจะต้องมีพิธีแรกดำ คือ ทำพิธีเช่นไหว้แม่โพสพด้วยอาหารประเภทปลาหรือยาโดยจัดใส่กระทงกาบกล้วย (เรียกว่าร้าน) รูปสี่เหลี่ยมมีเจดหรือตาแหลว ปักไว้ที่มุมใดมุมหนึ่งของนาดำพอเป็นพิธี และผู้ทำพิธีซึ่งเป็นผู้หญิงจะกล่าวขออนุญาตและขอพรจากแม่โพสพ ว่าตาจะมูก ขยายคำมก ตาทองคำรัก ขายพุดโร ลูกขอทำกินในผืนแผ่นดินนี้ ขอให้มันมี เป็นเศรษฐีบ้านนอก คุ่มแอก คุ่มไถ คุ่มควายในคอก คุ่มตะกวดและเหี้ย คุ่มเปลี้ยในนา คุ่มข้าว คุ่มปลา ในผืน

พิธี การรับขวัญข้าว เมื่อข้าวโตเต็มที่ ประมาณเดือน 11 คือ ช่วงฤดูออกพรรษาพอดี ในช่วงนี้วัดต่าง ๆ จะจัดงานเทโวกันทุกวัดและในงานเทโวจะมีฆระคธา ผู้ไปตักบาตรเทโวก็จะมิชงไปปักไว้ในนาพร้อมกับต้องทำร้านเล็ก ๆ เหมือนพิธีแรกคำ เพื่อที่จะใช้สำหรับใส่ส้ม อ้อย กล้วย หมากพลู มันเทศ แป้งหอม น้ำหอม น้ำมัน รูป เทียน ผู้ประกอบพิธีเรียกขวัญข้าว ต้องอาบน้ำแต่งตัวให้สะอาดเรียบร้อย แล้วกล่าวว่า ลูกได้นำลูกสุก ลูกไม้ หมากพลู ดอกไม้ รูป เทียน น้ำมันและแป้งหอม มาให้แม่โพสพแต่งตัวแล้ว เพื่อมารับขวัญแม่โพสพ เป็นการขอแม่โพสพซึ่งขณะนี้ คล้ายกำลังแพ่ท้อง ได้มีลูกหรือรวงข้าวที่สมบูรณ์สวยงาม ไม่ให้มีอะไรมารบกวนเพื่อจะได้ผลผลิตที่ดี จากนั้นรองจนกว่าข้าวที่ต้งท้องออกรวงเหลืองอร่ามเต็มทุ่ง แกวพอที่จะเก็บเกี่ยวได้การเกี่ยวข้าว เมื่อถึงเวลาที่จะต้องเก็บเกี่ยวข้าว ก่อนจะเก็บเกี่ยวก็ต้องทำพิธีแรกเกี่ยวก่อน โดยเลือกวันดี คือ วันพฤหัสบดีหรือวันศุกร์ ทำการเกี่ยวที่มุมใดมุมหนึ่งก็ได้ เกี่ยวมาสักกำมือหนึ่งเป็นพิธี ก่อนที่จะเกี่ยวใหญ่หรือเกี่ยวจริง ๆ ทั้งทุ่งโดยลงแขก หรือเอาแรงคนในท้องถื่นช่วยกันเกี่ยวให้เสร็จโดยเร็ว การเกี่ยวข้าวจำนวนคนมาก ๆ จะทำให้เกี่ยวเสร็จในเวลาอันใกล้เคียงกัน สามารถตากให้แห้ง (ประมาณ 4-5 วัน) แล้วมัดเป็นพ่อนเก็บขึ้นลานข้าวเตรียมนวดในเวลาเดียวกัน การลงแขกนี้ช่วยเสริมสร้างความสามัคคีของคนในหมู่บ้านการนวดข้าว ก่อนขนมัดพ่อนข้าวขึ้นลานนั้นต้องเตรียมลานสำหรับไว้พ่อนข้าวก่อน คือ การตากลาน การตากลานก็ต้องมีพิธีอีกเหมือนกันคือ ต้องเลือกคนที่เกิดประจำปีี่สัตว์ประจำปีเกิดเป็นสัตว์ที่ไม่กินข้าว เช่น ปีชวด ปีมะโรง มะเส็ง จึงจะตากได้ นอกนั้นห้ามเด็ดขาด เป็นเคล็ดลับพิเศษ เมื่อตากเสร็จแล้วก็ใช้มูลควายขยาลานเพื่อป้องกันมิให้เกิดฝุ่นดินหรือทรายติดเมล็ดข้าวที่นวด

การลอมข้าวรอการนวด จะมีพิธีการคือ นำข้าวพ่อน 4-5 พ่อน มาเรียงซ้อนกันก่อนทำพิธี แล้วทำน้ำมันต์ธณีสารประพรมเพื่อความเป็นสิริมงคล จากนั้นนำพ่อนข้าวขึ้นเรียงแถวซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ชั้นบนจะเรียงพ่อนข้าวน้อยกว่าชั้นบน 1 พ่อน ข้างหลังเป็นพ่อนข้าวที่จัดเรียงเพื่อดันให้พองข้าวตั้งตรง จะทำให้ด้านหน้าซึ่งไว้เมล็ดข้าวมีความลาดเอียง เมื่อมีฝนตกน้ำฝนจะไหลได้สะดวก ไม่เปียกรวงข้าว เปรียบเสมือนหลังคาบ้านที่มุงด้วยตับแฝกเรียงกันขึ้นไปสูงจนกว่าแถวบนสุดเหลือแถวเดียว

การนวดข้าวคือการนำพ่อนข้าวจากลอมลงมา เอาคันพ่อนข้าวตั้งลงดินให้รวงข้าวตั้งขึ้นเรียงเป็นวงกลมตัดไม้ดอกที่มัดให้ขาด ขนาดของวงกลมกว้างพอสมควรแล้วใช้วัวหรือควายเดินย่ำจนพ่อนข้าวยุบ เมล็ดหลุดหมด ใช้ขอลายเขี่ยกระจายฟางออกจากกองไปแยกไว้ข้าง ๆ อีก

การเก็บข้าวขึ้นยุ้ง เมื่อทำพิธีบอกกล่าวแม่โพสพ และขนข้าวเปลือกเข้าเก็บไว้ในยุ้ง ฉางแล้ว ก่อนที่จะนำข้าวไปขายหรือนำไปสีเป็นข้าวสาร จะมีพิธีรับขวัญข้าวขึ้นยุ้งฉาง และเมื่อเก็บข้าวส่วนใหญ่ไว้ในยุ้งฉางแล้ว ถ้ายังมีข้าวอีกส่วนหนึ่งตกเรี่ยอยู่ในนาอีก ต้องเก็บหรือเชิญมาไว้ด้วย โดยกล่าวว่า “ ขออัญเชิญแม่โพสพ แม่โพศรี แม่วิมาลา แม่จันทร์เทวี แม่ศรีโพสพ เชิญมาแม่มา ขึ้นยุ้งขึ้นแคร่ กู้ก้อนร้องเรียกทั่วท้องทุ่งนา มาแม่มาขึ้นยุ้งขึ้นฉาง “ ผู้ที่ไปเชิญจะเก็บข้าวที่เรี่ยใส่กระบุงแล้ววางบนเสาแหกรอกเอาของนายทำคาน มีผ้าขาวม้าคลุมกระบุง ระหว่างเดินทางไป แลกลับ ห้ามพูดเป็นอันขาด นำข้าวที่เก็บมาเข้ายุ้งแล้วนั่งบอกอธิษฐาน ให้แม่โพสพอยู่ในยุ้งนี้ อย่างมีความสุข เมื่อถึงเดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ จึงทำพิธีตักยุ้งอีกครั้ง แล้วจึงเอาข้าวในยุ้งไปขายหรือนำไปสีเป็นข้าวสารได้



ภาพประกอบที่ 53 แสดงภาพท้องทุ่งนาของชาวบ้านในตำบลลูกคู่



ภาพประกอบที่ 54 แสดงภาพอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการทำนาในสมัยก่อน

#### การเลี้ยงช้าง

จากคำบอกเล่าของกำนันอู๊ด พิลิก อดีตกำนันตำบลลูกคู่เล่าว่า เดิมทีกำนันอู๊ดเลี้ยงช้างไว้รับจ้างลากไม้ที่ชาวบ้านตัดในป่า เนื่องจากสมัยก่อนชาวบ้านตัดไม้และเลื่อยไม้เอง ขนาดของไม้มีขนาดใหญ่มาก ชาวบ้านไม่สามารถที่จะเอาออกมาได้เลยต้องใช้ช้างลาก ต่อมารัฐบาลห้ามตัดไม้ และจับสัตว์ป่า กำนันเห็นว่าชาวบ้านที่เลี้ยงช้างไม่มีงานทำ ขาดรายได้ จึงคิดที่จะนำช้างมาฝึกสอนท่าทางการแสดง เริ่มแรกสอนช้างให้เตะฟุตบอลโดยใช้มะพร้าวมาฝึกแทนลูกบอล ถ้าช้างทำได้ก็ให้กินมะพร้าว กำนันบอกว่าการสอนช้างก็เหมือนสอนคน ต้องรู้พฤติกรรมของช้างและต้องพูดเพราะๆ ถ้าพูดไม่ดีช้างก็จะดื้อและไม่เข้าหา ไม่ทำตามคำสั่ง มีช้างหลายเชือกที่กำนันสอนให้รู้จักการแสดง จึงถือว่าเป็นการตั้งโรงเรียนสอนช้างขึ้นเป็นแห่งแรกของประเทศไทย การนำช้างออกแสดงครั้งแรกของกำนันอู๊ด ได้ปรึกษากับพี่ชายคือครูสิน พิลิก ออกแสดงครั้งแรกได้เงินหมื่นกว่าบาท โดยมีครูสินเป็นโฆษกให้ และรู้จักคณะแสดงของกำนันอู๊ดในชื่อที่ว่า ช้างน้อยแสนรู้



ภาพประกอบที่ 55 แสดงภาพลูกช้างที่เสียชีวิตขณะที่ยังอยู่ในท้องแม่ ที่ก้านันธุ์ได้สตาร์ฟไว้

การทำไร่

เนื่องจากบางส่วนของพื้นที่เป็นที่ราบสูงไม่เหมาะกับการทำนา ชาวบ้านจึงต้องประกอบอาชีพในการทำไร่ เช่น ไร่ข้าวโพด มันสำปะหลัง ไร่อ้อย ฯลฯ



ภาพประกอบที่ 56 แสดงภาพการทำไร่ข้าวโพด



ภาพประกอบที่ 57 แสดงภาพการทำไร่มันสำปะหลัง



ภาพประกอบที่ 58 แสดงภาพการทำไร่อ้อย

### การเลี้ยงสัตว์

อาชีพเลี้ยงสัตว์ของชาวตลukkanเป็นอาชีพที่ทำกันมาช้านาน สัตว์ที่เลี้ยงกันมากในอดีต ได้แก่ วัวและควาย จุดมุ่งหมายในการเลี้ยงเพื่อใช้เป็นแรงงานในการไถนา คราดนา หรือใช้ในการทำไร่ ตลอดจนใช้เป็นเนื้อสัตว์ ซึ่งในปัจจุบันจุดมุ่งหมายในการเลี้ยงได้เปลี่ยนไปแล้วเนื่องจากทางการเกษตรมีเครื่องมือ อุปกรณ์ที่ทันสมัยมาใช้แทนแรงงานสัตว์เหล่านี้ ดังนั้นการเลี้ยงสัตว์ในปัจจุบันจะเลี้ยงเพื่อขายส่งโรงฆ่าสัตว์เป็นอาหารของมนุษย์แทน



ภาพประกอบที่ 59 แสดงภาพการเลี้ยงวัว

### การเลี้ยงผึ้ง

การเลี้ยงผึ้งเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ทำกันในตำบลตลukkan โดยชาวบ้านจะรวมกลุ่มกัน ประกอบอาชีพเลี้ยงผึ้งเพื่อนำน้ำผึ้งที่ได้ไปขาย ส่วนใหญ่คนที่มาซื้อจะนำไปขาย สามารถสร้างรายได้ให้กับชาว ตลukkan อยู่อีกอย่างหนึ่ง และถือเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของตำบลอีกด้วย



ภาพประกอบที่ 60 แสดงภาพการเลี้ยงผึ้ง

## 2. ด้านปัจจัยสี่ เช่น

### การปลูกที่อยู่อาศัย

การปลูกที่อยู่อาศัยของชุมชนตลุกคู่นิยมปลูกเป็นเรือนชั้นเดียวใต้ถุนสูง บริเวณใต้ถุนจะเป็นที่สำหรับเก็บข้าวของเครื่องใช้ อาจเป็นทั้งเล่นในช่วงกลางวันเมื่อยามว่างเว้นจากการทำงานก็ได้ ชาวบ้านจะมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของการปลูกบ้านว่าก่อนจะปลูกบ้านต้องลงเสาเอกก่อน โดยต้องมีการดูฤกษ์ดูยามให้ดี เชื่อว่าจะทำให้อาศัยอยู่ในบ้านนั้นอย่างร่มเย็นเป็นสุข โดยของที่นำมาทำในพิธีลงเสาเอกก็จะมีพวกกล้วย อ้อย สำหรับคาวหวาน ฟ้าสามสี่ ฯลฯ เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วเจ้าของบ้านก็จะนำกล้วยและอ้อยที่ใช้ในพิธีไปปลูกเพื่อการเสี่ยงทาย ห้ามมิให้หันหน้าบ้านไปทางทิศตะวันตก ห้ามมิให้ประตูบ้านตรงกัน



ภาพประกอบที่ 61 แสดงภาพลักษณะของบ้านในสมัยเก่าที่ยังคงสภาพเดิมไว้

#### อาหารพื้นบ้าน

เนื่องจากประชากรตำบลตุ๊กคูมีการอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์ เช่น ไทย มอญ จีน ลาว เป็นต้น อาหารพื้นบ้านจึงได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติใด ชาติหนึ่ง หรืออาจจะประยุกต์วัฒนธรรมซึ่งกันและกันจนกลายเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างถาวรซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

##### 1) อาหารพื้นบ้านประเภทอาหารคาว

ที่ได้รับความนิยมและเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มาแต่บรรพกาล จนถึงปัจจุบัน คือ

(1) น้ำพริกมอญ เป็นน้ำพริกที่มีรสชาตินุ่มนวล และสามารถรับประทานประกอบเครื่องได้ทุกชนิด

ส่วนประกอบ เนื้อปลา, หอม, พริก, มะขามเปียก, กะทิ, ปลาร้า, น้ำมัน, กระเทียม

##### วิธีการทำ

ก. นำปลาที่ต้มแล้วมาแก้มากุ้งออก (หากเป็นปลาตุ๊กให้เอาหนังออกด้วย)

ข. เผาหอมและกระเทียมให้พอมีกลิ่นหอมก่อน

ค. แล้วจึงเผาพริกที่หลัง

ง. จากนั้นตำให้ละเอียดใส่น้ำมะขามเปียกลงไปด้วย

จ. ตั้งกะทิให้เดือด

ฉ. จากนั้นนำหอม, กระเทียม, พริก, ที่ตำละเอียดแล้วเทใส่ในหม้อกะทิใส่ปลา ร้า และเนื้อปลาลงไป

ช. แล้วจึงนำไปผัดกับน้ำมันอีกที

(2) แกงบอน เป็นอาหารคาวหวานที่สามารถทำคราวละมาก ๆ ได้เพราะสิ่งที่จะนำประกอบเป็นอาหาร คือ บอนซึ่งหาง่ายและมีอยู่มากในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่นิยมทำกันในโอกาสที่มีการจัดงานใหญ่ ๆ หรือเพื่อต้อนรับแขก หรือที่ไปมาสู่กันได้อีกด้วย

ส่วนประกอบ ต้นบอน, พริกแกง, กะปิ, ปลา ร้า, เนื้อปลาที่แกะก้างแล้ว, กะทิ, มะขามเปียก, น้ำตาล, หมูสามชั้น, ไบมะกรูด

วิธีการทำ

1. การเลือกเก็บต้นบอน ขึ้นตอนนี้ มีทั้งภูมิปัญญาและความเชื่อผสมอยู่ด้วยกัน กล่าวคือ จะต้องเลือกบอนที่อยู่ในบึง คลอง หนองน้ำ เท่านั้น ไม่ใช่บอนที่ขึ้นในที่แห้ง เพราะจะคัน เวลาจะตัดต้นบอนก็จะพูดเป็นเคล็ดว่า “บอนจำหวานนะจ๊ะ” เชื่อว่าจะทำให้บอนไม่คัน

2. เมื่อตัดบอนมาแล้วนำมาลอกเปลือกและหั่นเป็นท่อน ๆ ขนาดพอดีคำ

3. นำไปลวกน้ำร้อนให้สุก

4. จากนั้นโขลกพริกแกงเผ็ดใส่น้ำมะขามเปียกที่คั้นไว้แล้ว

5. แล้วนำมาตั้งกับกะทิให้เดือด

6. ใส่น้ำตาล น้ำปลาปรุงรสตามความต้องการ

7. ใส่หมูสามชั้นที่หั่นเป็นชิ้นแล้วประมาณว่าให้สุก

8. แล้วจึงใส่ไบมะกรูดเป็นขั้นตอนสุดท้าย

2) อาหารพื้นบ้านประเภทอาหารหวาน

อาหารพื้นบ้านประเภทของหวานนั้นมีลักษณะคล้ายกับวัฒนธรรมการทำอาหารทางภาคกลางทั่วไป แต่ที่นิยมทำเพื่อเป็นการรับแขกหรือเทศกาลบุญ 2 ชนิด คือ

(1) เม็ดขนุน

ส่วนประกอบ ถั่วเขียว, ไข่แดง, น้ำตาล

### วิธีการทำ

ก. นำถั่วเขียวมาแช่น้ำจากนั้นไปหุงเหมือนกับการหุงข้าวให้สุก และอ่อนพอที่จะปั้นเป็นก้อนได้

ข. ตีไข่เอาเฉพาะไข่แดง

ค. จากนั้นนำน้ำตาลเคี้ยวให้เป็นน้ำเชื่อม

ง. เอาถั่วเขียวที่ปั้นเป็นลูกไว้หุบไข่แดง แล้วนำไปใส่กระทะน้ำเชื่อมทิ้งไว้แค่พอสุก

### (2) วุ้นหน้า

ส่วนประกอบ 1. เส้นวุ้น 2. น้ำตาล 3. กะทิ 4. แป้งมัน

### วิธีการทำ

ก. นำเส้นวุ้นมาเคี้ยวจนกระทั่งเป็นน้ำและปรุงรสด้วยน้ำตาลให้หวาน

ข. แล้วนำมากรองด้วยผ้าขาวบาง

ค. หลังจากนั้นนำวุ้นเส้นมาเคี้ยว พร้อมกับการเคี้ยวกะทิ ขั้นตอนนี้พยายามอย่าคนกะทิให้แตกเป็นฟอง

ง. ใส่แป้งมันผสมลงไปนึ่งในกะทิ

จ. เทน้ำวุ้นเส้นลงไปก่อน

ฉ. จากนั้นรีบเทน้ำกะทิตามลงไป

ช. รอให้เย็นก็เป็นอันเสร็จ

วัฒนธรรมการทำอาหารพื้นบ้านนี้ ไม่มีการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการเป็นกิจจะลักษณะ คนรุ่นหลังจะเรียนรู้ได้ก็คือ ช่วงที่มีงานบุญ ซึ่งเด็กจะเข้ามาช่วยหยิบยื่น ทำนี้ เขาก็จะเกิดกระบวนการเรียนรู้ไปในตัว

### 3. วัฒนธรรมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ ผลของการเรียนรู้ และสั่งสมประสบการณ์ ปรับปรุงพัฒนาจนกลายมาเป็นวิถีชีวิตที่มีความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ ซึ่งมีวิวัฒนาการสืบทอดต่อ ๆ กันมา อันก่อให้เกิดมิติทางด้านนามธรรม จะแสดงออกมาในลักษณะของการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้นในงานวิจัยครั้งนี้ได้พบปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนตลุกคู่ซึ่งพอจำแนกเป็นประเด็นเพื่อการอธิบายได้ 3 ประเด็นดังนี้

#### 1. ด้านศาสนา

ตำบลตลุกคู่เป็นตำบลที่มีเขตพื้นที่กว้างขวาง ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้น ศาสนสถานจึงมีค่อนข้างมากซึ่งประกอบไปด้วยวัด จำนวน 12 แห่ง ได้แก่ วัดตลุกคู่

## 2. ด้านพิธีกรรม เช่น

### พิธีสวดसानปลาช่อน

พิธีสวดसानปลาช่อนนิยมเล่นกันในเดือน 6 – 9 ซึ่งเป็นช่วงที่ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ชาวบ้านก็จะพร้อมใจกันจัดพิธีกรรมนี้ขึ้น โดยจะกระทำกันกลางแจ้งเริ่มจากการจุดบ่อขนาดเล็กใส่น้ำและปลาช่อนลงไป รอบ ๆ บ่อทั้ง 4 ทิศนั้นจะใช้ไม้ไผ่สานเป็นตาตะแกรงล้อมไว้ทั้ง 4 ด้าน ปักเสาจัตราทั้ง 4 มุม เมื่อถึงเวลาในช่วงเย็นจะนิมนต์พระมาสวดคาถาขอฝน

หลังจากพิธีสวดเสร็จสิ้นลงแล้วชาวบ้านก็จะร้องรำทำเพลงกัน ซึ่งมีเพลงที่ใช้ร้องเพื่อขอฝนเป็นเพลงหลัก นอกจากนั้นก็แล้วแต่ความสนุกสนานของชาวบ้าน



ภาพประกอบที่ 62 แสดงภาพพิธีการสวดसानปลาช่อน

### พิธีบายศรี

พิธีบายศรีจัดขึ้นเมื่อมีผู้มาเยือนหรือต้อนรับการกลับมาของบุคคลที่จากบ้านไปไกล เป็นประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อเรียกขวัญและสร้างกำลังใจ เป็นสิริมงคลแก่บุคคลนั้น



ภาพประกอบที่ 63 แสดงภาพพิธีการบายศรี

### 3. ความเชื่อ เช่น ความเชื่อคาถาอาคมและเครื่องรางของขลัง เป็นต้น

หลวงพ่อโหม วัดเขาปฐวี

หลวงพ่อโหม จิตตยา โณ ท่านมีคุณลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งคือใฝ่รู้ ใฝ่เรียน เมื่อได้รับคำแนะนำสั่งสอน หรือได้ศึกษาค้นคว้าในศาสตร์ใด ท่านจะมีความลุ่มลึกในศาสตร์นั้น ๆ ที่มีการเรียนรู้ของท่านจะมีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

ครั้งหนึ่งหลวงปู่ซึ่งเป็นบูรพาจารย์ของท่านได้ทดสอบให้ใช้วิชาสูญผี โดยกลั่นใจภาวนาพระคาถาสูญผีใช้น้ำลายได้ลิ้น ปรากฏว่าผียุบหายไปอย่างทันตาเห็น หลวงปู่ชอบออกชอบใจกล่าวข่อยชมเชยว่าถือคาถาอาคมได้ขึ้นจริง หลวงพ่อโหมท่านจะมีวิชาสูญผี ดอกผี หรือพ่นเกลื่อนผี แล้วแต่ท่านจะใช้วิธีการใด บางครั้งจะบริกรรมภาวนาคาถาเสกปูนสูญผี หรือเสกน้ำมันต์พ่นเป่า และใช้คาถาเสกปูนทาที่คนเจ็บเขียนชื่อคนไว้ที่ต้นเสา ใช้ปูนเขียนอักษรเลขยันต์ลงไป บริกรรมภาวนาแล้วใช้ตะปูเสกตอกลงไปที่เสาตรงชื่อคนป่วย ภายใน 3 วัน 7 วัน ผีหรืออาการฟกช้ำปวดบวมก็จะหายไป ซึ่งวิชาดังกล่าวเป็นวิชาอาคมในระดับพื้นฐานผู้มีสมาธิจิตแน่วแน่มั่นคงก็จะทำได้ไม่ยากเย็นนัก

วิชาสำคัญอีกประการหนึ่งที่หลวงพ่อโถมได้รับการถ่ายทอดจากท่านอาจารย์ พันเอกหม สุนทรรัตน์ก็คือการใช้พลังจิตและภาณาดับพิษไฟ อานุภาพของภาณาดับพิษไฟสามารถทำให้ ความร้อนผ่อนคลายเป็นความเย็น พันเอกหม สุนทรรัตน์ มีความสามารถพิเศษในการใช้มืออุด โข่เผาไฟ พ่นน้ำมันร้อน ๆ รักษาอาการปวดบวม เคล็ดขัดยอกได้ หลวงพ่อโถมเดินทางไปศึกษา วิชาใช้พลังจิตดับพิษไฟที่บ้านพักของพันเอกหม สุนทรรัตน์ วิธีการสอนของพันเอกหม

จะให้นั่งเพ่งน้ำมันที่อยู่ในกระทะร้อน ๆ บริกรรมภาวนาพระคาถา ให้จิตเป็น สมาธิเสร็จแล้วเอานิ้วจุ่มลงไป ในกระทะ ถ้ายังร้อนอยู่แสดงว่ายังไม่สำเร็จ ท่านให้ทำสมาธิจิต ภาวนาต่อไป จนกระทั่งสามารถใช้นิ้วจุ่มลงในกระทะแล้วไม่ร้อนจึงถือว่าทำสำเร็จ วิชาความรู้ ดังกล่าวที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูบาอาจารย์สำนักต่าง ๆ ทั้งฆราวาสและบรรพชิต หลวงพ่อโถม ได้พิจารณาทบทวนสรรพวิชาทั้งหลาย แล้วนำมาบูรณาการเข้าด้วยกัน ได้ใช้วิชาความรู้ช่วยเหลือ สงเคราะห์ประชาชนได้ผลดีตลอดมา ใครเจ็บป่วยไม่สบายก็มาหาหลวงพ่อโถม ขอความเมตตาจาก ท่านให้ช่วยใช้ภาณาดับพิษไฟ รดน้ำมันต์ เสกน้ำมันพ่น รักษาอาการเจ็บป่วยให้ทุเลาบรรเทา ลงไป จนกระทั่งหายจากอาการเจ็บไข้ได้ป่วย

วิชาอาคมที่ถือว่าสุดยอดมากที่สุดก็คือการขับไล่ภูตผีปีศาจวิญญาณร้าย ๆ หรือการ ขจัดปัดเป่าถอนอาถรรพณ์จัญไร หลวงพ่อโถมวัดเขาปฐวิ จะมีชื่อเสียงโด่งดังมาก เป็นที่พึ่งของ ชาวบ้าน ทำให้ท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าผู้เรืองอาคมแห่งทัพทัน อุทัยธานี

หลวงพ่อโถม จิตินุญา โณ เทพเจ้าเรืองอาคมแห่งทัพทัน อุทัยธานี เป็นพระ เกจิอาจารย์ที่มีอาคมขลัง เพราะได้ศึกษาเล่าเรียน ถ่ายทอดวิชาอาคมต่าง ๆ จากครูบาอาจารย์หลาย สำนักด้วยกัน โดยเฉพาะหลวงปู่รูป อดีตเจ้าอาวาสวัดเขาปฐวิ ท่านได้เมตตาถ่ายทอดสรรพวิชามหา พุทธาคมให้กับหลวงพ่อโถมอย่างเต็มความรู้ นอกจากนี้ได้รับการถ่ายทอดไสย

เวทวิทยาคมจากหลวงปู่รูปแล้ว หลวงพ่อโถมยังได้ธุดงค์วัตรไปฝากตัวเป็น ศิษย์ครูบาอาจารย์อีกหลายสำนัก ทั้งบรรพชิตและฆราวาส ระหว่างที่ธุดงค์วัตรท่านได้ แลกเปลี่ยนวิชาความรู้กับพระสหายอีกหลายรูปด้วยกัน ทำให้สังฆประสพการณ์เรื่องวิชา อาถรรพณ์เวทย์ไว้อย่างเปี่ยมล้น ดังนั้นเองเมื่อสร้างวัดดงมกคลออกมาแต่ละครั้งจึงได้รับความเชื่อถือ เป็นที่ศรัทธาของสาธุชนและบรรดาศิษยานุศิษย์พากันมาบูชาวัตถุมงคลของวัดเขาปฐวิหมดไป อย่างรวดเร็ว จากประสพการณ์ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ที่ประสพพบเห็นกันในบรรดาศิษยานุศิษย์ที่นำวัตถุ มงคลของหลวงพ่อโถม วัดเขาปฐวิ บูชาติดตัวไปมักจะมีพบกับความเข้มขลังศักดิ์สิทธิ์ในด้านเมตตา มหานิยม อยู่ยงคงกระพันชาตรี แคล้วคลาดปลอดภัยและมีโชคลาภ



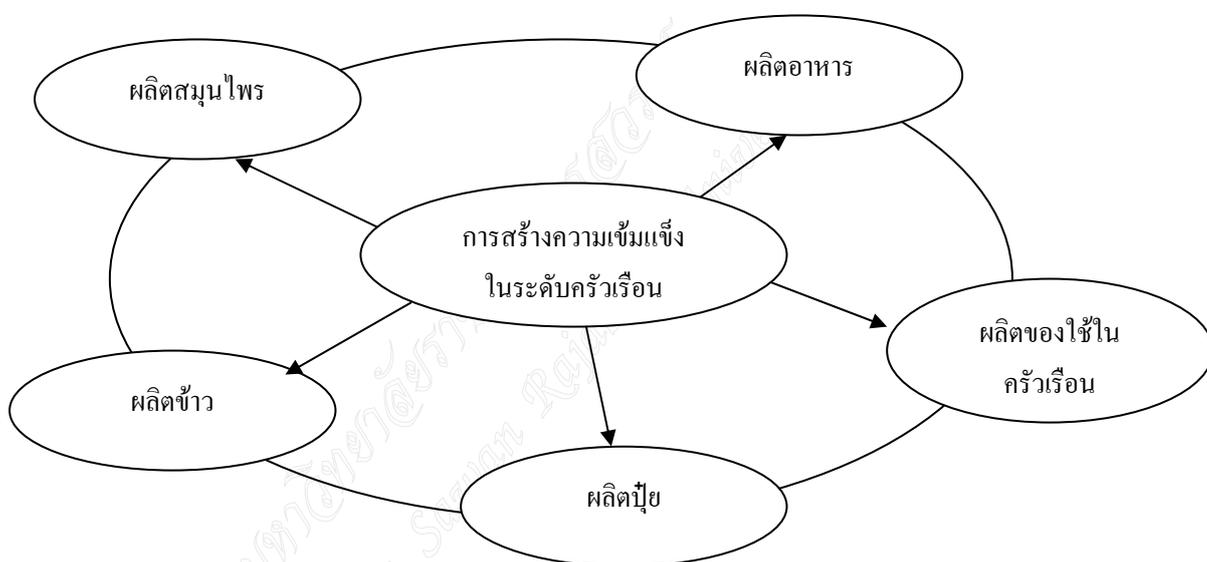
ภาพประกอบที่ 64 แสดงภาพหลวงพ่อโนมทำการเจิมรถ เพื่อให้แคล้วคลาดปลอดภัย



ภาพประกอบที่ 65 แสดงภาพวัตถุมงคลที่หลวงพ่อโนมปลุกเสก

สำหรับวิธีแก้ปัญหาความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊กคู อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี จากการศึกษาริบทของชุมชนตุ๊กคู อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี คณะผู้วิจัยซึ่งประกอบด้วย ชาวบ้านในชุมชนตุ๊กคู คณะผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ได้ร่วมกันศึกษาศึกษาสภาพและปัญหาของชุมชน และกำหนดวิธีแก้ปัญหาได้ดังนี้ คือ

1. ปัญหาที่สำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์ภาพรวมของชุมชน พบว่า มีปัญหาในเรื่องสำคัญ คือ จะสามารถสร้างความเข้มแข็งในระดับครัวเรือนได้อย่างไร ซึ่งผลการวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหานั้นสอดคล้องกับแนวคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม ซึ่งสามารถสรุปได้ดังแผนภาพ



แผนภาพที่ 14 แสดงการวิเคราะห์สาเหตุหรือปัญหา โดยประยุกต์ใช้แผนที่ความคิด  
ของชุมชนตำบลตุ๊กคู

## 2. วิธีการแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการวิจัย

คณะผู้วิจัย ได้ร่วมกันกำหนดกรอบแนวคิดในการแก้ปัญหาโดยกำหนดเป็น โจทย์วิจัย ดังกล่าว และได้คัดเลือกประเด็นปัญหาและทีมวิจัยในชุมชน หมู่ที่ 4 ตำบลตุ๊กคู อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี มาเป็นประเด็นที่จะทดลองวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ประเด็นปัญหาการวิจัยที่คณะผู้วิจัยได้ร่วมกันกำหนดขึ้นมีกรอบแนวคิดหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจของครอบครัวให้เข้มแข็งมั่นคงก่อน โดยมีแนวคิดสำคัญ คือ การลดรายจ่ายของครอบครัว แล้วจึงพยายามเพิ่มรายได้จากอาชีพรองหรืออาชีพเสริม ซึ่งสอดคล้องกับแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในเรื่องของการทำเรื่องที่สามารถทำได้ก่อนเพียง 1 ใน 4

2.1 การจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้รู้จักตนเอง โดยการให้ทีมวิจัยที่เป็นชาวบ้าน ในชุมชน จำนวน 12 ครัวเรือน จัดทำบัญชีครัวเรือน เพื่อบันทึกรายรับรายจ่ายประจำวัน หรือ ประจำเดือนว่า มีรายรับจากอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด มีรายจ่ายอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด ในแต่ละวัน สัปดาห์ เดือน และปี เพื่อจะได้เห็นภาพรวมว่า รับเท่าใด จ่ายเท่าใด เหลือเท่าใด หรือเกิน เป็นการ ให้ชาวบ้านเรียนรู้ตัวเอง รู้ปัญหา โดยชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่ารู้ปัญหาของตนเอง แต่ที่จริงมักรู้อย่าง ผิดเพี้ยน ชาวบ้านไม่รู้ว่าตนเองมีรายจ่ายเท่าไรต่อเดือนต่อปี ไม่รู้ว่ารายรับเท่าไร รายจ่ายเท่าไร ทำไม จึงเป็นหนี้เป็นสินมากมาย ดังนั้นการทำบัญชีครัวเรือนจึงทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง รู้เท่าทันตัวเอง ได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนมีเหตุมีผล เป็นคนรู้จักพอประมาณ ซึ่งก็คือวิถีแห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนา ชีวิต ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง

2.2 การลดรายจ่าย โดยผสมผสานกับแนวคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม คือ ต้อง รู้จักมีการจัดการอย่างน้อย 5 อย่าง ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์ถือว่าเป็นพื้นฐานชีวิตชาวบ้านในชนบทใน ปัจจุบัน ก็คือ ข้าว อาหาร สมุนไพร ของใช้ และนุ้ย ทำอย่างไรจึงจะจัดการข้าวให้ดีกว่านี้ ไม่ใช่ปลูก ข้าวขายแล้วไปซื้อข้าวถุงจากตลาดมากิน ทำอย่างไรจะแปรรูปข้าวให้ได้มากกว่าแค่หุงกิน ทำอย่างไร จะผลิตอาหารบางส่วน ปลูกสมุนไพรที่ง่าย ๆ ทำของใช้อย่างแชมพู สบู่ น้ำยาล้างจาน รวมทั้งนุ้ย อินทรียี่ชีวิตาพที่ทำได้ไม่ยาก สามารถลดรายจ่ายได้หลายเท่า เหล่านี้เป็นการจัดการชีวิตของ ชาวบ้านใหม่ ไม่ใช่ฝากชีวิตไว้กับคนอื่นหมด ฝากท้องกับรถเข็นตลาดเคลื่อนที่ที่เรียกกันว่ารถพุ่ม พวง ฝากการศึกษาไว้กับโรงเรียน ฝากผลผลิตไว้กับพ่อค้า ฝากป่าไว้กับข้าราชการ ตัวเองหาเงินเพื่อ ซื้ออย่างเดียว จากที่เคยคิดแต่จะเพิ่มรายได้แต่ไม่สนใจลดรายจ่าย ไม่สนใจทำกินเองใช้เอง มีแต่หา เงินมาซื้อทุกอย่าง ก็จะทำให้ชาวบ้านหันมาประหยัด รู้จักคุณค่าของเงิน ยับยั้งชั่งใจในการจับจ่าย เรียนรู้ที่จะทำมาหากิน เพิ่มรายได้ให้มากขึ้นตามจำเป็น และมีการดำรงชีวิตอย่างรู้ประมาณตน



ภาพประกอบที่ 66 แสดงภาพหัวหน้าชุดโครงการบรรยายเกี่ยวกับเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง



ภาพประกอบที่ 67 แสดงภาพชาวบ้านตั้งใจฟังบรรยายและจดบันทึก



ภาพประกอบที่ 68 แสดงภาพชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา และวิธีการแก้ปัญหาของชุมชน



ภาพประกอบที่ 69 แสดงภาพตัวแทนชุมชนนำเสนอปัญหา และวิธีการแก้ปัญหของชุมชน  
ที่ได้จากการร่วมกันวิเคราะห์

### 3. ผลการดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้กระบวนการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

จากแนวทางการแก้ปัญหาโดยมีแนวคิดสำคัญ คือ การลดรายจ่ายของครอบครัว และมีแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดในการกำกับวิธีดำเนินการวิจัย ทำให้เกิดวิธีการแก้ปัญหาขึ้น 2 วิธี คือ (1) การจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้รู้จักตนเอง และ (2) การลดรายจ่าย ซึ่งผลการดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ปรากฏผลดังนี้

#### 3.1 การจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้รู้จักตนเอง

ผลการดำเนินการ พบว่า จากการที่ให้ทางทีมวิจัยที่เป็นชาวบ้านในชุมชนตลุกคู่อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี ที่เข้าร่วมโครงการ จำนวน 12 ครัวเรือน จัดทำบัญชีครัวเรือนนั้น เป็นการให้ชาวบ้านเรียนรู้ตัวเอง รู้เท่าทันตัวเอง รู้ปัญหา ได้พัฒนาตนเองให้เป็นคนมีเหตุผล เป็นคนรู้จักพอประมาณ โดยก่อนที่จะดำเนินโครงการได้ให้มีการจัดทำบัญชีครัวเรือน ก็จะเห็นได้ว่ารายรับส่วนใหญ่ก็จะมาจากไม่กี่ทาง เช่น มาจากการทำนา รับจ้าง หรือลูกหลานส่งมาให้เท่านั้น แต่มีรายจ่ายออกไปหลายทางด้วยกัน โดยรายจ่ายบางอย่างก็สามารถที่จะลดได้เช่นกัน เช่น รายจ่ายในหมวดอาหาร หมวดของใช้สิ้นเปลือง เป็นต้น ซึ่งหลังจากการดำเนินโครงการ ผลจากการทำบัญชีครัวเรือน พบว่า ส่วนใหญ่หลังการที่เข้าร่วมโครงการแล้วแต่ละครัวเรือนจะมีรายรับเพิ่มขึ้น โดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 2,300 บาท/ครัวเรือน/เดือน ทั้งนี้เพราะมีการเลี้ยงเป็ดหลุม ซึ่งผลผลิตที่ได้ส่วนหนึ่งชาวบ้านก็เก็บไว้รับประทานเอง ส่วนที่เหลือก็นำไปขายในตลาดจังหวัดอุทัยธานี โดยมีรายได้เฉลี่ยจากการขายไข่เป็ด ครัวเรือนละ 300 บาท และรายรับที่เพิ่มขึ้นมาอีกส่วนหนึ่ง ก็คือรายได้ที่ได้จากการประกอบอาชีพทำนา เพราะในระบบตลาด ค่าตอบแทนของผลผลิตนั้น คือ ข้าวมีจำนวนราคาเพิ่มสูงขึ้น ส่วนในด้านรายจ่ายจะเห็นได้ว่า โดยเฉลี่ยมีจำนวนลดลงประมาณ ครัวเรือนละ 1,100 บาท โดยจะเห็นได้ว่าในแต่ละครัวเรือนจะมีรายจ่ายในหมวดของอาหารและของใช้สิ้นเปลืองลดลง ทั้งนี้เพราะได้มีการอบรมการผลิตของใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า น้ำยาปรับผ้านุ่ม และสบู่เหลว เป็นต้น ซึ่งทำให้สามารถนำไปใช้ในครัวเรือนได้ รายจ่ายลดลง แต่อย่างไรก็ตามในหมวดของการผลิตนั้นแต่ละครัวเรือนยังมีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น ยังไม่สามารถลดลง เพราะทั้งนี้แม้ในระบบตลาด ค่าตอบแทนผลผลิตเพิ่มสูงขึ้น แต่ก็ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นเช่นกัน เช่น ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง เป็นต้น ดังนั้นจึงทำให้รายจ่ายในส่วนหมวดการผลิตในการประกอบอาชีพเพิ่มสูงขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งรายละเอียดรายรับ รายจ่ายก่อนและหลังดำเนินโครงการของแต่ละครอบครัว ปรากฏดังนี้

ครอบครัวที่ 1

นางดวงเดือน หน่อตรง อายุ 41 ปี อยู่บ้านเลขที่ 24 หมู่ 4 ตำบลลุดคู่ อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 3 คน ประกอบอาชีพทำนา เลี้ยงสัตว์ และรับจ้าง โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ					
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน
ทำนา	15,400	หมวดการผลิต	10,000	ธ.ก.ส.	4,166	ทำนา	20,400	หมวดการผลิต	12,400	ธ.ก.ส.	4,166
		หมวดอาหาร	1,763					หมวดอาหาร	1,000		
รับจ้าง	1,250	หมวดของใช้สิ้นเปลือง	400	กองทุน	3,583	รับจ้าง	1,250	หมวดของใช้สิ้นเปลือง	200	กองทุน	3,583
ลูกส่งมาให้	2,000	หมวดการศึกษา	400			ลูกส่งมาให้	2,000	ลูกส่งมาให้	2,000		
		หมวดงานสังคม	300	หมวดงานสังคม	300						
		หมวดบันเทิง	400	กลุ่มออมทรัพย์	333	หมวดบันเทิง	400	กลุ่มออมทรัพย์	333		
		หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	200			เลี้ยงเป็ด	300			หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	200
<b>18,650</b>		<b>13,463</b>		<b>8,072</b>		<b>23,950</b>		<b>14,850</b>		<b>8,072</b>	

ครอบครัวที่ 2

นางบุญธรรม มะนะกิจ อายุ 60 ปี อยู่บ้านเลขที่ 45 หมู่ 4 ตำบลลุดคู้ อำเภอกัทพัตน์ จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 2 คน ประกอบอาชีพทำนา โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ									
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน				
ทำนา	14,900	หมวดการผลิต	4,900	กองทุน	2,500	ทำนา	17,500	หมวดการผลิต	5,858	กองทุน	2,500				
		หมวดอาหาร	2,100					หมวดอาหาร	1,577			หมู่บ้าน			
		หมวดของใช้สิ้นเปลือง	1,980					หมวดของใช้สิ้นเปลือง	650						
		หมวดการศึกษา	1,000	กลุ่มออมทรัพย์				333	เลี้ยงเป็ด	300		หมวดการศึกษา	1,000	กลุ่มออมทรัพย์	333
		หมวดงานสังคม	100						หมวดงานสังคม			200			
		หมวดบันเทิง	900						หมวดบันเทิง			1,000			
		หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	450						หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก			390			
<b>14,900</b>	<b>11,430</b>	<b>2,833</b>	<b>17,800</b>	<b>11,675</b>	<b>2,833</b>										

ครอบครัวที่ 3

นางตอง ใจภักดี อายุ 73 ปี อยู่บ้านเลขที่ 44 หมู่ 4 ตำบลลุดลูกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 4 คน ประกอบอาชีพทำนา โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ					
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน
ทำนา	13,000	หมวดการผลิต	4,690	ช.ก.ส.	5,000	ทำนา	14,500	หมวดการผลิต	6,900	ช.ก.ส.	5,000
		หมวดอาหาร	250					หมวดอาหาร	130		
ลูกส่งให้	4,000	หมวดของใช้สิ้นเปลือง	270	กองทุนหมู่บ้าน	3,583	ลูกส่งให้	4,000	หมวดของใช้สิ้นเปลือง	210	กองทุนหมู่บ้าน	3,583
		หมวดการศึกษา	0					หมวดการศึกษา	0		
		หมวดงานสังคม	400					หมวดงานสังคม	500		
		หมวดบันเทิง	400	กลุ่มออมทรัพย์	333	เลี้ยงเป็ด	300	หมวดบันเทิง	150	กลุ่มออมทรัพย์	333
		หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	1,960					หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	1,696		
<b>17,000</b>		<b>7,970</b>		<b>8,916</b>		<b>18,800</b>		<b>9,586</b>		<b>8,916</b>	

ครอบครัวที่ 4

นางปาย แสนชมภู อายุ 52 ปี อยู่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 4 ตำบลตุ๊กตุ่น อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 5 คน ประกอบอาชีพทำนา โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ					
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน
ทำนา	10,500	หมวดการผลิต	4,200	ช.ก.ส.	6,600	ทำนา	12,000	หมวดการผลิต	3,833	ช.ก.ส.	6,600
		หมวดอาหาร	720					หมวดอาหาร	516		
		หมวดของใช้ สิ้นเปลือง	300					หมวดของใช้ สิ้นเปลือง	155		
		หมวดการศึกษา	200					เลี้ยวเปิด	300		
		หมวดงานสังคม	300	กองทุน หมู่บ้าน	2,500	หมวดงานสังคม	400	กองทุน หมู่บ้าน	2,500		
		หมวดบันเทิง	100			หมวดบันเทิง	30				
		หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	350			หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	295				
<b>10,500</b>		<b>6,170</b>		<b>9,100</b>		<b>12,300</b>		<b>5,479</b>		<b>9,100</b>	

ครอบครัวที่ 5

นางบุญลือ เหล่าแก้วกล่อง อายุ 60 ปี อยู่บ้านเลขที่ 45/1 ตำบลตุลาคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 3 คน ประกอบอาชีพ ทำไร่ ทำนา โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ							
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน		
ทำนา	4,388	หมวดการผลิต	1,500	ช.ก.ส.	2,916	ทำนา	5,833	หมวดการผลิต	1,833	ช.ก.ส.	2,916		
		หมวดอาหาร	400					หมวดอาหาร	160				
		หมวดของใช้ สิ้นเปลือง	370					หมวดของใช้ สิ้นเปลือง	200				
		หมวดการศึกษา	0					หมวดการศึกษา	0				
		หมวดงานสังคม	1,500	กองทุน หมู่บ้าน	833			เลี้ยงเป็ด	300	หมวดงานสังคม	1,000	กองทุน หมู่บ้าน	833
		หมวดบันเทิง	200							หมวดบันเทิง	0		
		หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	820							หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	601		
<b>4,388</b>		<b>4,790</b>		<b>3,749</b>		<b>6,333</b>				<b>3,794</b>		<b>3,749</b>	

ครอบครัวที่ 6

นางมารินทร์ แก้วเกตุการณ์ อายุ 45 ปี อยู่บ้านเลขที่ 31 หมู่ 4 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 3 คน ประกอบอาชีพทำนา โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ					
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน
ทำนา	5,500	หมวดการผลิต	3,200	กองทุนหมู่บ้าน	1,666	ทำนา	7,600	หมวดการผลิต	4,033	กองทุนหมู่บ้าน	1,666
		หมวดอาหาร	1,200					หมวดอาหาร	544		
		หมวดของใช้สิ้นเปลือง	0					หมวดของใช้สิ้นเปลือง	0		
		หมวดการศึกษา	0					หมวดการศึกษา	0		
		หมวดงานสังคม	1,000			เลี้ยงเป็ด	300	หมวดงานสังคม	1,000		
		หมวดบันเทิง	0					หมวดบันเทิง	0		
		หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	420					หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	318		
<b>5,500</b>	<b>5,820</b>	<b>1,666</b>	<b>7,900</b>	<b>5,895</b>	<b>1,666</b>						

ครอบครัวที่ 7

นางมณฑิธร พรหมไชยสงค์ อายุ 43 ปี อยู่บ้านเลขที่ 43 หมู่ 4 ตำบลลุดลูก อำเภอกัทพัตัน จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 4 คน ประกอบอาชีพทำนา และรับจ้าง โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ					
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน
ทำนา	12,000	หมวดการผลิต	3,220	ช.ก.ส.	8,333	ทำนา	16,000	หมวดการผลิต	4,150	ช.ก.ส.	8,333
		หมวดอาหาร	3,100					หมวดอาหาร	2,891		
รับจ้าง	3,000	หมวดของใช้สิ้นเปลือง	640	กองทุน	1,500	รับจ้าง	3,000	หมวดของใช้สิ้นเปลือง	544	กองทุน	1,500
		หมวดการศึกษา	550					หมวดการศึกษา	580		
		หมวดงานสังคม	1,100	หมู่บ้าน	333	เลี้ยงเป็ด	300	หมวดงานสังคม	1,200	หมู่บ้าน	
		หมวดบันเทิง	50	กลุ่มออม				หมวดบันเทิง	30	กลุ่มออม	
		หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	720	ทรัพย์สิน				หมวดสิ่งอำนวยความสะดวก	620	ทรัพย์สิน	
<b>15,000</b>	<b>9,380</b>	<b>10,166</b>	<b>19,300</b>	<b>10,015</b>	<b>10,166</b>						



ครอบครัวที่ 9

นางอ้อด รุจน์ทองวันทร์ อายุ 48 ปี อยู่บ้านเลขที่ 78 หมู่ 4 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 7 คน ประกอบอาชีพทำนา โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ									
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน				
ทำนา	4,623	หมวดการผลิต	2,900	สหกรณ์	16,666	ทำนา	5,416	หมวดการผลิต	3,333	สหกรณ์	16,666				
		หมวดอาหาร	560					หมวดอาหาร	490						
		หมวดของใช้ สิ้นเปลือง	480					หมวดของใช้ สิ้นเปลือง	200						
		หมวดการศึกษา	870					หมวดการศึกษา	950						
		หมวดงานสังคม	423	กองทุน หมู่บ้าน				1,166	เลี้ยงเป็ด	300		หมวดงานสังคม	300	กองทุน หมู่บ้าน	1,166
		หมวดบันเทิง	530									หมวดบันเทิง	300		
		หมวดอำนวยความสะดวก	820									หมวดอำนวยความสะดวก	700		
<b>4,623</b>		<b>6,583</b>		<b>17,832</b>		<b>5,716</b>		<b>6,273</b>				<b>17,832</b>			

ครอบครัวที่ 10

นางสมบัติ ขำเดช อายุ 49 ปี อยู่บ้านเลขที่ 37 หมู่ 4 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 5 คน ประกอบอาชีพ ทำนา โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ					
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน
ทำนา	5,420	หมวดการผลิต	4,120	ธ.ก.ส.	25,000	ทำนา	7,671	หมวดการผลิต	3,508	ธ.ก.ส.	25,000
		หมวดอาหาร	1,230					หมวดอาหาร	1,000		
เลี้ยงไก่	960	หมวดของใช้สิ้นเปลือง	770	กองทุนหมู่บ้าน	4,166	เลี้ยงไก่	1,200	หมวดของใช้สิ้นเปลือง	300	กองทุนหมู่บ้าน	4,166
		หมวดการศึกษา	1,100					หมวดการศึกษา	1,250		
		หมวดงานสังคม	1,900			เลี้ยงเป็ด	300	หมวดงานสังคม	2,000		
		หมวดบันเทิง	500					หมวดบันเทิง	450		
		หมวดอำนวยความสะดวก	620					หมวดอำนวยความสะดวก	402		
<b>6,380</b>	<b>10,240</b>	<b>29,166</b>	<b>9,171</b>	<b>29,166</b>							

ครอบครัวที่ 11

นางสออด สดุดี อายุ 58 อยู่บ้านเลขที่ 29/1 หมู่ 4 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 3 คน ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ					
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน
ลูกส่งมาให้	3,000	หมวดการผลิต	0	0	0	ลูกส่งมาให้	3,000	หมวดการผลิต	0		0
		หมวดอาหาร	380					หมวดอาหาร	250		
		หมวดของใช้สิ้นเปลือง	220					หมวดของใช้สิ้นเปลือง	119		
		หมวดการศึกษา	230			ลูกเปิด	300	หมวดการศึกษา	125		
		หมวดงานสังคม	200					หมวดงานสังคม	100		
		หมวดบันเทิง	0					หมวดบันเทิง	0		
		หมวดอำนวยความสะดวก	340					หมวดอำนวยความสะดวก	270		
<b>3,000</b>	<b>1,370</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>3,300</b>	<b>864</b>	<b>0</b>					

ครอบครัวที่ 12

นางเกสร บุญจันนั้น อายุ 44 ปี อยู่บ้านเลขที่ 28 หมู่ 4 ตำบลตลุกคู่ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี มีสมาชิกในครอบครัวจำนวน 4 คน ประกอบอาชีพทำนา และรับจ้างทั่วไป โดยมีรายละเอียดด้านรายรับ รายจ่าย และหนี้สิน สรุปเป็นรายเดือน ได้ดังนี้

ก่อนดำเนินโครงการ						หลังดำเนินโครงการ					
รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน	รายรับ	จำนวนเงิน	รายจ่าย	จำนวนเงิน	หนี้สิน	จำนวนเงิน
ทำนา	3,220	หมวดการผลิต	3,980	ช.ก.ส.	2,916	ทำนา	5,833	หมวดการผลิต	4,166	ช.ก.ส.	2,916
		หมวดอาหาร	1,320					หมวดอาหาร	880		
เลี้ยงหมู	970	หมวดของใช้สิ้นเปลือง	580			เลี้ยงหมู	1,041	หมวดของใช้สิ้นเปลือง	250		
		หมวดการศึกษา	1,000					หมวดการศึกษา	1,160		
รับจ้าง	3,000	หมวดงานสังคม	1,300			รับจ้าง	3,000	หมวดงานสังคม	1,000		
		หมวดบันเทิง	0					หมวดบันเทิง	0		
		หมวดอำนวยความสะดวก	560	เลี้ยงเป็ด	300			หมวดอำนวยความสะดวก	376		
<b>7,190</b>		<b>8,740</b>		<b>2,916</b>		<b>10,174</b>		<b>7,832</b>		<b>2,916</b>	



ภาพประกอบที่ 70 แสดงภาพคณะผู้วิจัยแจกกระดานบัญชีครัวเรือน



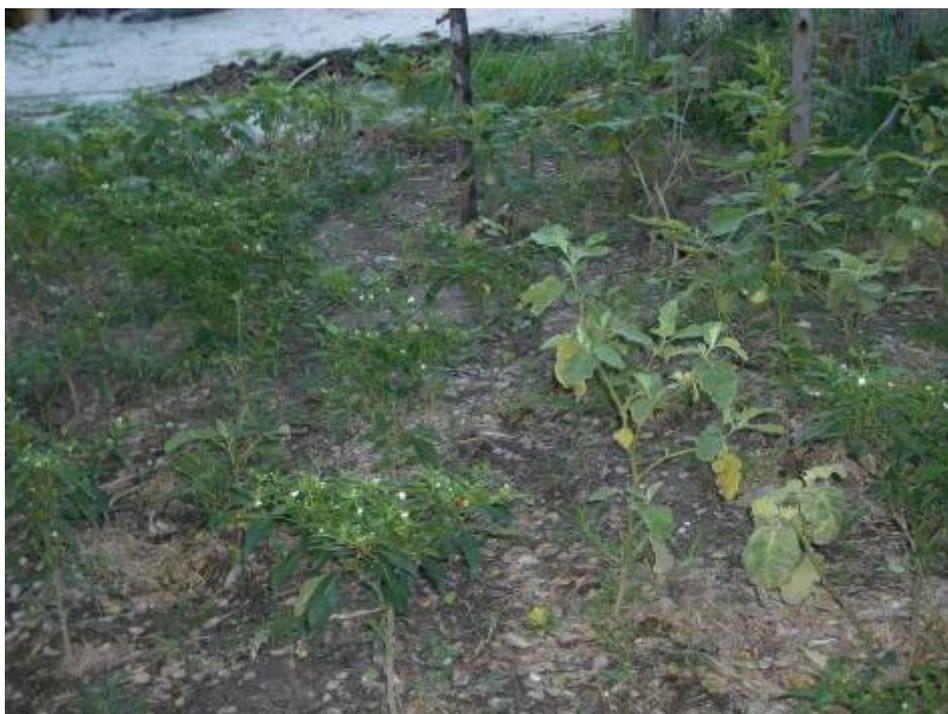
ภาพประกอบที่ 71 แสดงภาพกระดานบัญชีครัวเรือนที่ชาวบ้านจดบันทึก

### 3.2 การลดรายจ่าย

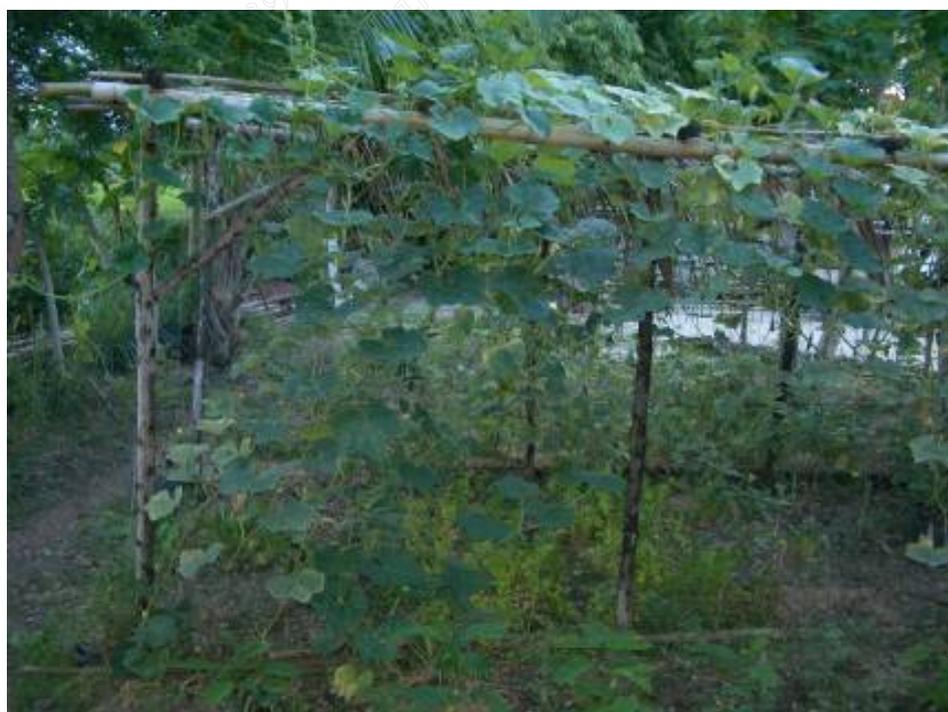
ในส่วนของวิธีการแก้ปัญหาอีกประการหนึ่ง ก็คือ การลดรายจ่าย ซึ่งทีมวิจัยในชุมชนได้กำหนดขึ้น โดยมีแนวพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดในการกำกับวิธีดำเนินการ ทั้งนี้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของจังหวัดอุทัยธานี ที่ได้กำหนดกรอบความคิดในการลดรายจ่ายใน 2 มิติ คือ 1. การลดรายจ่ายในอาชีพให้แก่เกษตรกร โดยการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ เพื่อลดการใช้สารเคมี และ 2. การลดรายจ่ายประจำวัน ซึ่งผลปรากฏว่ามีกิจกรรมที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

3.2.1 กิจกรรมโครงการ “ผู้ยื่นข้างบ้าน” เป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากจังหวัดอุทัยธานี ซึ่งมีแนวคิดในการลดรายจ่ายในครอบครัวโดยการปลูกผักสวนครัวไว้ที่บ้าน โดยได้รับงบประมาณจากยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขของจังหวัดอุทัยธานี เป็นโครงการที่มีกิจกรรมสอดคล้องต่อแผนงานด้านเศรษฐกิจพอเพียงของจังหวัด เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกผัก ไม้ใช้บริโภคในครอบครัว ซึ่งทำให้ประชาชนมีความอยู่ดีมีสุขอย่างยั่งยืน

ผลการดำเนินการ พบว่า จังหวัดอุทัยธานี โดยเฉพาะชุมชนตำบลตุ๊กคู่ ได้ใช้แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับกรอบยุทธศาสตร์อยู่ดีมีสุขของจังหวัด โดยริเริ่มโครงการ ผู้ยื่นข้างบ้าน ซึ่งเป็นก้าวสำคัญของชุมชน ที่ได้พัฒนาและแก้ไขปัญหาของตนเองอย่างเป็นระบบ ตรงตามสภาพปัญหาและสอดคล้องต่อศักยภาพของตนเอง โดยเป็นผลมาจากการที่คนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ซึ่งผลจากการดำเนินโครงการทำให้ชาวบ้านมีพืช ผักสวนครัวกินเองไม่ต้องไปซื้อ เป็นการลดรายจ่ายประจำวันได้



ภาพประกอบที่ 72 แสดงภาพพืช ผักสวนครัว ที่ชาวบ้านปลูกลงไว้ข้างบ้าน (1)



ภาพประกอบที่ 73 แสดงภาพพืช ผักสวนครัว ที่ชาวบ้านปลูกลงไว้ข้างบ้าน (2)

3.2.2 กิจกรรมการเลี้ยงเป็ดหลุม เป็นการแก้ปัญหาการเลี้ยงเป็ดแบบเดิม คือ การเลี้ยงแบบไล่ทุ่ง ซึ่งต่อมาประสบปัญหา เรื่องไข่หวัดนก ซึ่งทางราชการได้สั่งห้ามเลี้ยงวิธีการ เดิม ทำให้คณะผู้วิจัย มาคิดหาวิธีการที่จะปรับวิธีการเลี้ยงแบบใหม่ โดยปรับมาจากแนวคิดเรื่อง วิธีการเลี้ยงหมูหลุม ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้

#### (1) การสร้างโรงเรือน และเตรียมอุปกรณ์การเลี้ยง

วิธีการสร้างโรงเรือนก็เหมือนโรงเรือนทั่วไป แต่ที่แตกต่างออกไปก็คือ ต้องมีการขุดหลุมลงไปประมาณ 30 ซม. จากนั้นก็ผสมแกลบ ดิน เกลือ และมีการรดน้ำที่ผสม จุลินทรีย์ท้องถิ่นเพื่อมิให้มีกลิ่นเหม็น โรงเรือนที่สร้างขึ้นจะต้องมีส่วนที่เป็นพื้นดิน และน้ำ เพื่อให้ เป็ดได้ออกกำลังกายเดินหรือว่ายน้ำเล่น ซึ่งโรงเรือนที่สร้างขึ้นควรสร้างแบบง่าย ๆ ราคาถูก และใช้ วัสดุก่อสร้างที่มีในท้องถิ่น อากาศภายในโรงเรือนสามารถระบายถ่ายเทอากาศได้ดี

#### (2) การหาพันธุ์เป็ดไข่

ในการหาเป็ดพันธุ์ไข่ที่นิยมเลี้ยงกันอยู่ในปัจจุบัน มีอยู่หลายพันธุ์ด้วยกัน เช่น พันธุ์กากิแคมเบลล์ พันธุ์อินเดียรันเนอร์ พันธุ์พื้นเมือง พันธุ์ลูกผสมกากิแคมเบลล์กับ พื้นเมือง พันธุ์ลูกผสม ไฮ-บริด ซึ่งในการเลือกพันธุ์เป็ดไข่นั้น ควรคำนึงถึงองค์ประกอบหลาย ด้านด้วยกัน เช่น การเลี้ยงง่าย การทนทานต่อโรค ตลอดจนการให้ไข่ตก เป็นต้น

#### (3) อบรมวิธีการเลี้ยงเป็ดหลุม

หลังจากที่สร้างโรงเรือน เตรียมอุปกรณ์การเลี้ยง และหาพันธุ์เป็ดแล้ว จากนั้นจึงทำการอบรมเกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงเป็ดหลุม การให้อาหาร การดูแลรักษาความสะอาด โรงเรือน และน้ำ การกำจัดกลิ่นโดยการใช้จุลินทรีย์ท้องถิ่น เป็นต้น

#### (4) ดำเนินการเลี้ยงเป็ดหลุม

การดำเนินการเลี้ยงเป็ดหลุมนั้น อาหารที่ให้เป็ดส่วนใหญ่ ก็คือ หอยเชอร์รี่ ที่ชาวบ้านออกไปหาตามห้วย หนอง คลอง บึงต่าง ๆ ไม่ได้ใช้อาหารสำเร็จรูปตามท้องตลาด นอกจากการให้อาหารแล้วเกษตรกรต้องหมั่นดูแลรักษาความสะอาด การกำจัดกลิ่นโดยใช้จุลินทรีย์ ท้องถิ่น เป็นการสอนให้เกษตรกรเป็นคนขยัน อดทน ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง สังเกตได้จากถ้าครอบครัวไหนไม่อดทน ขยันหาอาหาร หรือดูรักษาความสะอาด เป็ดก็จะให้ ผลผลิตไข่น้อย และโรงเรือนก็จะไม่สะอาดส่งกลิ่นเหม็นรบกวนเพื่อนบ้าน

#### (5) จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์จากการขายผลผลิต

หลังจากดำเนินการเลี้ยงเป็ดไปได้ซักระยะ เป็ดก็จะให้ผลผลิตคือไข่ ให้ครอบครัวได้รับประทานบางส่วน ส่วนที่เหลือก็จะนำมารวมกัน โดยตั้งเป็นกลุ่มเป็ดหลุมเพื่อ เป็นศูนย์กลางในการรวบรวมไข่เป็ดในกลุ่มที่เหลือจากการเก็บไว้รับประทานแล้ว เพื่อจัดส่งไข่เป็ด

ผลการดำเนินการ พบว่า ครอบครัวของทีมวิจัยในชุมชนทั้ง 12 ครอบครัว ได้ผลิตจากไข่เป็ดไว้รับประทานในครัวเรือน จากจำนวนเป็ดครัวเรือนละ 10 ตัว ให้ไข่โดยเฉลี่ยวันละ 8 ใบ โดยไม่ต้องซื้อ และเหลือจึงขาย ซึ่งพบว่า ทีมวิจัยในชุมชนสามารถส่งไข่เป็ดไปที่กลุ่มเพื่อรวบรวมไปขายในตลาดอุทัยธานีเฉลี่ยประมาณวันละ 5 ใบ ต่อครัวเรือน ซึ่งเมื่อนำไปขายในตลาดอุทัยธานีก็จะขายได้ใบละ 2.50 บาท ซึ่งแต่ละครัวเรือนก็จะมีรายได้จากการขายไข่เป็ดประมาณ 375 บาท ต่อเดือน เมื่อได้รายได้จากการขายไข่เป็ด ทีมวิจัยในชุมชนบาง ครอบครัวก็จะเก็บออมเอาไว้ซื้อเป็ดเพิ่มเพื่อจะให้ไข่ได้ไข่มากขึ้น ซึ่งรายละเอียดปรากฏผลดังตาราง

ตารางที่ 1 แสดงการคำนวณผลผลิตไข่เป็ดที่ได้ และรายได้ที่ได้จากการขายไข่เป็ด

ระยะเวลา จำนวนครัวเรือน	1 วัน		1 สัปดาห์		1 เดือน		1 ปี	
	ผลผลิต (ใบ)	รายได้ (บาท)	ผลผลิต (ใบ)	รายได้ (บาท)	ผลผลิต (ใบ)	รายได้ (บาท)	ผลผลิต (ใบ)	รายได้ (บาท)
1 ครัวเรือน	5	12.50	35	87.50	150	375	1,825	4,562.50
12 ครัวเรือน	60	150	420	1,050	1,800	4,500	21,900	54,750



ภาพประกอบที่ 74 แสดงภาพทีมวิจัยชุมชนมารับเป็ดไปเลี้ยงในครัวเรือนของตน



ภาพประกอบที่ 75 แสดงภาพเล้าเป็ดหลุมที่ทีมวิจัยชุมชนสร้างขึ้น โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น



ภาพประกอบที่ 76 แสดงภาพเป็ดที่ทีมวิจัยชุมชนเลี้ยง

3.3.3 การเพาะเห็ดโอ่ง ซึ่งเป็นการศึกษาจากเอกสารและประยุกต์กับแนวคิดวิธีของนักวิจัย โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

(1) เตรียมวัสดุ อุปกรณ์

ในการเพาะเห็ดโอ่ง มีหลักการสำคัญ คือ ไม่จำเป็นต้องสร้างโรงเรือน เพียงใช้โอ่งที่ไม่ได้ใช้แล้วทำเป็นโรงเรือน สำหรับวัสดุ อุปกรณ์อื่น ๆ ที่ใช้ก็ได้แก่ ก้อนเชื้อเห็ดนางฟ้า และกระสอบสำหรับคลุมโอ่ง ถ้าจะให้ดีควรมีเทอร์โมมิเตอร์ไว้คอยวัดอุณหภูมิในโอ่ง

(2) อบรมวิธีการเพาะเห็ดโอ่ง

หลังจากที่เตรียมวัสดุ อุปกรณ์แล้ว จากนั้นจึงทำการอบรมเกี่ยวกับวิธีการเพาะเห็ด การควบคุม ดูแลรักษา ปัจจัยที่มีผลต่อการเจริญเติบโต เป็นต้น

(3) ดำเนินการเพาะเห็ดโอ่ง

ในการดำเนินการเพาะเห็ดโอ่ง ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับการรักษาอุณหภูมิภายในโอ่ง โดยจะใช้กระสอบชุบน้ำคลุมโอ่งไว้ ซึ่งระดับอุณหภูมิที่เหมาะสมต่อการเจริญเป็นดอกของเห็ดนางฟ้าจะประมาณ 25 องศาเซลเซียส หากอุณหภูมิต่ำกว่า 15 องศาเซลเซียส หรือสูงกว่า 35 องศาเซลเซียส เห็ดนางฟ้าจะไม่ออกดอก และการทำให้ก้อนเชื้อได้รับอุณหภูมิต่ำกว่า 20 องศาเซลเซียส ในระยะเวลาสั้นๆ หรือได้รับอุณหภูมิต่ำในช่วงเวลากลางคืน ก็จะช่วยชักนำให้การออกดอกของเห็ดดี สำหรับด้านความชื้น เห็ดนางฟ้าเป็นเห็ดที่ต้องการสภาพความชื้นของอากาศค่อนข้างสูง สภาพของโรงเรือนที่เหมาะสมควรมีความชื้นไม่ต่ำกว่า 80-85 เปอร์เซ็นต์

ผลการดำเนินการ พบว่า การเพาะเห็ดโอ่ง เป็นอีกหนึ่งทางเลือก ในการลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ของครัวเรือน เพราะมีวิธีการทำที่สะดวก วัสดุอุปกรณ์สามารถหาได้ง่าย มีการดูแลรักษาไม่ยากมากนัก แต่การเพาะเห็ดโอ่งควรเพาะในฤดูฝน หรือ ฤดูหนาว เพราะมีอุณหภูมิต่ำ จะทำให้เห็ดมีผลผลิตดี แต่ทั้งนี้ต้องมีอุณหภูมิไม่เกิน 35 องศาเซลเซียส เพราะจะทำให้เห็ดไม่ออกผล โดยต้นทุนในการเพาะเห็ดโอ่ง รวมต้นทุนครัวเรือนละ 100 บาท ได้แก่ ค่าเชื้อเห็ดก้อนละ 10 บาท ครัวเรือนละ 10 ก้อน ซึ่งใช้ระยะเวลาประมาณ 2 อาทิตย์ ก็สามารถคืนต้นทุนได้ การเพาะเห็ดโอ่งดังกล่าว แต่ละครัวเรือนสามารถนำผลผลิตมาบริโภคได้เพื่อลดรายจ่าย และถ้าเหลือก็นำไปจำหน่ายเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ในแต่ละครอบครัวได้อีกด้วย

ตารางที่ 2 แสดงผลจำนวนผลผลิตจากการเพาะเห็ดโอ่ง

	1 วัน	1 สัปดาห์	1 เดือน	6 เดือน
จำนวนผลผลิต(ก.ก)	0.5	3	12	72
ราคา (บาท)	25	75	300	1,800



ภาพประกอบที่ 77 แสดงภาพการเพาะเห็ดนางฟ้าในโอ่งของชาวบ้าน (1)



ภาพประกอบที่ 78 แสดงภาพการเพาะเห็ดนางฟ้าในโอ่งของชาวบ้าน (2)



ภาพประกอบที่ 79 แสดงภาพการเพาะเห็ดนางฟ้าในโอ่งของชาวบ้าน (3)

3.3.4 การเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก เป็นแนวคิดในการส่งเสริมให้ชาวบ้านลดรายจ่ายในครัวเรือน โดยการเลี้ยงปลา เพื่อเป็นอาหารบริโภคเอง มีอาหารโปรตีนจากปลาบริโภคในครัวเรือนและในชุมชน และเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งข้อดีของการเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติกมีอยู่หลายประการด้วยกัน ได้แก่ ใช้พื้นที่เลี้ยงน้อย และสามารถเลี้ยงได้ทุกพื้นที่ ใช้ระยะเวลาในการเลี้ยงสั้น แต่ละรุ่นใช้เวลาเลี้ยงเพียง 90 – 120 วัน สามารถเลี้ยงและดูแลรักษาได้สะดวก นอกจากจับมาบริโภคในครัวเรือนแล้ว ส่วนที่เหลือก็นำไป ขายเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว ซึ่งมีขั้นตอน ดังนี้

(1) คณะผู้วิจัยประสานงานกับประมงอำเภอ

(2) อบรมวิธีการเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก

หลังจากที่คณะผู้วิจัยได้ประสานวิทยากร ได้แก่ ประมงอำเภอแล้ว จากนั้นจึงได้ทำการอบรมเกี่ยวกับวิธีการเลี้ยงปลา การเลือกสถานที่สร้างบ่อ การสร้างบ่อ การให้อาหาร การถ่ายเทน้ำ ตลอดจนการป้องกันโรค เป็นต้น

(3) ดำเนินการเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก

ในการดำเนินการเลี้ยง อัตราการปล่อยลูกปลา ขนาด 2 – 3 ซม. ควรปล่อยในอัตราประมาณ 40 – 100 ตัว/ตรม. ซึ่งขึ้นอยู่กับกรรมวิธีในการเลี้ยง คือ ชนิดของอาหาร

ผลการดำเนินการ พบว่า การเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก มีต้นทุนในการเลี้ยง/คร้วเรือน ประกอบด้วย ค่าพลาสติกปูบ่อ 400 บาท ค่าอาหารปลาเล็ก 500 บาท ค่าอาหารปลาใหญ่ 450 บาท ค่าพันธุ์ปลา 750 บาท (จำนวน 500 ตัว) รวมต้นทุนทั้งสิ้น 2,100 บาท โดยระยะเวลาในการเลี้ยงปลาใช้ระยะเวลาประมาณ 4 – 5 เดือน ซึ่งผลผลิตที่ได้โดยเฉลี่ยคร้วเรือนละ 60 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 45 บาท ชาวบ้านจะมีรายได้จากการขายปลาโดยเฉลี่ย 2,700 บาท โดยเมื่อหักต้นทุนแล้วจะมีรายได้เฉลี่ย 600 บาท ทั้งนี้ปลาที่นำไปขายในตลาดเป็นส่วนที่เหลือจากการบริโภคในแต่ละคร้วเรือนแล้ว ดังนั้นการเลี้ยงปลาจึงเป็นการลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้านได้อีกทางหนึ่ง



ภาพประกอบที่ 80 แสดงภาพชาวบ้านช่วยกันทำบ่อพลาสติกเพื่อเลี้ยงปลา



ภาพประกอบที่ 81 แสดงภาพชาวบ้านมารับอาหารปลาเพื่อนำไปเลี้ยงปลา



ภาพประกอบที่ 82 แสดงภาพปลาอุกที่ทีมวิจัยชุมชนเลี้ยงไว้

3.3.5 การผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน ซึ่งได้แก่ผลิตภัณฑ์ที่สำคัญ เช่น น้ำยาล้างจาน น้ำยาปรับผ้านุ่ม น้ำยาซักผ้า และสบู่เหลว

ซึ่งมีขั้นตอนในการดำเนินการดังนี้

(1) คณะผู้วิจัยประสานงานกับทีมวิทยากร

ในการดำเนินการผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือนนั้น จำเป็นต้องมีความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงประสานงานเชิญวิทยากรที่มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินการผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน โดยเชิญวิทยากรจากศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านดอนกลอย อำเภอหนองขาหย่าง จังหวัดอุทัยธานี โดยศูนย์ดังกล่าวได้มีการเปิดอบรมหลายหลักสูตร เช่น การผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ การเลี้ยงหมูหลุม เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ใกล้เคียงกับตำบลตุ๊กอีกด้วย

(2) อบรมวิธีการผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน

หลังจากที่คณะผู้วิจัยประสานงานกับทีมวิทยากรแล้ว จากนั้นจึงดำเนินการอบรมวิธีการผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน ซึ่งประกอบด้วย 1) น้ำยาล้างจาน 2) น้ำยาซักผ้า 3) น้ำยาปรับผ้านุ่ม และ 4) สบู่เหลว โดยวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตก็ได้ไปซื้อจาก รทส.

## (3) จัดตั้งกลุ่มเพื่อจัดระบบ

หลังจากที่ได้อบรมวิธีการผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือนแก่ทีมวิจัยในชุมชนแล้ว จึงได้มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มผลิตของใช้ในครัวเรือนขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นศูนย์กลางในการระดมทุนของกลุ่มเมื่อเวลาที่ของใช้ในครัวเรือนใกล้หมด และเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม

ผลการดำเนินการ พบว่า ของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน ได้แก่ น้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน สบู่เหลว น้ำยาปรับผ้านุ่ม ล้วนแต่เป็นของใช้ที่จำเป็นที่แต่ละครัวเรือนต้องสิ้นเปลือง ซึ่งการผลิตของใช้ในครัวเรือนไว้บริโภคเองเป็นอีกวิถีทางหนึ่งที่จะทำให้ชุมชน สามารถดำรงอยู่ได้ โดยทีมวิจัยชุมชน ได้มีการผลิตของใช้ดังกล่าวไว้ใช้เองเพื่อลดรายจ่าย ซึ่งจากการคำนวณ พบว่า แต่ละครัวเรือน สามารถลดรายจ่ายลงเฉลี่ยเดือนละ 117 บาท นอกจากนี้ ในการผลิตดังกล่าวยังมีผลผลิตที่เหลือจากการใช้แล้วอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งทีมวิจัยชุมชนได้ร่วมกันคิด เพื่อนำผลผลิตดังกล่าวไปขายในตลาดและชุมชนใกล้เคียง เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน และชุมชนอีกด้วย

ตารางที่ 3 แสดงผลการคำนวณการผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน

ประเภทของใช้	ต้นทุน/เดือน/ครัวเรือน	จำนวนที่ใช้	ราคาตลาด	ความคุ้มค่า
น้ำยาซักผ้า	18 บาท	1 ลิตร	40 บาท	22 บาท
น้ำยาล้างจาน	15 บาท	1.5 ลิตร	45 บาท	30 บาท
สบู่เหลว	20 บาท	2 ลิตร	57 บาท	37 บาท
น้ำยาปรับผ้านุ่ม	17 บาท	1.5 ลิตร	45 บาท	28 บาท
รวม				117 บาท



ภาพประกอบที่ 83 แสดงภาพที่มวิชัยชุมชนช่วยกันทำของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน



ภาพประกอบที่ 84 แสดงภาพของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือนที่ชาวบ้านผลิตได้

#### 4. ผลการสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

จากการดำเนินการพัฒนาศักยภาพ และกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน โดยที่คณะผู้วิจัยได้พาปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน องค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชน ไปศึกษาดูงานเพื่อพัฒนาศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน ตามศูนย์การเรียนรู้ต่าง ๆ ที่นำแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ไปใช้ในการแก้ไขปัญหา นั่นคือคณะผู้วิจัยมีแนวคิดสำคัญที่ต้องการให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย และใช้กระบวนการวิจัยเพื่อเพิ่มศักยภาพหรือจัดความสามารถของคนในชุมชนท้องถิ่นได้ เพื่อที่จะได้วิเคราะห์ชุมชนเพื่อค้นหาโจทย์ปัญหา / คำถามในการวิจัย วิธีการแก้ปัญหาของชุมชน วางแผน / ออกแบบการวิจัย รวมถึงการดำเนินการวิจัย โดยทดลองปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนการวิเคราะห์และสรุปบทเรียน

จากการศึกษาบริบทของชุมชนตลุดคู่ อำเภอกัทพัตัน จังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ ประวัติความเป็นมา สภาพความเป็นอยู่ บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สถานที่สำคัญต่าง ๆ ในการทำกิจกรรมของชุมชน ฯลฯ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการประเมินแนวทางในการดึงศักยภาพชุมชนมาทำวิจัยเพื่อการแก้ปัญหา อาทิเช่น หากพบว่าวัดมีสถาปัตยกรรมที่สวยงามทั้งภายในและภายนอก สันนิษฐานได้ว่าชาวบ้านศรัทธาพระในวัด ให้ความสำคัญกับการพัฒนาพุทธสถาน หรือมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา เราก็สามารถดึงชาวบ้านให้มาทำกิจกรรมร่วมที่วัดได้ เป็นต้น จากนั้นคณะผู้วิจัยซึ่งประกอบด้วย ชาวบ้านในชุมชนตลุดคู่ คณะผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ จึงได้ร่วมกันวิเคราะห์ศักยภาพและปัญหาของชุมชน ซึ่งปัญหาที่สำคัญที่ได้จากการวิเคราะห์ภาพรวมของชุมชน พบว่า มีโจทย์ปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งในระดับครัวเรือน โดยประเด็นปัญหาการวิจัยที่คณะผู้วิจัยได้ร่วมกันกำหนดขึ้น มีกรอบแนวคิดหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจของครอบครัวให้เข้มแข็งมั่นคงก่อน โดยมีแนวคิดสำคัญ คือ การลดรายจ่ายของครอบครัว แล้วจึงพยายามเพิ่มรายได้จากอาชีพหรืออาชีพเสริม ดังนั้น ทีมวิจัยในชุมชนจึงได้หาแนวทางในการดำเนินการวิจัยเพื่อลดรายจ่ายของครอบครัว โดยมีแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดในการกำกับวิธีดำเนินการวิจัย ทำให้เกิดโจทย์วิจัยสำคัญว่าจะมีแนวทางลดรายจ่าย อย่างไรบ้าง จึงส่งผลทำให้เกิดวิธีการแก้ปัญหาขึ้น 2 วิธี คือ (1) การจัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้รู้จักตนเอง และ (2) การลดรายจ่าย ซึ่งทดลองดำเนินการวิจัย โดยทีมวิจัยในชุมชน หมู่ที่ 4 ตำบลตลุดคู่ อำเภอกัทพัตัน จังหวัดอุทัยธานี

ผลการดำเนินการ พบว่า จากการจัดทำบัญชีครัวเรือนของทีมวิจัยในชุมชน จำนวน 12 ครัวเรือน ทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเอง รู้ปัญหาของตนเอง ว่าส่วนใหญ่รายจ่ายมักเสียไปในเรื่องใด และสามารถจะลดในส่วนใดเท่าที่จะทำได้บ้าง สำหรับวิธีการแก้ปัญหาโดยการลดรายจ่าย ทีมวิจัยในชุมชน ได้ผสมผสานกับแนวคิดของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม คือ ต้องรู้จักมีการจัดการอย่างน้อย 5 อย่าง ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานชีวิตชาวบ้านในชนบทในปัจจุบัน ก็คือ ข้าว อาหาร สมุนไพร ของใช้ และปุ๋ย ซึ่งการแก้ปัญหาโดยการลดรายจ่ายดังกล่าวได้มีกิจกรรมเกิดขึ้นหลายกิจกรรม อาทิเช่น โครงการตู้เย็นข้างบ้าน เป็นการส่งเสริมให้ปลูกผักสวนครัวไว้ที่บ้านไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน กิจกรรมการเลี้ยงเป็ดหลุม เป็นการแก้ปัญหาคารเลี้ยงเป็ดแบบเดิม คือ การเลี้ยงแบบไล่ทุ่ง ซึ่งต่อมาประสบปัญหา เรื่องไข่หวัดนก ทำให้คณะผู้วิจัยคิดหาวิธีการที่จะปรับวิธีการเลี้ยงแบบใหม่ โดยปรับมาจากแนวคิดเรื่องวิธีการเลี้ยงหมูหลุม กิจกรรมการเพาะเห็ดโอ่ง ซึ่งเป็นการศึกษาจากเอกสาร และประยุกต์กับแนวคิดวิธีของนักวิจัย กิจกรรมการเลี้ยงปลาในบ่อพลาสติก และกิจกรรมการผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน แต่ทั้งนี้ในเรื่องเกี่ยวกับการลดรายจ่ายในอาชีพให้แก่เกษตรกร โดยการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ เพื่อลดการใช้สารเคมี ได้แก่ เรื่องข้าว และปุ๋ย ตลอดจนเรื่องสมุนไพรนั้น เนื่องจากสิ้นสุดระยะเวลาดำเนินการวิจัยจึงยังมิได้ดำเนินการ แต่คณะผู้วิจัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ และทีมวิจัยชุมชนก็ได้ร่วมกันวางแผน และจะดำเนินการต่อไป ถึงแม้ระยะเวลาดำเนินการวิจัยจะสิ้นสุดลง

อย่างไรก็ตามกระบวนการวิจัยดังกล่าวก็ได้สร้างกระบวนการคิด การเรียนรู้ ให้กับทีมวิจัยชุมชนได้พัฒนาตนเองให้มีความรู้ รอบคอบ เป็นคนมีเหตุมีผล เป็นคนรู้จักพอประมาณ ขยัน ซื่อสัตย์ อุดหนุน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งก็คือวิถีแห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิต ตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่จะสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน

## บทที่ 5

### สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัยการดำเนินแก้ไขปัญหาคาความยากจนตามแนวพระราชดำริเรื่องการพึ่งตนเองในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊ก อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี ในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาคาความยากจน โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ชุมชนในรูปแบบของการวิจัยโดยชุมชนที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยมีวัตถุประสงค์ย่อย ดังนี้ (1) เพื่อพัฒนาศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน (2) เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาคาความยากจน และวิธีแก้ปัญหาคาความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊ก อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี (3) เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาคาความยากจนโดยใช้กระบวนการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ และ (4) เพื่อสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

ระยะที่ 1 การพัฒนาทีมวิจัย ในการแก้ไขปัญหาคาความยากจนอย่างยั่งยืน

ระยะที่ 2 การศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาคาความยากจน และวิธีแก้ปัญหาคาความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊ก อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี

ระยะที่ 3 การดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาคาความยากจนอย่างยั่งยืน ในตำบลตุ๊ก อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุดรธานี โดยยึดกรอบแนวคิด เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ

ระยะที่ 4 การสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิด เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ

#### สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ สามารถสรุปผลการดำเนินการวิจัยได้ดังนี้

ผลการพัฒนาศักยภาพ และกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัยและชุมชน พบว่า การสร้างศักยภาพและกระบวนการเรียนรู้ของการวิจัยและชุมชนนั้น จะต้องอาศัยระยะเวลา และเงื่อนไขด้วยคุณธรรม ความอดทน ความเพียรพยายาม แต่เงื่อนไขความรู้เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนเอง ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาสากล เพื่อแก้ปัญหาคาความยากจน นอกจากองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาคาแล้ว องค์ความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการ การวางแผนดำเนินการ ซึ่งเป็นองค์ความรู้สำคัญที่ทีมวิจัยและชุมชนต้องมีความรู้ความเข้าใจในประเด็นต่าง ๆ อย่างถ่องแท้ จึงจะสามารถดำเนินการแก้ปัญหาคาความยากจนของตนเองให้สำเร็จลุล่วงไปได้

ผลการศึกษาริบทของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน และวิธีแก้ปัญหาคือความยากจน ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ในพื้นที่ยากจนตำบลตุ๊ก อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุทัยธานี พบว่า จากการศึกษาริบทของชุมชน คณะผู้วิจัยซึ่งประกอบด้วย ชาวบ้านในชุมชนตุ๊ก คณะผู้วิจัยจาก มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ได้ร่วมกันศึกษาศักยภาพและปัญหาของชุมชน โดยมีคำถามว่าจะสามารถสร้างความเข้มแข็งในระดับครัวเรือนได้อย่างไร จากนั้นจึงได้กำหนดวิธีแก้ปัญหาคือ โดยมี แนวคิดสำคัญ คือ การลดรายจ่ายของครอบครัว และมีแนวพระราชดำริ เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงเป็น หลักคิดในการกำกับการดำเนินการวิจัย ทำให้เกิดวิธีการแก้ปัญหาคือ 2 วิธี ได้แก่ 1. การจัดทำบัญชี ครัวเรือนเพื่อให้รู้จักตนเอง และ 2. การลดรายจ่าย ใน 2 มิติ คือ (1) การลดรายจ่ายในอาชีพให้แก่ เกษตรกร โดยการส่งเสริมการเกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ เพื่อลดการใช้สารเคมี และ (2) การ ลดรายจ่ายประจำวัน

ผลการดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาคือความยากจนอย่างยั่งยืน ในตำบลตุ๊ก อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุทัยธานี โดยยึดกรอบแนวคิด เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ พบว่า จากการจัดทำบัญชีครัวเรือนของทีมวิจัยในชุมชน จำนวน 12 ครัวเรือน ทำให้ชาวบ้าน รู้ปัญหาของตนเอง ว่าส่วนใหญ่รายจ่ายมักเสียไปในเรื่องใด และสามารถจะลดในส่วนใดเท่าที่จะทำได้บ้าง สำหรับวิธีการแก้ปัญหาคือการลดรายจ่าย ซึ่งการแก้ปัญหาคือการลดรายจ่ายดังกล่าวได้มีกิจกรรม เกิดขึ้นหลายกิจกรรม อาทิเช่น โครงการผู้เฒ่าบ้าน เป็นการส่งเสริมให้ปลูกผักสวนครัวไว้ที่บ้าน ไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน กิจกรรมการเลี้ยงเป็ดหลุม เป็นการแก้ปัญหาคือการเลี้ยงเป็ดแบบเดิม คือ การเลี้ยงแบบไล่ทุ่ง ซึ่งต่อมาประสบปัญหา เรื่องไข้หวัดนก ทำให้คณะผู้วิจัยคิดหาวิธีการที่จะปรับ วิธีการเลี้ยงแบบใหม่ โดยปรับมาจากแนวคิดเรื่องวิธีการเลี้ยงหมูหลุม กิจกรรมการเพาะเห็ดโอง ซึ่ง เป็นการศึกษาค้นคว้าและประยุกต์กับแนวคิดวิธีของนักวิจัย กิจกรรมการเลี้ยงปลาในบ่อ พลาสติก และกิจกรรมการผลิตของใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวก็ได้ สร้างกระบวนการเรียนรู้ วิธีคิด เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเอง

ผลการสรุปและประเมินผลการดำเนินการวิจัยที่ยึดกรอบแนวคิด เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ พบว่า จากการดำเนินการพัฒนาศักยภาพ และกระบวนการเรียนรู้ของทีมวิจัย และชุมชน การศึกษาริบทของชุมชน และวิธีแก้ปัญหาคือความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ตลอดจนการดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาคือความยากจนอย่างยั่งยืน ในตำบลตุ๊ก อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดอุทัยธานี โดยยึดกรอบแนวคิด เรื่อง เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ จะเห็นได้ว่า

## อภิปรายผล

กระบวนการดำเนินการวิจัยของคณะผู้วิจัย มีข้อค้นพบที่เป็นประเด็นที่จะนำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

### 1. สถานะของเศรษฐกิจชุมชนต่อการแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชน

การดำรงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจพอเพียง อันเป็นเศรษฐกิจกระแสตรงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการทัศน์ทางเศรษฐกิจและสังคมภายใต้เศรษฐกิจกระแสหลักคือ ทุนนิยม ซึ่งเป็นความหวังว่าจะเป็นวิถีสู่แห่งการหลุดพ้นจากความล้าหลัง หรือความด้อยพัฒนา ไปสู่ความทันสมัย (Modernization) ซึ่งภายใต้กระบวนการทัศน์ดังกล่าว มุ่งเน้นการพัฒนา ระบบเศรษฐกิจผ่านการพัฒนาอุตสาหกรรมและการลงทุนจากต่างชาติเป็นสำคัญ โดยในระยะแรก ๆ ยุทธศาสตร์ของการพัฒนาอยู่ที่การพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทดแทนการนำเข้า (Import Substitution Industrialization) ต่อมาเปลี่ยนเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบเน้นการส่งออก (Export Oriented Industrialization) โดยมีความเชื่อว่า เมื่อประเทศโลกที่สามสามารถพัฒนาระบบเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้าแล้วผลพวงของการพัฒนาดังกล่าวจะกระจายไปสู่คนทั้งประเทศอย่างเท่าเทียมกันโดยอัตโนมัติ (Trickle-Down Theory) (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอปาร.2546 : 61) การพัฒนาแบบทันสมัยได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาทั้งระดับมหภาคและระดับจุลภาค หรือปัจเจก กล่าวคือ มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ของระบบสังคม โดยเฉพาะระบบสาธารณูปโภคต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการบริโภคไปสู่การค้า เปลี่ยนจากภาคเกษตรกรรมไปสู่อุตสาหกรรม ซึ่งกระบวนการทัศน์ดังกล่าวถูกผลักดันสนับสนุนและส่งเสริมจากกลไกของรัฐทั้งสิ้น ดังนั้นวิธีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงเกิดอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ตามผลพวงของการพัฒนาประเทศตามแนวเศรษฐกิจกระแสหลักคือทุนนิยมได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่อาจแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชนได้อย่างแท้จริง ช้ำร้ายยังทำให้ฐาน

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์  
Nakhon Sawan Rajabhat University

ดังนั้น จากวิธีการผลิตทั้งสองวิธี เราจะพบว่าถ้าเราสามารถพึงวิธีการผลิตวิธีแรกได้มาก ก็หมายความว่า เราสามารถลดการพึ่งพาวิธีที่สองให้น้อยลง (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่อง

แม้ว่าทิศทางของการพัฒนาตามกระแสดังกล่าวจะได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี แต่การหันกลับไปทบทวนกระบวนการทัศน์เศรษฐกิจชุมชนเป็นกระแสดังกล่าว คงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ทั้งนี้เพราะแนวคิดดังกล่าวก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์เช่นกันว่าเป็นแนวคิดที่อุดมคติเกินไป ไม่สอดคล้องกับสภาพเป็นจริงของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่ง สุนัย จุลพงศธร (2550 : 5 – 6) ได้โต้แย้งถึงการทวนกระแสของเศรษฐกิจชุมชนว่า สภาพชุมชนแบบดั้งเดิมได้พังทลายแล้วอันเป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะที่สังคมไทยได้เกิดการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอันเป็นผลมาจากการปฏิรูประบบสังคมและเศรษฐกิจนับตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ได้ผลักดันให้ระบบการผลิตของสังคมไทยก้าวหน้าขึ้นและพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเต็มตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันนี้ระบบทุนนิยมของประเทศไทยได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกไปแล้ว ซึ่งเป็นผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนวิธีการผลิตและเปลี่ยนปรัชญาทางการผลิตจากการผลิตเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อเป็นสินค้าเกือบทั้งหมดแล้ว ซึ่งจากสภาวะการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเช่นนี้ ระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เน้นวิธีการผลิตเพื่อบริโภคยังจะดำรงอยู่ได้อีกหรือ

นอกจากนี้ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (1999 อ้างอิงจาก พัฒนา กิตติอาษา.2546 : 28 - 29) ได้เสนอบทความวิพากษ์วิจารณ์กระบวนการหันกลับไปสู่การพึ่งพาตนเอง การปฏิเสชกระแสบริโภคนิยม

วิวาทะระหว่างกระบวนทัศน์ดังกล่าว มีลักษณะเป็นสองขั้วที่ขัดแย้งกัน (Di lemmas) ผู้วิจัยจึงต้องทบทวนแนวคิดทั้งสองขั้วอย่างลึกซึ้ง และพยายามหาคำตอบหรือทางออกที่เหมาะสมที่สุดของการแก้ไขปัญหาคความยากจนในพื้นที่วิจัย ซึ่งผู้วิจัยต้องมีหลักคิดสำคัญร่วมกันกับคณะ/ทีมวิจัย ซึ่งเป็นชาวบ้านในชุมชน จนคณะผู้วิจัยมีแนวคิดหรือกระบวนทัศน์ที่สอดคล้องต้องกันก่อนที่จะนำหลักคิดดังกล่าวไปใช้ในการพัฒนาต่อไป โจทย์ที่สำคัญของคณะผู้วิจัยคือ กระบวนทัศน์หรือตัวตนของเศรษฐกิจชุมชนควรเป็นอย่างไร และดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของกระแสทุนนิยมได้อย่างไร โดยมีเป้าหมายเพื่อการพึ่งพาตนเองเป็นสำคัญ และอาจมีเป้าหมายอื่น ๆ เป็นเป้าหมายรอง

คำตอบที่สำคัญที่นักวิชาการหลายท่านได้เสนอแนะไว้สำหรับสังคมไทยมีหลายแนวทาง บางแนวทางมีความโน้มเอียงไปทางวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น บางแนวทางก็เป็นการเสนอทางออกที่เชื่อมโยงทั้งสองแนวคิด ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน (2546 : 2 – 5) ได้เสนอว่า เศรษฐกิจไทยนั้นประกอบด้วยเศรษฐกิจสองระบบ คือ ระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบเศรษฐกิจทุน โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งดำรงอยู่และเป็นชีวิตการทำมาหากิน ของชาวไทยจำนวนมากที่สุด โดยเฉพาะในชนบท ลักษณะ

ชุมชนหมู่บ้านจะดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ชุมชนจะต้องสร้างและรักษาส่วนเกินทางเศรษฐกิจ (Surplus) เอาไว้ให้ได้ และลดการพึ่งพาปัจจัยหลักในการดำรงชีพจากระบบตลาด ซึ่งการรักษาส่วนเกินทางเศรษฐกิจของชุมชนคือการปิดรอยรั่วต่าง ๆ ที่ส่วนเกินถูกดูดซับออกไปทั้งจากการผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภค หรือการทำให้ส่วนเกินเหล่านี้ตกอยู่กับชุมชน และจัดสรรคืนให้กับชุมชน ดังนั้นชุมชนหมู่บ้านจึงต้องสร้างกลไกและกระบวนการในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของชุมชนเพื่อลดการสูญเสียหรือการรักษาส่วนเกินของตนเอง

จากแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544 : 14 – 16) ได้เสนอแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมว่า เป้าหมายของการคืนชนเพื่อพัฒนานั้นไม่ใช่ปฏิเสศทุนนิยม หรือกลับสู่อดีต แต่อยู่ที่การตัดสินใจด้วยตนเองว่าจะเลือกการผลิตแบบใดที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมของตน การพัฒนาจึงเป็นขบวนการเลือกทางเดินของตนเอง ไม่ใช่การพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นความคิดที่ค่อนข้างสับสน แต่เป็นประโยชน์กับฝ่ายผู้มีอำนาจ เพราะสามารถใช้ลดการต่อต้านทางการเมืองของประชาชนลงได้ ทางออกของแนวทางทั้งสองข้างต้น จะหาได้จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงผ่านของความสัมพันธ์ทางการผลิต ซึ่งช่วยให้เข้าใจว่า การพัฒนาเปลี่ยนแปลงสังคมนั้น ไม่อาจทำได้ด้วยการปรับยุทธวิธีในการผลิตของแต่ละบุคคล แต่ต้องเป็นขบวนการเปลี่ยนแปลงที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนในการควบคุมทรัพยากร และวัฒนธรรมของพวกเขา

การวิจัยเพื่อการพัฒนาสังคมไทยแนวเศรษฐศาสตร์การเมือง จะเน้นที่การโต้แย้งกับแนวการพัฒนากระแสหลัก คือ การพัฒนาแบบทุนนิยม เป็นลักษณะของความด้อยพัฒนา เป็นผลโดยตรงจากนโยบายของรัฐ และโครงสร้างตลาดที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งการวิจัยแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมือง พยายามจะนำเสนอข้อวิพากษ์ หรือข้อโต้แย้ง เพื่อจะได้เข้าใจรากเหง้าของปัญหาการพัฒนาในสังคมไทย ซึ่งมีลักษณะสำคัญ ๆ เกี่ยวโยงกันอยู่ 6 ประการ คือ 1) ความเหลื่อมล้ำทางสังคม 2) การพึ่งพาภายนอก 3) การไร้ศีลธรรมและจิตใจ 4) การไม่มีส่วนร่วม 5) การทำลายสภาพแวดล้อม 6) การเน้นทิศทางเดียว

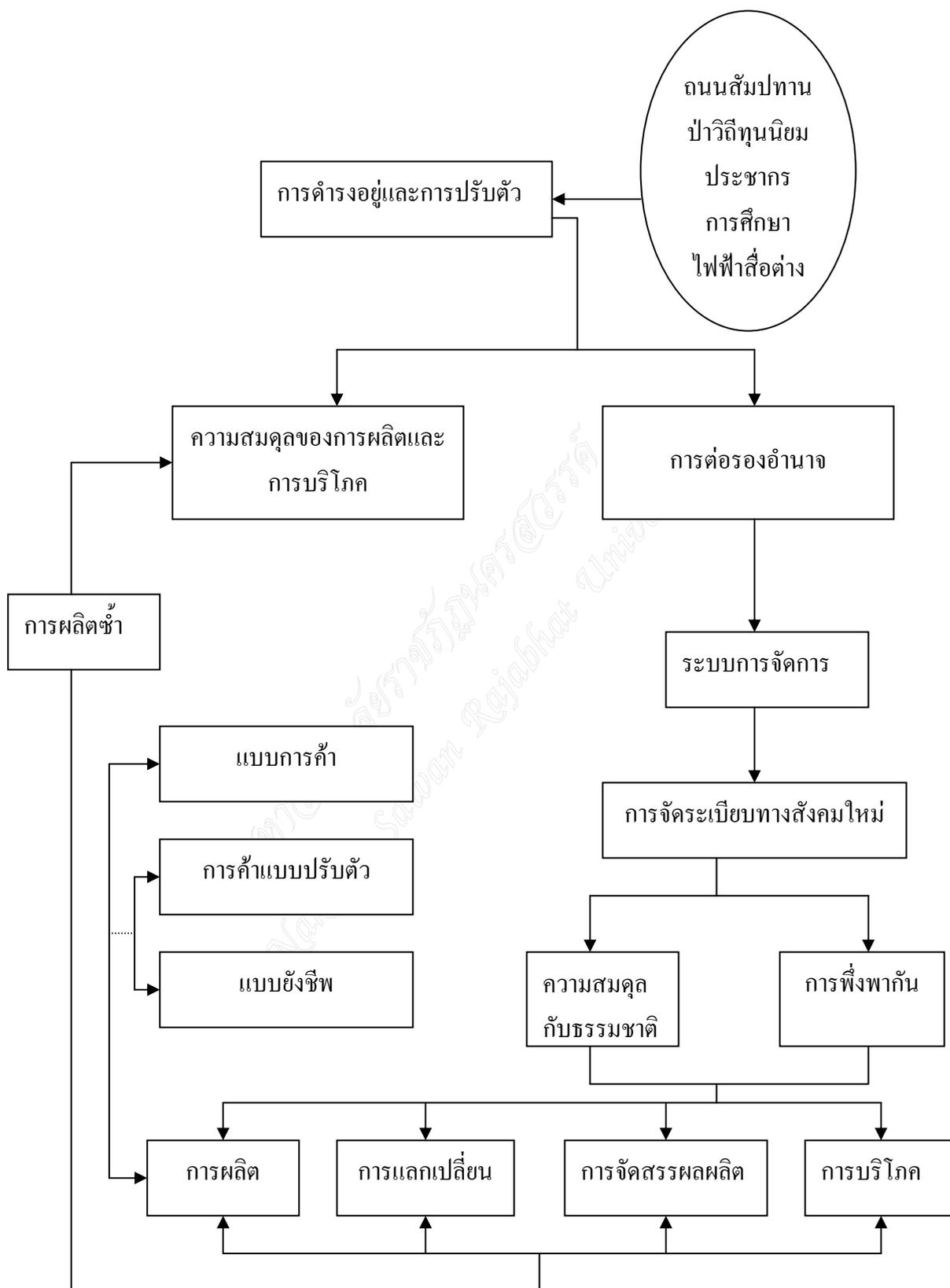
นอกจากนี้ อรสุดา เจริญรัต (2543 : 97 – 98) ได้ศึกษาถึง แนวทางการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงไป พบว่า การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นมีเงื่อนไขหลักสำคัญ 2 ประการ คือ

ประการแรก คือ การที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ มีความเชื่อมโยงและสมดุลกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตและการบริโภค

ประการที่สอง คือ การที่ชุมชนมี “อำนาจ” ในการควบคุมดูแลทรัพยากรของตนเองอย่างอิสระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของหมู่บ้าน

อำนาจดังกล่าวนำไปสู่การสร้างระบบการจัดการในการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ให้มีความสอดคล้องและสมดุลกับธรรมชาติ รวมทั้งสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะการพึ่งพาอาศัยและแบ่งปันกัน ในชุมชน ซึ่งสามารถเชื่อมโยงระบบการผลิตให้ตอบสนองความต้องการบริโภคแก่สมาชิกทุกคนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจัยเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงยังคงดำรงอยู่ในชุมชน

กระบวนการของอำนาจดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นภายใต้การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เชื่อมโยงจากโลกทัศน์ ระบบคุณค่าและบรรทัดฐานชุดหนึ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมาในรูปของความเชื่อ จารีตประเพณีและพิธีกรรมอันเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ซึ่งได้มีการประยุกต์ให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสมตลอดมา トラบเท่าที่อำนาจนี้ยังคงดำรงอยู่ในชุมชน อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่ทุกสังคมต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทั้งจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เข้ามาแทรกแซง ดังนั้น การสร้างกระบวนการปรับตัวโดยพยายามรักษาอำนาจของตนเองไว้ให้สามารถดำรงอยู่ได้ในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาเช่นนี้จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งของทุกสังคม โดยแบบแผนการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียงภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลงนั้น สามารถสรุปได้ดังแผนภาพที่ 15



แผนภาพที่ 15 แสดงข้อสรุปเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง  
ภายใต้บริบทที่เปลี่ยนแปลง

ที่มา : (อรสุดา เจริญรัตน์, 2543 : 122)

นอกจากนี้ คีตาฮารา (Kitahara, 1996 อ้างอิงจาก พัฒนา กิตติอาษา, 2546 : 31 – 32) ได้เสนอทางออกของสังคมไทยโดยให้ข้อสรุปและข้อเสนอแนะในลักษณะที่ประนีประนอม คือ พยายามให้ข้อเสนอแนะทางวิชาการในลักษณะที่สร้างสรรค้ว่า วัฒนธรรมชุมชน หรือเศรษฐกิจชุมชนมีศักยภาพอยู่ในตัวเอง ถ้าหากชุมชนได้รับการประสานงาน ร่วมมือ และสนับสนุนอย่างใกล้ชิดจากชนชั้นกลางในเมือง เช่น นักวิชาการ นักพัฒนาจากองค์กรพัฒนาเอกชน นักการเมืองบางกลุ่ม และสื่อมวลชน อคติที่ว่าทกรรมท้องถิ่นนิยมมีต่อเมือง อุตสาหกรรม ทุนนิยม และ บริโภคนิยม แต่ก็ดูเหมือนว่าท่านไม่ค่อยให้ความสนใจต่อมิติที่ลุ่มลึกของการต่อสู้ ดิ้นรน ความรู้สึกนึกคิด และการหาทางออกของผู้คนที่อยู่ในสภาวะอับจนและตื่นตระหนกเนื่องจากวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจที่รุนแรง

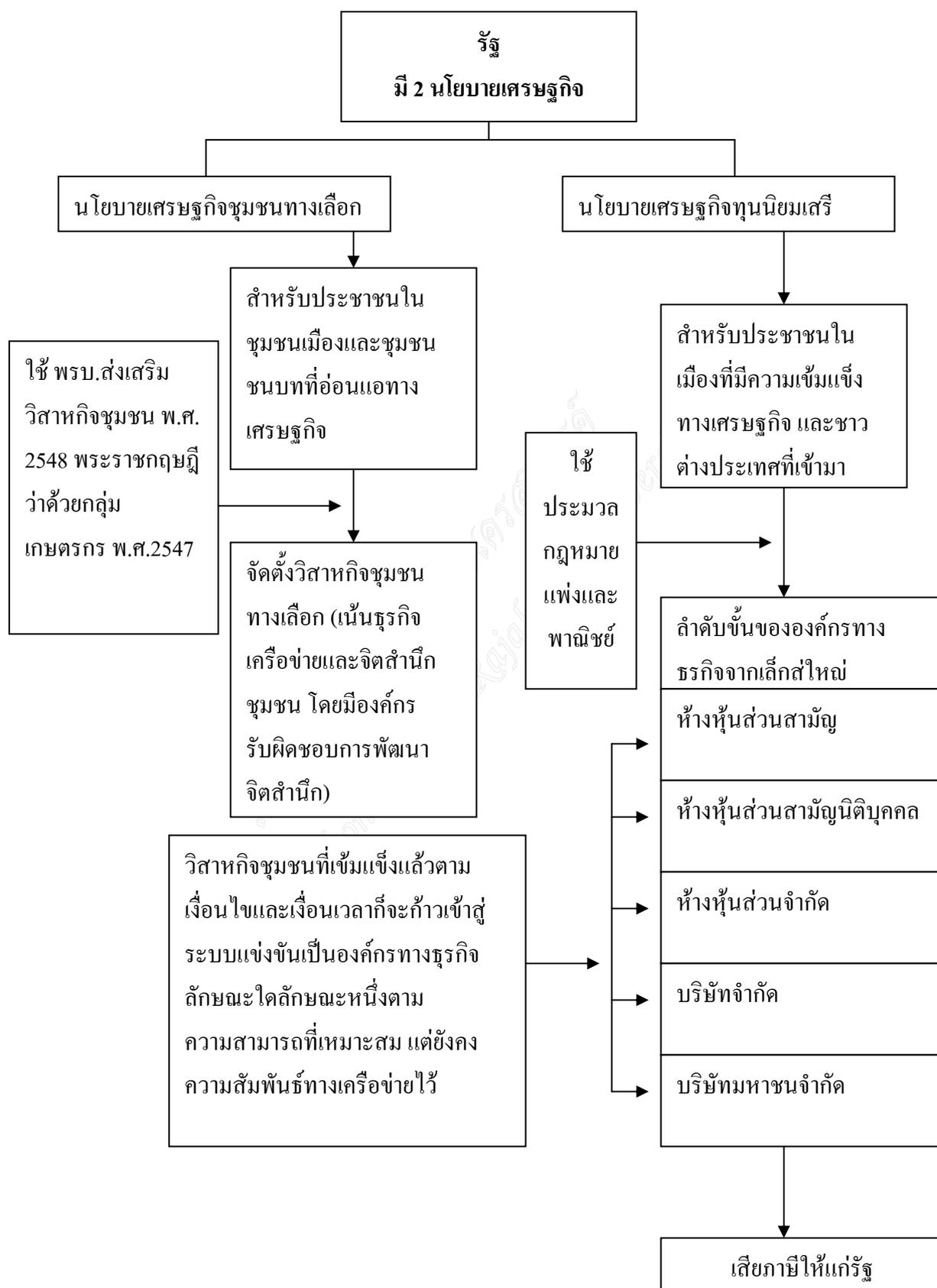
ซึ่งสอดคล้องกับ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2547 : อ้างอิงจาก ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และ พิทยา ว่องกุล, 2550 : 73-76) ได้เสนอทางออกของเศรษฐกิจไทย โดยมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศ โดยเฉพาะเศรษฐกิจระดับฐานราก ซึ่งถือได้ว่าเป็นฐานที่มั่น หรือที่หลบภัยในยามที่ประเทศชาติต้องประสบปัญหาทางเศรษฐกิจนั้นคือ เศรษฐกิจชุมชน การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ชุมชนต้องเริ่มต้นจากการทำให้ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ก่อน ตั้งแต่เรื่องการผลิตให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน หลังจากเหลือกินเหลือใช้แล้วจึงนำไปขาย โดยจะขายให้กับตลาดในชุมชนก่อน ที่เหลือจึงมุ่งขายสู่ตลาดนอกชุมชน ยุทธศาสตร์เช่นนี้ นักวิชาการเศรษฐศาสตร์การเมืองอย่าง ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ เรียกว่า ยุทธศาสตร์หนึ่งครัวเรือนสองวิธีการผลิต หมายความว่า ครัวเรือนซึ่งเป็นหน่วยการผลิตที่เล็กที่สุดของสังคม จะต้องคิดถึงการผลิต 2 วิธี ได้แก่

วิธีแรก คือ การผลิตเพื่อกินเพื่อใช้โดยตรง เช่น ต้องกินข้าวก็ทำนา อยากกินปลาที่เลี้ยงไว้ในฤดูแล้ง อยากกินหมูที่เลี้ยงไว้ในเล้า อยากกินผักก็ปลูกผักสวนครัว เป็นต้น วิธีการผลิตเพื่อกินเพื่อใช้เป็นวิธีการผลิตเพื่อบำบัดความต้องการขั้นพื้นฐานของชีวิต ถ้าทำได้เองหลาย ๆ อย่าง ครัวเรือนก็จะมีรายได้ที่แท้จริง (Real income) หรือรายได้ที่เป็นสิ่งของสำหรับเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไม่ต้องเดือดร้อนซื้อหา และนี่คือวิธีการผลิตที่ชาวบ้านในชนบทของไทยมีโอกาสทำได้มาก

วิธีที่สอง คือ การผลิตเพื่อการแลกเปลี่ยน หรือการซื้อขาย ซึ่งต้องผ่านกลไกการค้า เหตุที่ต้องมีการแลกเปลี่ยนก็เพราะว่า มนุษย์ทุกคนมีข้อจำกัดในตัวเอง ไม่สามารถสร้างหรือผลิตสิ่งที่ตนต้องการด้วยตัวเองได้ทุกอย่าง จึงจำเป็นต้องนำสิ่งที่ตัวเองผลิตได้ไปแลกกับสิ่งที่ตนต้องการ แต่ผลิตเองไม่ได้ การแลกเปลี่ยนโดยตรงคือการนำสิ่งของหรือผลผลิตของแต่ละฝ่ายไปแลกกัน ซึ่งก็มักเกิดความไม่สะดวก เพราะการจะมี “คู่แลกเปลี่ยน” ที่มีความต้องการพ้องกันอาจจะเกิดขึ้นได้ไม่ง่าย เช่น คนมีข้าวแต่ต้องการเกลือก็ต้องมองหาคนที่มีเกลือแต่ขาดข้าวและต้องการข้าว จึงจะแลกกันได้ เป็นต้น

ดังนั้นเองที่กลไกการเงินต้องเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะเงินตราเป็นสื่อกลางของการแลกเปลี่ยน เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นมาให้เป็นที่ยอมรับของทุกคน “เงินตรา” จึงเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งยวดที่ทำให้ กลไกการค้าในระบบทุนนิยมดำเนินไปได้ด้วยความสะดวกรวดเร็ว ซึ่งในที่สุดมูลค่าการผลิต ต้นทุนการผลิต ราคาสินค้า และผลได้ที่เป็นกำไร จะถูกกำหนดขึ้น โดยคิด “มูลค่า” เป็นเงินทั้งสิ้น และสุดท้าย “เงินตรา” ก็กลายเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของ ทั้งการผลิต การค้า และการเงิน รวมถึงการ บริโภคในระบบทุนนิยม และกลายเป็นว่า ใครผู้ใดขาดเงินตรา เขาผู้นั้นก็จะกลายเป็นผู้ “มีปัญหา” แก่ชีวิตไปในทันที

นอกจากนี้ สุนัย จุลพงศธร (2550 : 323-326) ได้เสนอภาพลักษณะเศรษฐกิจชุมชนว่าเป็น เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน โดยเสนอรายละเอียดไว้หลายประการแต่ที่สำคัญคือ การ กำหนดสถานภาพของเศรษฐกิจชุมชนให้ชัดเจน โดยที่รัฐต้องกำหนดนโยบายการเชื่อมโยงระหว่าง ระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบทุนนิยมให้ชัดเจน ดังแผนภาพที่ 16



แผนภาพที่ 16 แสดงแนวคิดทิศทางของ “เศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน”

ที่มา : (สุนัย จุลพงศธร. 2550 : 325)

ตามแผนภาพที่ 16 แสดงให้เห็นว่ารัฐควรจะใช้นโยบายพิเศษที่เรียกว่า “นโยบายเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” สำหรับประชาชนคนยากจนทั้งในเมืองและในชนบท ซึ่งปกติประชาชนกลุ่มนี้จะตกเป็นเหยื่อทางสังคม กล่าวคือ จะเป็นเพียงแรงงานไร้ฝีมือและราคาถูกให้แก่ระบบทุนนิยมเท่านั้น แต่โดยนโยบายพิเศษนี้จะทำให้แรงงานที่มีความพร้อมเกิดโอกาสและมีทางเลือก หากแต่จะต้องเคลื่อนตัวร่วมไปกับชุมชนและสร้างเครือข่ายธุรกิจให้เข้มแข็ง โดยมีนโยบายและกฎหมายพิเศษให้การสนับสนุน แต่การสนับสนุนมิใช่เป็นการให้เปล่าตามระบบอุปถัมภ์ของรัฐอย่างที่เป็นอย่างในปัจจุบัน การสนับสนุนของรัฐจะต้องมียุทธศาสตร์การสร้างเครือข่ายของระบบเศรษฐกิจชุมชนและยุทธศาสตร์การสร้างจิตสำนึกและการคิดที่ดี “ที่อยู่ร่วมและต่อสู้” ในขณะที่เดียวกันปรากฏเป็นจริง โดยจะต้องสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับชุมชนว่าเศรษฐกิจชุมชนนั้นจะต้องอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยม จะอยู่โดดเดี่ยวไม่ได้ และในขณะที่เดียวกันก็จะอยู่อย่างจำยอมต่อระบบทุนนิยมโดยไม่ได้แย่งเลยก็ไม่ได้ กระบวนการให้ความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกนี้จะต้องมีองค์กรที่รับผิดชอบในการสร้างจิตสำนึกดังกล่าวอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องจนเมื่อวิสาหกิจชุมชนนั้นมีความเข้มแข็งตามเงื่อนไขและเงื่อนไขพร้อมที่จะแข่งขันแล้ว วิสาหกิจชุมชนนั้นก็ต้องเคลื่อนตัวเข้าสู่การเป็นการเป็นองค์กรธุรกิจตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งตามขนาดและความเข้มแข็งด้วยฐานของทุนชุมชนและทุนท้องถิ่น และเข้าสู่ภาระหน้าที่ขององค์กรธุรกิจของรัฐที่จะต้องแข่งขันกับองค์กรธุรกิจของระบบทุนนิยมทั่วไป และเสียภาษีให้แก่รัฐเช่นเดียวกัน และเมื่อถึงเวลานั้นองค์กรเศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็งแล้วนี้ก็จะหลุดพ้นจากความช่วยเหลือด้านทุนจากรัฐในรูปแบบของเศรษฐกิจชุมชน และสามารถยืนด้วยกำลังของตนเองในเครือข่ายความสัมพันธ์ที่พึ่งพากันในทางธุรกิจ ซึ่งในช่วงการพัฒนาของวิสาหกิจชุมชนหนึ่ง ๆ นั้นก็เป็นไปตามเงื่อนไขของความเป็นจริงทางธุรกิจที่ผู้ประกอบการจะต้องรับผิดชอบต่อตนเองมิใช่ให้ระบบราชการไปอ้อม ดังนั้นวิสาหกิจชุมชนนั้น ๆ อาจจะประสบผลสำเร็จหรือล้มละลายก็ได้ ขึ้นอยู่กับความรับผิดชอบของผู้ประกอบการ การกำหนดแนวทางที่แน่นอนเช่นนี้จะ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะผลักดันให้ผู้ประกอบการตื่นตัว จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจชุมชนทางเลือก ๆ นี้มีความแตกต่างจากองค์กรเศรษฐกิจชุมชนในปัจจุบันที่ไม่มีเป้าหมายชัดเจนว่าจะเดินทางไปทิศทางใดในโลกทุนนิยม และไม่มีอนาคตว่าจะหลุดพ้นจากการอุปถัมภ์ของรัฐเมื่อไร เพราะวิสาหกิจชุมชนที่ผู้วิจัยได้พบเห็นส่วนมากไม่สามารถจะประเมินผลกำไร-ขาดทุนที่เป็นจริงได้ และก็ไม่สามารถจะตัดสินใจได้ว่าควรจะดำรงอยู่หรือเลิกกิจการ ทั้งนี้เป็นเพราะกลไกของรัฐไม่มีแนวนโยบายชัดเจนว่าจะให้เศรษฐกิจชุมชนดำรงอยู่ได้อย่างไรจึงคอยแต่อุปถัมภ์ไม่ให้ล้มโดยเข้าไปอ้อมชูเพื่อแสดงเป็นผลงานนำเสนอต่อผู้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นการดำเนินกิจการที่ผิดปกติต่อกลไกทางธุรกิจอย่างยิ่ง

ซึ่งแนวคิดดังกล่าว เสรี พงศ์พิศ (2549 : 17) ได้สรุปว่า การช่วยให้ชุมชนเรียนรู้ไม่ได้หมายถึงการช่วยให้พวกเขาหายโง่ หายจน หายเจ็บ แบบเดิม ๆ อีกต่อไป แต่หมายถึง การช่วยให้พวกเขาค้นพบศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง และพัฒนาศักยภาพดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง วิธีการหนึ่งที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่วันนี้เรียกกันวันนี้ว่า “ประชาพิชัย” คือชาวบ้านวิจัยตนเอง พวกเขาเรียนรู้จักตนเอง ชุมชน และโลก เรียนรู้จักเอกลักษณ์และรากเหง้า ความรู้ภูมิปัญญา ทรัพยากรท้องถิ่น เรียนรู้สถานการณ์ที่แท้จริงของตนเอง รายรับ รายจ่าย หนี้สิน สุขภาพ สิ่งแวดล้อม รู้ทั้งปัญหาความต้องการ และทุนของตนเอง ทุนที่จะช่วยให้พบทางออกได้ด้วยตัวเองโดยไม่ต้องรอรัฐช่วย ไม่ใช่ปฏิเสธรัฐ แต่บทบาทของรัฐคือการช่วยให้พวกเขาได้เรียนรู้และเติมเต็มให้พวกเขาให้พึ่งตนเองได้ มากกว่าทำให้พวกเขาขึ้นต่อรัฐบาลแบบผู้นั่งรอรับความเอื้ออาทร ข้อมูลที่ชาวบ้านไปสำรวจด้วยตัวเอง นำมาวิเคราะห์ ประมวลผล นำไปสู่การพัฒนาแผนแม่บทชุมชน แผนยุทธศาสตร์ของชุมชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเองอย่างมั่นคง

การจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัยดังกล่าว สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 4 และแผนภาพที่ 17

ตารางที่ 4 แสดงการจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย

กระบวนการทัศน์การวิจัยแบบเดิม	การวิจัยเพื่อท้องถิ่น	แนวการปฏิบัติของชุมชน
<b>1. การกำหนดปัญหา</b> - เน้นกลุ่มคนที่มีความรู้ การศึกษาในระบบ - ได้ข้อมูลมาเพื่อตอบปัญหา การวิจัยเชิงทฤษฎี - ใช้ข้อมูลสู่การวางแผน ระดับมหภาค	<b>1. การกำหนดปัญหา</b> - เน้นกลุ่มชาวบ้านที่ขาด โอกาสทางการเรียนรู้ - เน้นกลุ่มชนที่สัมผัสกับ สถานการณ์ของปัญหา - สร้างกระบวนการให้ชาวบ้าน มีพันธกิจในการทำงานร่วมกัน	<b>1. การกำหนดปัญหาร่วมกัน</b> โดยการประชุมระดมสมอง และการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์กันทั้ง ภายในและภายนอกชุมชน
<b>2. การตั้งสมมติฐาน</b> - เป็น Blue print ที่กำหนดให้/ ออกแบบวิจัยค่อนข้างเข้มงวด และมีรูปแบบสำเร็จรูป	<b>2. การตั้งสมมติฐาน</b> - เน้นกระบวนการพัฒนา โครงการที่เป็นปรากฏการณ์ ของปัญหาในท้องถิ่น	<b>2. การตั้งสมมติฐาน</b> เป็นการหาคำตอบร่วมกันของ คณะผู้วิจัย โดยอาศัย ประสบการณ์จากการไปศึกษา ดูงาน และจากการศึกษา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ตารางที่ 4 (ต่อ)

กระบวนการพัฒนาริธีการวิจัยแบบเดิม	การวิจัยเพื่อท้องถิ่น	แนวการปฏิบัติของชุมชน
<ul style="list-style-type: none"> <li>- โจทย์วิจัยกำหนดโดยหน่วยงาน/องค์กร/นักวิจัยภายนอก</li> <li>- กำหนดไว้ล่วงหน้าค่อนข้างตายตัว</li> <li>- เน้นการวางแผน และสอดคล้องกับทิศทางหน่วยงาน</li> <li>- มุ่งหลักวิชา เน้นเชิงปริมาณ และใช้เทคโนโลยีขั้นสูง</li> <li>- คนภายนอกเป็นเจ้าของโครงการและบริหารงบประมาณ โครงการวิจัย</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- เน้นการสร้าง “คน” ให้มีการเรียนรู้โดยลงมือทำโดยชาวบ้าน-ของชาวบ้าน-เพื่อชาวบ้าน และมีพี่เลี้ยงเป็นผู้ให้คำแนะนำ</li> <li>- มีทดลองปฏิบัติและทางเลือกที่เป็นรูปธรรม</li> <li>- กำหนดกรอบการวิจัยโดยชาวบ้านในพื้นที่วิจัย/อาศัยปัญหาและสถานการณ์ของพื้นที่</li> <li>- ปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมของพื้นที่และตามเงื่อนไขของชาวบ้าน</li> <li>- เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม และทดลองปฏิบัติการร่วมกันเพื่อหาทางเลือก ผู้จัดการปัญหา</li> <li>- ใช้วิธีการพื้นที่บ้านที่ชาวบ้านคุ้นเคยและเหมาะสม</li> <li>- ชาวบ้านเป็นเจ้าของโครงการและบริหารงบประมาณโครงการวิจัยเอง</li> </ul>	<p>แล้วร่วมกันกำหนดแนวทางการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาความยากจน</p>

ตารางที่ 4 (ต่อ)

กระบวนการทัศนการวิจัยแบบเดิม	การวิจัยเพื่อท้องถิ่น	แนวการปฏิบัติของชุมชน
<p><b>3. การเก็บรวบรวมข้อมูล</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ได้ข้อมูลวางแผนระดับมหภาคเพื่อนำไปสู่การวางโครงสร้างพื้นฐาน</li> <li>- การตอบคำถามเชิงทฤษฎีและได้รายงานตอบสนองผู้วิจัย/หน่วยงาน/องค์กร/แหล่งทุน</li> <li>- เป็นมาตรฐานสากลและใช้ครอบคลุมทุกปัญหา</li> </ul>	<p><b>3. การเก็บรวบรวมข้อมูล</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- ได้คนที่มีความเข้าใจต่อปัญหาพร้อมทั้งเจือใจ ปัจจัยต่อปรากฏการณ์เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไข</li> <li>- เป็นมาตรฐานเฉพาะพื้นที่และเน้นบูรณาการเชิงพหุวัฒนธรรม</li> <li>- มีรูปธรรมชัดเจนและเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในพื้นที่และนอกพื้นที่</li> <li>- ได้กลไกในชุมชนและเน้นการสร้างทางเลือกในการแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น</li> <li>- มีการสืบทอดสู่คนรุ่นใหม่และใช้วิธีการสาธารณะ</li> </ul>	<p><b>3. การเก็บรวบรวมข้อมูล</b></p> <p>คณะผู้วิจัย ได้ดำเนินการตามแนวทางหรือโครงการที่ได้วางแผนไว้ในขั้นตอนที่ 2</p>
<p><b>4. การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปอภิปรายผล</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- เป็นการริเริ่มจากคนนอก (Outside-in)</li> <li>- เป็นการรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจ</li> <li>- เน้นลักษณะย่อส่วนการศึกษาวิจัย</li> <li>- มองแยกส่วนและวิเคราะห์แบบแยกส่วน</li> </ul>	<p><b>4. การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปอภิปรายผล</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- เป็นการริเริ่มจากคนใน (Inside-out)</li> <li>- มองภาพรวมและวิเคราะห์แบบองค์รวม</li> <li>- เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมเกือบทุกขั้นตอนเพื่อการวิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นถึงการจัดการความสัมพันธ์กับปัจจัยเจือใจต่างๆ</li> </ul>	<p><b>4. การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปอภิปรายผล</b></p> <p>คณะผู้วิจัยร่วมกันสรุปและประเมินผลการดำเนินงานตามโครงการที่ได้ดำเนินการ โดยการประชุมปฏิบัติการและร่วมกันประเมินผลการดำเนินงานที่ผ่านมา</p>

## ตารางที่ 4 (ต่อ)

กระบวนการทัศนวิสัยแบบเดิม	การวิจัยเพื่อท้องถิ่น	แนวการปฏิบัติของชุมชน
<p>- ชี้นำและสร้างแรงจูงใจให้ได้ข้อมูล</p> <p>- ผู้รับประโยชน์ถูกกระจายตามโครงสร้างสังคม</p>	<p>- สร้างกำลังใจและเพิ่มพลังอำนาจในการคิดและการตัดสินใจ ให้ชาวบ้านได้คิด เป็นทำเป็นจนเกิดความสำเร็จและความมั่นใจ</p> <p>- ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน</p> <p>- เน้นความสามารถตัดสินใจและกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างทางเลือกของตนเองในการจัดการกับปัญหาของตนเองและท้องถิ่น</p>	



แผนภาพที่ 17 แสดงการจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย

ที่มา : (อรุณี เวียงแสง และบุญสุข เตือนชวัลย์ อ่างใน ชลิตา บัณฑิตวงศ์ และอนุสรณ์ อุณโธ. 2547 :96-97)

2. กระบวนการวิจัย กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ซึ่งจากผลการวิจัย พบว่า ชุมชนตำบลตุ๊กคู หมู่ที่ 4 มีชาวบ้านที่เป็นคณะผู้วิจัยที่ร่วมดำเนินการวิจัยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 นับแต่ที่เริ่มดำเนินการวิเคราะห์โจทย์ปัญหา รวมทั้งวิธีการแก้ปัญหา ทำให้คณะวิจัยได้พยายามที่จะหาคำตอบของโจทย์ปัญหาดังกล่าว ด้วยการใช้กระบวนการวิจัย ซึ่งมีขั้นตอนสำคัญ คือ การร่วมกันวิเคราะห์โจทย์ปัญหา การตั้งคำถาม การวางแผน และการค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบโดยใช้วิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายและเน้นการปฏิบัติจริง (Action research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้และสามารถแก้ไขปัญหาของตนเองได้ กระบวนการวิจัยที่ชุมชนตุ๊กคูได้ดำเนินการร่วมกัน เป็นกระบวนการที่เน้นการเรียนรู้ในเชิงกระบวนการมากกว่าผลลัพธ์โดยตรง กล่าวคือ กระบวนการวิจัยเป็นกระบวนการที่เปิดพื้นที่ให้ชาวบ้านในชุมชนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดกระบวนการทำงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอน จนสามารถนำคำตอบไปใช้ในการแก้ปัญหาของตนเอง และที่สำคัญทำให้ชาวบ้านเกิดความคิดสำนึกที่จะร่วมกันลุกขึ้นมาแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตนเอง ซึ่งกระบวนการวิจัยดังกล่าวก่อให้เกิดการสร้างพลังขึ้นในชุมชน (Empowerment) เกิดความมั่นใจในตนเอง เปลี่ยนจากการคิดพึ่งพาคนอื่นมาเป็นพึ่งพาตนเองมากขึ้น ประเด็นเหล่านี้เป็นบทเรียนสำคัญของงานวิจัยของท้องถิ่น นอกเหนือจากคำตอบของปัญหาหรือโจทย์ที่ทุกคนร่วมกันคิด และเมื่อได้ร่วมกันทำ ร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผลที่เกิดขึ้นหรือคำตอบจากงานวิจัย คือ ผลสำเร็จของตนเอง ครอบครัวและชุมชน

ซึ่งผลจากการได้ร่วมกันคิด โจทย์และหาคำตอบของโจทย์ ซึ่งถือว่าเป็นทางออกของแต่ละครอบครัว นั่นคือ การพยายามเอาตัวรอดให้ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงตามกระบวนการทัศน์ของทุนนิยม โดยที่ชาวบ้านได้คิด โจทย์ที่เริ่มจากครอบครัวตัวเองก่อน นั่นคือการ “ระเบิดจากข้างใน” แล้วจึงเชื่อมโยงไปสู่กลุ่มชุมชน และ เครือข่ายต่อไป สำหรับเนื้อหาสาระที่เป็นโจทย์สำคัญคือ เรื่องการกินอยู่หรือปากท้องของตนเอง โดยมีหลักคิดจากการได้ไปศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันกับคนในชุมชนเอง และจากปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งเริ่มจากการคิด ทำในเรื่องของตนเอง จนสรุปได้ว่า ต้องหาทางลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สร้างโอกาส แต่ก้าวแรกต้องเริ่มจากการลดรายจ่ายของตนเองก่อน นั่นคือ ต้อง รู้จักตนเอง ปรับเปลี่ยนวิธีคิด คิดหาทางออก โดยยึดแนวทางของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม คือ ต้องรู้จักมีการจัดการอย่างน้อย 5 อย่าง ซึ่งผู้ใหญ่วิบูลย์ถือว่าเป็นพื้นฐานชีวิตชาวบ้านในชนบทในปัจจุบัน ก็คือ ข้าว อาหาร สมุนไพร ของใช้ และนุ้ย ทำอย่างไรจึงจะจัดการข้าวให้ดีกว่านี้ ไม่ใช่ปลูกข้าวขายแล้วไปซื้อข้าวถุงจากตลาดมากิน ทำอย่างไรจะแปรรูปข้าวให้ได้มากกว่าแค่หุงกิน ทำอย่างไรจะผลิตอาหารบางส่วน ปลูกสมุนไพรที่ง่าย ๆ ทำ

อย่างไรก็ตามกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นทันทีทันใด แต่เกิดจากการร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งหมายความว่าในกระบวนการที่เกิดความเชื่อ ความคิดในการปรับเปลี่ยนวิธีคิด เกิดจากการศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเริ่มนำมาทดลองใช้ ปรับให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยมีเป้าหมายไปสู่ความพอเพียง และความยั่งยืน นั่นคือ ความสามารถในการพึ่งพาตนเองในระดับครอบครัว กล่าวคือ ครอบครัวสามารถเลี้ยงดูตนเองและเอาตัวรอดได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคมภายใต้กระบวนการทัศน์แบบทุนนิยม

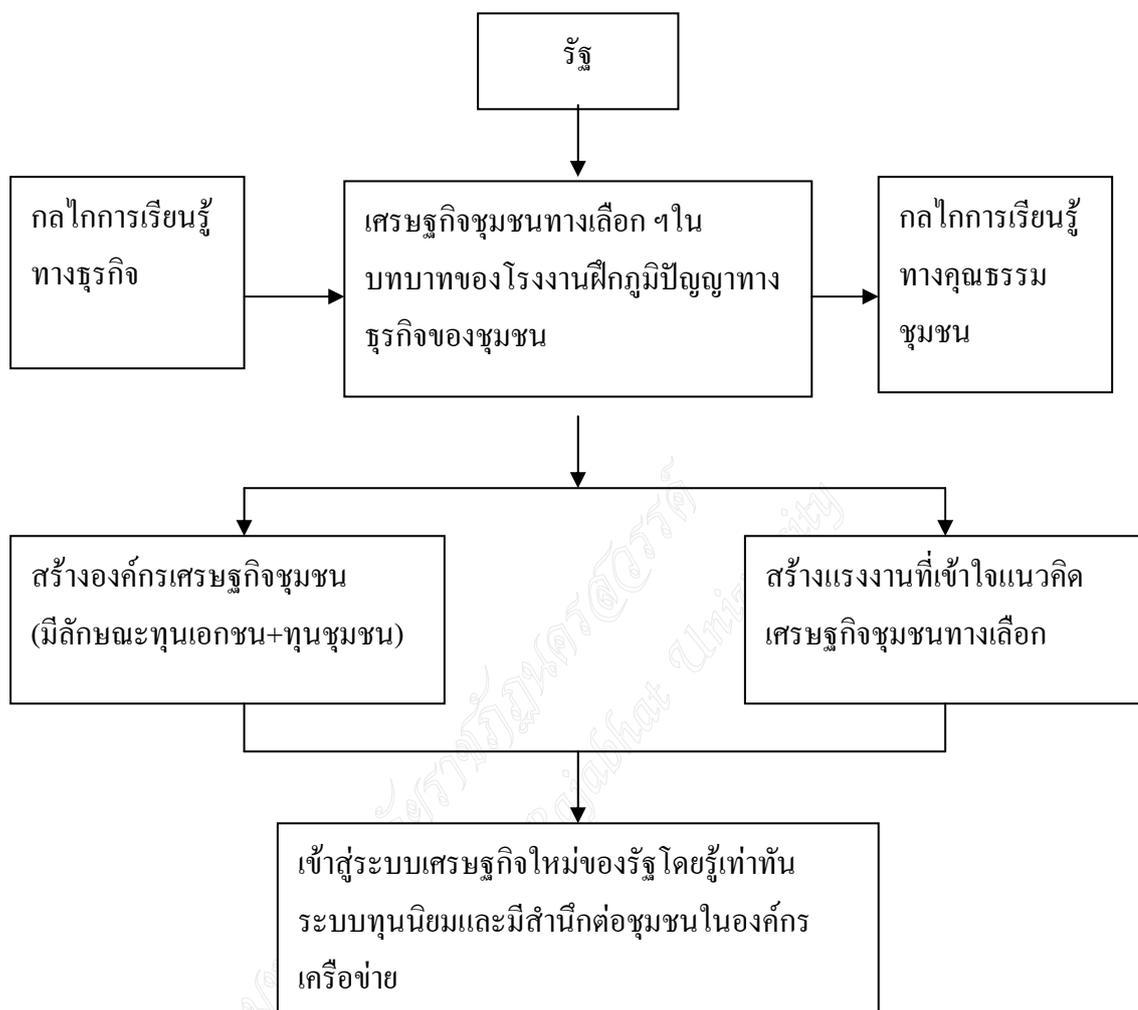
ซึ่งสอดคล้องกับ สินธุ์ สโรบล (2548 : 32 – 39) ได้สรุปว่า กระบวนทัศน์การวิจัย (Research Paradigm) เป็นกระบวนการทางความคิดและปฏิบัติการเกี่ยวกับการวิจัย ที่มีการเชื่อมโยงระหว่างโลกทัศน์ (Worldview) และมโนทัศน์ (Concept) ต่อความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์ในโลก อันเป็นพื้นฐานในการสร้างและทำความเข้าใจในรับรู้ (Perception) ต่อความเป็นจริงหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ เพื่อพัฒนาไปสู่การสร้างแนวปฏิบัติ (Practice) รวมทั้งนำวิธีการจัดการ (Management) ร่วมกัน โดยมีเป้าหมายในการสร้างแบบแผน (Pattern) แบบจำลอง (Model) รวมทั้งค่านิยม (Value) ที่เป็นพื้นฐานการจัดการตนเองของชุมชนหนึ่ง ๆ แนวคิดดังกล่าวนี้พื้นฐานของกระบวนทัศน์ในการวิจัยเพื่อท้องถิ่น แนวคิดดังกล่าวนี้มีความเชื่อพื้นฐานที่ว่า “ชาวบ้านมีศักยภาพเป็นผู้แก้ไขปัญหาของท้องถิ่นได้ด้วยตนเอง และชาวบ้านสามารถใช้กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาได้ โดยร่วมกันศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหา มีการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยความช่วยเหลือแนะนำของที่ปรึกษา และพี่เลี้ยง ร่วมกันวิเคราะห์ทางเลือก ทดลองปฏิบัติ สรุปผลการทำงาน ทั้งที่เป็นความรู้และรูปธรรมในพื้นที่ เพื่อสร้างทางเลือกในการจัดการปัญหาของชุมชนท้องถิ่น ผลที่ได้ถูกนำไปขยายผลเพื่อยกระดับทางความคิดของชาวบ้าน รวมทั้งการปรับปรุงวิธีการทำงาน และปรับเปลี่ยนมาตรการหรือนโยบายเพื่อพัฒนาท้องถิ่นไทยต่อไป นอกจากนี้ อรุณี เวียงแสง และ คณะ (2550 : 7) ได้สรุปว่าผลงานวิจัยท้องถิ่นที่สำคัญยิ่ง มิใช่บทความทางวิชาการหรือเทคโนโลยี แต่คือ “คน” และ “กลุ่ม” ที่เกิดจากการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง ทั้งในปัจจุบัน และมีความพร้อมในการรับมือกับอนาคต ในการชี้แนะและเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของชุมชนต่อไป

การช่วยให้ชุมชนเรียนรู้ไม่ได้ หมายถึง การช่วยให้พวกเขาหายใจ หายใจ หายใจแบบเดิม ๆ อีกต่อไป แต่หมายถึงการช่วยให้พวกเขาค้นพบศักยภาพที่แท้จริงของตนเอง และพัฒนาศักยภาพดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเอง วิธีการหนึ่งที่ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ที่วันนี้เรียกกันวันนี้ว่า “ประชาพิชัย” คือ ชาวบ้านวิจัยตนเอง พวกเขาเรียนรู้รู้จักตนเอง ชุมชน และโลก เรียนรู้จัก

การดำรงอยู่ของเศรษฐกิจชุมชนและพึ่งตนเอง หรือ เศรษฐกิจพอเพียง ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจทุนนิยม คำถาม/โจทย์สำคัญของคณะวิจัยอีกประเด็นหนึ่ง นอกจากการใช้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนเองที่เรียกว่า การวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ การที่ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ โดยใช้หลัก หรือ แนวคิดของเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง หรือ เศรษฐกิจพอเพียง ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอันเกิดจากเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จะมีวิถีทางอย่างไร ซึ่งแนวคิดดังกล่าว ถือเป็นประเด็นที่ค่อนข้างสับสน ที่เกิดขึ้นจากการวิพากษ์ปัญหาความยากจนที่เกิดจากสาเหตุใดกันแน่ ความยากจนเป็นผลมาจากสาเหตุความด้อยพัฒนา หรือความยากจนเป็นผลของการพัฒนา หรือความยากจนเป็นปัญหาของชาวบ้านเอง หรือปัญหาของระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นวิวาทะระหว่างแนวคิดทั้งสองแนว คือ ทุนนิยมและแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ซึ่ง อานันท์ กาญจนพันธ์ (2544 : 14 – 15) ได้หาทางออกของความสับสนดังกล่าวด้วยการวิจัยที่ไม่โยนปัญหาไปให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าจะฝ่ายชาวบ้านหรือฝ่ายทุนนิยม หากต้องเริ่มจากการศึกษาความสัมพันธ์เชิงซ้อนระหว่างสังคมชนบทกับระบบเศรษฐกิจ และการเมืองภายนอก เพราะปัญหาความด้อยพัฒนานั้นไม่ได้มีสาเหตุมาจากความยากจนในชนบท แต่ความยากจนเป็นผลของการพัฒนาแนวหนึ่ง ซึ่งเกิดจากอิทธิพลของระบบภายนอกชุมชน ทำให้เกิดสภาพการณ์อย่างน้อย 3 ประการ ที่น่าจะถือได้ว่าเป็นสาเหตุของความด้อยพัฒนา คือ 1) สภาพการณ์ไร้อำนาจการตัดสินใจของชาวบ้าน 2) สภาพการณ์เกิดความเหลื่อมล้ำในสังคมชนบท และ 3) สภาพการณ์ถูกรอบงำทางวัฒนธรรมของชาวบ้าน

งานวิจัยชิ้นนี้ได้พยายามหาทางออกหรือคำตอบจากการต่อสู้ทางแนวความคิดระหว่างแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ทั้งสองแนวว่า จะให้ชุมชนชนบทมีจุดยืนหรือพื้นที่ (Space) อย่างไร ท่ามกลางกระแสทุนนิยมที่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และชีวิตของผู้คนในชนบท ดังนั้นจึงต้องค้นหาวิธีการที่ทำให้ชุมชนรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง และสร้างภูมิคุ้มกันตัวเองให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม เศรษฐกิจที่มีลักษณะเป็นพหุลักษณะ

ซึ่งนักคิดในแนวเศรษฐกิจกระแสหลักทุนนิยม ได้เชื่อว่า เศรษฐกิจชุมชนที่เน้นการพึ่งพาตนเองไม่อาจดำรงอยู่ได้อย่างแท้จริง แต่จำเป็นต้องมีทิศทางการเฉพาะ ซึ่ง สุนัย จุลพงศธร (2550 : 323 – 332) ได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจชุมชนในประเทศไทย ศึกษากรณีโรงสีชุมชน และได้ทำข้อเสนอเชิงนโยบายไว้หลายประการที่สำคัญ คือ รัฐต้องกำหนดการเชื่อมโยงระหว่างระบบเศรษฐกิจชุมชนและระบบทุนนิยมให้ชัดเจน ซึ่งเรียกว่า “นโยบายเศรษฐกิจชุมชนทางเลือกเพื่อความยั่งยืน” สำหรับประชาชนคนยากจนทั้งในเมืองและในชนบทที่ก้าวไม่ทันต่อการเคลื่อนตัวของทุนนิยม โดยเศรษฐกิจชุมชนต้องตั้งอยู่ร่วมและต่อสู้ ในขณะที่เดียวกัน ต้องสร้างความเข้าใจว่าเศรษฐกิจชุมชนจะต้องอยู่ร่วมกับระบบทุนนิยม จะอยู่โดดเดี่ยวไม่ได้และต้องไม่จำยอมต่อระบบทุนนิยมโดยไม่ได้แย้งเลยก็ไม่ได้ นอกจากนี้งานวิจัยดังกล่าวยังไม่นำเสนอให้เศรษฐกิจชุมชนเป็นโรงงานฝึกภูมิปัญญา โดยใช้เศรษฐกิจชุมชนที่มียุทธศาสตร์การเรียนรู้ และการสร้างจิตสำนึกแปรสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม ที่จะให้เกิดการเรียนรู้ทั้งภาคปฏิบัติทางการค้าและจิตสำนึกของชุมชนควบคู่กันอย่างแท้จริง การจัดองค์กรเศรษฐกิจลักษณะนี้จึงเป็นการสร้างวัฒนธรรมชุมชนใหม่ที่มีทั้งการค้า และจิตสำนึกทางชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงการอยู่ร่วมกัน พึ่งพาอาศัยกันอย่างมีคุณธรรม ประหยัด ไม่แข่งขัน ไม่ฟุ้งเฟ้อ และสร้างภูมิคุ้มกันตนเองมิให้เป็นเหยื่อของวัฒนธรรมบริโภคนิยม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวแสดงรายละเอียด ดังแผนภาพที่ 18



แผนภาพที่ 18 แสดงบทบาทของเศรษฐกิจชุมชนในฐานะโรงเรียนฝึกภูมิปัญญาทางธุรกิจ  
ที่มา : (สุนัย จุลพงศธร. 2550 : 328)

## ข้อเสนอแนะ

### ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. การขับเคลื่อนแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ชนบท ควรเริ่มต้นจากตั้งแต่ระดับครอบครัว แล้วจึงขยายไปสู่ระดับชุมชน ซึ่งการขับเคลื่อนดังกล่าวจะเกิดผลในทางปฏิบัติอย่างชัดเจนควรต้องเริ่มจากการมีผู้นำที่ดี อาจเป็นผู้นำตามธรรมชาติหรือผู้นำที่เป็นทางการในชุมชนก็ได้
2. การขับเคลื่อนแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงควรคำนึงถึงความแตกต่างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล แต่ละชุมชน
3. การดำเนินงานขับเคลื่อนแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ควรดำเนินการในลักษณะเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ
4. การแก้ปัญหาความยากจนเป็นเรื่องต้องแก้ปัญหอย่างเป็นระบบและเป็นองค์รวม การดำเนินงานควรดำเนินการพร้อม ๆ กันในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม
5. การสร้างความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับแนวพระราชดำริ จะทำให้เกิดมรรคผลในการปฏิบัติ และควรมีการทดลองปฏิบัติอย่างจริงจัง สามารถเป็นต้นแบบของการพัฒนาได้อย่างแท้จริง

### ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการแก้ปัญหความยากจนควรมีทิศทางในการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ควรศึกษาในเชิงปริมาณเกี่ยวกับตัวแปร/ปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ของคนในชนบท
2. ควรศึกษาเปรียบเทียบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาที่แตกต่างกันทั้งทุนนิยมและกระบวนการทางเลือกในชุมชนแต่ละแห่งในสังคมไทย
3. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการแสวงหานวัตกรรมใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูศักยภาพของคนในชนบทที่มุ่งไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดี
4. ในภาคการเกษตรควรมีการศึกษาทดลองวิจัยอย่างจริงจังเกี่ยวกับเกษตรกรรมทางเลือก เพราะเป็นแนวทางหลักสำคัญของชุมชนชนบทไทย ในการพัฒนาตามกระบวนการทางเลือก
5. ควรมีการวิจัยที่มุ่งเป้าไปที่การพัฒนาจิตสำนึกของบุคคลในการนำแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมแต่ละบุคคล

## บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.(2549).คู่มือปฏิบัติการ เศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน  
เพื่อยกระดับรายได้ครัวเรือน.สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน .กรุงเทพฯ  
๑ : สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมการพัฒนาชุมชน
- กรมวิชาการ. (2546). การจัดสาระการเรียนรู้กลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมชั้น  
มัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพฯ : กรม  
วิชาการ.
- เกษม วัฒนชัย. (2549).การเรียนรู้ที่แท้และพอเพียง.พิมพ์ครั้งที่ 4.กรุงเทพฯ ๑ : มติชน
- ชลิตา บัณฑิตวงศ์ และ อนุสรณ์ อุณโณ.(2547).ความรู้และกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเกษตรกรรม  
ยั่งยืน.กรุงเทพฯ ๑ : เจ แอนด์ เจ กราฟฟิคดีไซน์
- ชาญวิทย์ โวหาร.(2546). การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการลดปัญหาความยากจน :  
ศึกษารณชุมชนประดิษฐ์โทรการ เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์  
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏ  
จันทรเกษม
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2542). คู่มือชนโลมดินที่แห้งผาก กระบวนการทัศน์และการจัดการ การพัฒนา  
ตามแนวทฤษฎีใหม่. โครงการเอกสารทางวิชาการเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. กรุงเทพฯ  
๑ :สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ชูเกียรติ ลีสวรรณ์ .(2535).รายงานการวิจัยเรื่องระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นภาคเหนือ  
เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). วาทกรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ ๑ :วิภาษา.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2546). การบริหารรัฐกิจเปรียบเทียบ การบริหารจัดการในโลกยุคหลัง  
สงครามเย็น.พิมพ์ครั้งที่ 3.กรุงเทพฯ ๑ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. (2545). คนจนไทยในมิติทางสังคม. กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน  
เพรส โปรดักส์ จำกัด
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล.(2550). เศรษฐศาสตร์การเมือง วิสาหกิจชุมชน กลไก  
เศรษฐกิจฐานราก ฉบับปรับปรุง.กรุงเทพฯ ๑ : เอดิสันเพรส

### บรรณานุกรม (ต่อ)

- ทรงพล เจตนาวณิชย์. (2538). “ลักษณะของโครงการพัฒนาขนาดเล็กและกระบวนการสนับสนุนจากสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา” ใน **ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท : ประสบการณ์จากนักพัฒนา**. บรรณาธิการ โดย สีลาภรณ์ นาครทรรพ และ  
ฉลวยลักษณ์ สีนประเสริฐ. หน้า 12 – 28 .กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา .
- นวพร ปัญญากรสกุล (2545) . **รูปแบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนชนบทในภาคเหนือ**.วิทยานิพนธ์  
หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ.  
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543).**ความยากจนในทัศนะของนักวิชาการและองค์กรคนจน**. สืบค้นจาก  
Available : <http://www.probation.go.th> วันที่ 30/ม.ค./50
- น้อมองค์ อ่อนอก .(2543). **กระบวนการเรียนรู้ด้านการจัดการตลาดผลิตภัณฑ์หัตถกรรมในครัวเรือน**.วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- นิรัต ถึงนาค และ ชมพูนุท .(2550).**การวิจัยและพัฒนากรณีศึกษาเกษตรกรที่ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดมหาสารคาม เมษเมืองทอง .วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ 47 ฉบับที่1/2550 หน้า 181 - 182**
- ประกาศ ปิ่นตกแต่ง และคณะ.(2546).**การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาส : กลุ่มเกษตรกร.กรุงเทพฯ ฯ :เอดิสันเพรส โปรดักส์**
- ปิยะวัติ บุญ – หลง และคณะ. (2545). “ การวิจัยเพื่อท้องถิ่น”, ใน **การวิจัยเพื่อท้องถิ่น : รากฐานแห่งพลังปัญญา**. การประชุม การวิจัยเพื่อท้องถิ่นครั้งที่ 1 ปี 2543 ณ โรงแรมเชียงใหม่. หน้า 42 – 51. เชียงใหม่ :วนิดา เพรส.
- พจณี เทียมศักดิ์ (2544) **ปฏิสัมพันธ์ของการเรียนรู้ในชุมชนและโรงเรียน ใน วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยรามคำแหง**. ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2544), 65 - 82
- พรเพ็ญ ทับเปลียน.(2546).**เส้นทาง เศรษฐกิจชุมชน ในกระแสนิยม.กรุงเทพฯ ฯ : เอดิสันเพรส**
- พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต). (2541). **การพัฒนาที่ยั่งยืน(Sustainable Development)**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พัฒนา กิตติอาษา. (2546). **ท้องถิ่นนิยม**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ ฯ : โอเอส พรินติ้งเฮ้าส์.
- มนตรี เข้มกลสิกร (2548). **เอกสารเพื่อการเรียนรู้ ภูมิปัญญาด้านการศึกษา**.ชลบุรี : เอส แอล กราฟฟิค ดีไซน์ จำกัด

### บรรณานุกรม (ต่อ)

- มหาวิทยาลัยแม่โจ้. (2548). **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**. เชียงใหม่: สาขาวิชาการพัฒนา  
ภูมิสังคมอย่างยั่งยืน. สืบค้นจาก <http://www.geosocial.mju.ac.th/modules.php> วันที่ 20  
ม.ค.51
- ลำเดือน นามเทพ และวิฑูรย์ ว่างตาล .(2541). รายงานการวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้ในการเข้าสู่  
**อาชีพธุรกิจผ้าทอมือของสตรีชนบทในภาคเหนือ**.สำนักพัฒนาการศึกษา ศาสนาและ  
วัฒนธรรม เขตการศึกษา 8
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร.(2549). **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กับ ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทย**.  
พิมพ์ครั้งที่ 2 .กรุงเทพฯ ฯ : แสงดาว
- วีระวุฒิ วงศ์สันต์ (2542). **รูปแบบการเรียนรู้และระบบคิดด้านอาชีพของเกษตรกร.วิทยานิพนธ์**  
**หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ**.  
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สกต พรหมสิน. (2546). **ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงกับ**  
**คุณภาพชีวิตของประชาชน ตำบลหงษ์เจริญ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดชุมพร.วิทยานิพนธ์**  
**ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัย**  
**เกษตรศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.**
- สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา. (2547). **ประมวลข้อมูลและความรู้เบื้องต้นสำหรับการทำงานเพื่อ**  
**เอาชนะความยากจน**. กรุงเทพมหานคร : อูษาการพิมพ์
- สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน.(2544). **การจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม**.เชียงใหม่ : บี เอส การพิมพ์
- สมพร เทพสิทธิ์.(2546). **การเดินทางรอยพระยุคลบาท เศรษฐกิจพอเพียง ช่วยแก้ปัญหาความ**  
**ยากจนและการทุจริต.ศรีเมืองการพิมพ์ : กรุงเทพฯ ฯ**
- สมศักดิ์ สุขวงศ์.(2544). **ปากกับปากท้องถิ่น ในเอกสารประกอบการประชุมเวทีวิชาการ เรื่อง**  
**กระบวนการต้นใหม่กับปัญหาความยากจน** วันที่ 14 – 15 พฤษภาคม 2544.กรุงเทพฯ ฯ :  
สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ .(2541). **การพัฒนาชุมชนแบบจัดการ**.กรุงเทพฯ ฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

### บรรณานุกรม (ต่อ)

- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). (2539). การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค. (2543). งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การสร้างพลังปัญญาจากฐานราก.เชียงใหม่ : วนิดาเพรส.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค. (2545). การวิจัยเพื่อท้องถิ่นรากฐานแห่งปัญญา. เชียงใหม่ : วนิดาเพรส.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค. (2548). ดอกผลแห่งปัญญา รวมเรื่อง... บทเรียนและกระบวนการวิจัยจากโครงการวิจัยดีเด่น สกว. สำนักงานภาค ประจำปี 2545 – 2547. เชียงใหม่ : วนิดาเพรส.
- สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ. (2543). ทฤษฎีใหม่สู่การเรียนรู้มุ่งสู่เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2547).ปีแห่งการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม.พิมพ์ครั้งที่ 2 .นนทบุรี : เพชรรุ่งการพิมพ์
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2540).เศรษฐกิจพอเพียง.กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
- สินธุ์ สโรบล.(2548).”กระบวนการทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น จุดเปลี่ยนการพัฒนา” กระบวนทัศน์ วิจัยเพื่อท้องถิ่น จุดเปลี่ยนการพัฒนา. เชียงใหม่: วนิดา เพรส.
- สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร.(2548).กระบวนการทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน. ใน ปาริชาติ วัลย์เสถียร บรรณาธิการ.กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)
- สีลาภรณ์ นาคทรรพ์ . (2539). “ การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน,” ใน การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย.หน้า 51 – 121. เอกสารสืบเนื่องจากการประชุมทางวิชาการระหว่างวันที่ 18 พฤศจิกายน 2538. ณ โรงแรมเซ็นทรัล พลาซ่า. กรุงเทพฯ :สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) .
- สุจินต์ สิมารักษ์ และคณะ .(2543).สถานการณ์ความยากจนในประเทศไทย.สืบค้นจาก Available : <http://www.info.tdri.or.th/poverty/report.htm> วันที่ 25/ธ.ค./51

### บรรณานุกรม (ต่อ)

- สุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2547). “บูรณาการงานวิจัยเพื่อขับเคลื่อนงานพัฒนา,” ในเรื่องถ้อยร้อยความคิด งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพลวัตสังคมไทย. บรรณาธิการ โดย กชกร ชิมะวงศ์. หน้า 29 – 33 . เชียงใหม่ :สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)สำนักงานภาค.
- สุเทพ บุญซ้อน. (2545). “ การวิจัยและสัมมนาทางวิชาการเรื่องพัฒนาการด้านวิธีวิทยาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ในระดับบัณฑิตศึกษาของไทย,” ใน วิธีวิทยาการวิจัยทางสังคมศาสตร์ในระดับบัณฑิตศึกษาของไทย.บรรณาธิการ โดย สุเทพ บุญซ้อน.หน้า 1 – 10. กรุงเทพฯ : ที่แอนด์ดี การพิมพ์.
- สุนทร กุลวัฒนาวรพงศ์. (2544). ตามรอยพระราชดำริ เศรษฐกิจพอเพียง-ทฤษฎีใหม่. กรุงเทพฯ : ชมรมเด็ก.
- สุนัย จุลพงศธร.(2550).ฉีกหน้ากากเศรษฐกิจ (โรงตี) ชุมชน.กรุงเทพฯ ฯ : สยาม
- สุเมธ ตันติเวชกุล .(2541).การดำเนินชีวิตในระบบเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ. มติชนรายสัปดาห์ ฉบับที่ 5 ธ.ค.(5 ธันวาคม 2541).กรุงเทพฯ ฯ : มติชน
- สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์และคณะ (2534).กระบวนการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวของชุมชนสากลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม .กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
- เสน่ห์ จามริก .(2546). “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับกระบวนการทางสังคม,” ใน ชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการความรู้โดยอิสระ. การประชุมประจำปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ครั้งที่ 2 ปี2545 ระหว่างวันที่ 28 – 29 พฤศจิกายน 2545 ณ โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ . หน้า5 – 14. เชียงใหม่ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค.
- เสรี พงศ์พิศ. (2536). “วัฒนธรรมพื้นบ้าน : รากฐานการพัฒนา,” ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. บรรณาธิการ โดย เสรี พงศ์พิศ. หน้า 35 – 61.กรุงเทพฯ ฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป.
- เสรี พงศ์พิศ.(2549).เศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาที่ยั่งยืน.กรุงเทพฯ ฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์
- อดุลย์ วัชรวิบูลย์.(2543).การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง : การวิจัยเชิงชาติพันธุ์อภิมาน.วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

### บรรณานุกรม (ต่อ)

- อนุพงษ์ วาวงศ์มูล. (2542). การพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบทในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ  
ตามแนวพระราชดำริใหม่: ศึกษาเฉพาะกรณีสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท. วิทยานิพนธ์ ศิลป  
ศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2539). “ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น” เอกสารประกอบคำบรรยาย  
วิชาการบริหารและการนิเทศโครงการศึกษานอกระบบ (053731). เชียงใหม่ :  
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อภิชัย พันธเสน. (2546). วารสารสหวิทยาการ. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2546
- อมรวิเศษ นาคทรพรและคณะ. (2551). การศึกษาในวิถีชุมชน : การสังเคราะห์ประสบการณ์ในชุด  
โครงการวิจัยด้านการศึกษากับชุมชน . กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย  
(สกว.)
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2549). กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทย และการเปลี่ยนแปลง : จากยุคชุมชน  
ถึงยุคพัฒนาความทันสมัย. กรุงเทพฯ ฯ : วิทยาลัยการจัดการทางสังคม (วจส.)
- อรสุดา เจริญรัต. (2543). การเกิดขึ้น การดำรงอยู่และการปรับตัวของเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การ  
เปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. ปรินญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์  
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- อรุณี เวียงแสง และคณะ. (2550). จากคนสามหมอกถึงคนสามน้ำ จากหลักการสู่ประสบการณ์  
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. สำนักงานสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักงานกองทุน  
สนับสนุนการวิจัย
- อุทัย คุลเกษม. (2545). “การวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณเหมือนและต่างกัน  
อย่างไร,” ใน สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา : แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยและพัฒนา.  
บรรณาธิการ โดย สุเทพ บุญซ้ออน. หน้า 55 – 61. พระนครศรีอยุธยา : เทียนวัฒนา.
- Potjana Suansri. (2003). *Community Based Tourism Handbook*. Thailand : Mild Publishing
- Philip Hirsch. (1990). *Development Dilemmas in Rural Thailand*. Ubi Avenue : Peter Chong